

T.C.  
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI  
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI  
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BOLOGNA SÜRECİ VE  
TÜRK YÜKSEK ÖĞRETİMİ'NİN  
BOLOGNA SÜRECİNE UYUMU**

**Esra DURDU**

Danışman

**Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN**

2011

**YÜKSEK LİSANS**  
**TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI**

2007800310

**Üniversite** : Dokuz Eylül Üniversitesi  
**Enstitü** : Sosyal Bilimler Enstitüsü  
**Adı ve Soyadı** : Esra DURDU  
**Tez Başlığı** : Bologna Süreci ve Türk Yükseköğretimi'nin Bologna Süreci'ne Uymu

**Savunma Tarihi** : 02.03.2011  
**Danışmanı** : Prof.Dr.Zerrin TOPRAK KARAMAN

**JÜRİ ÜYELERİ**

| <b><u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u></b> | <b><u>Üniversitesi</u></b> |
|-----------------------------------|----------------------------|
| Prof.Dr.Zerrin TOPRAK KARAMAN     | DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ   |
| Yrd.Doç.Dr.Gökhan TENİKLER        | DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ   |
| Yrd.Doç.Dr.Hakan AY               | DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ   |

**İmza**

Oybirliği

Oy Çokluğu ( )

Esra DURDU tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "**Bologna Süreci ve Türk Yükseköğretimi'nin Bologna Süreci'ne Uymu**" başlıklı Tezi ☒ / Projesi ( ) kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU  
Enstitü Müdürü

## YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Bologna Süreci ve Türk Yükseköğretimi’nin Bologna Süreci’ne Uyumu** ” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../..../.....

ESRA DURDU

İmza

## **ÖZET**

### **Yüksek Lisans Tezi**

#### **Bologna Süreci ve Türk Yükseköğretimi'nin Bologna Süreci'ne Uyumu**

**Esra DURDU**

**Dokuz Eylül Üniversitesi**

**Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Kamu Yönetimi Anabilim Dalı**

**Kamu Yönetimi Programı**

Günümüzde küreselleşme adını verdiğimiz ekonomik yapı ile birlikte “rekabet” unsuru tüm dünyayı içine almaktadır. Rekabet unsuru, üretim faktörlerinin içerisine yeni bir kavramı daha eklemiştir. Önceden toprak, emek, sermaye, girişimcilik diye sayılan faktörlerin arasına “beşeri sermaye” adlı bir faktör katılmıştır.

Beşeri sermaye hızlı gelişen teknolojiye üretim sürecine insanın kattığı beceri ve bilgileri göstermektedir. Sosyal maliyet açısından da fiziki sermayeden daha cazip olan beşeri sermaye rekabet piyasasının yeni gözdesi olmaktadır. Beşeri sermaye, ülkelerin ekonomik büyümesinin ve kalkınmasının anahtarı olarak düşünülmektedir.

Bunun için de “bilgi toplumu” adını verdiğimiz bu çağda Avrupa ülkeleri insan yoğun teknolojiyi tercih etmek istemektedirler. Bu ülkeler rekabet dünyasında fazla üretimi eğitim standartlarını yükselterek gerçekleştireceklerini düşünmektedirler ve Avrupa ülkeleri özellikle de yükseköğretim sistemlerinin kalitesine vurgu yapmaktadırlar.

Bu düşünceden hareketle katılımcı sayısı 47 ‘ye ulaşan Avrupa ülkesi “Bologna Süreci” isimli bir yükseköğretim projesi ile katılımcı ülkelerdeki üretim faaliyetlerinde “beşeri sermaye”nin gerçekleştirilmesine çalışmaktadırlar.

“Bologna Süreci” adlı bu projede katılımcı ülkeler sosyal refahı artırmak istemektedirler ve öğretmen merkezli yaklaşımdan öğrenci merkezli yaklaşıma geçerek bireyseliğin yayılmasını hızlandırmak istemektedirler.



**Bu tezin amacı Bologna Süreci'nin içerisindeki uygulamaları incelemek ve yeni yükseköğretim sisteminin üretim faaliyetlerini nasıl ve hangi kanallarla etkilediğini göstermektir. Ayrıca bu tezde sürece katılan ülkelerden Türkiye'nin süreçteki deneyimlerine daha fazla önem verilmektedir ve Türkiye'nin süreçten nasıl etkilendiği araştırılmaktadır.**

**Anahtar Kelimeler: 1) Bologna Süreci, 2) Avrupa Yükseköğretim Alanı, 3) Deklarasyon, 4) Bilgi Ekonomisi, 5) Katılımcılık, 6) Hareketlilik, 7) Avrupa Kredi Transfer Sistemi, 8) Kalite Güvencesi, 9) Diploma Eki, 10) Derece Yapısı, 11) Niteliklerin Tanınması.**

## **ABSTRACT**

### **Master Thesis**

### **Bologna Process and Adaptation to the Bologna Process of the Turkish Education**

**Esra DURDU**

**Dokuz Eylul University**

**Institute of Social Sciences**

**Department of Public Administration**

**Public Administration Programme**

**Competitiveness becomes a vital factor in economic interactions across countries nowadays as the globalization intensified. This has changed the structure of the production function. An addition to conventional production factors such as, land, labor, capital and entrepreneurship, human capital appeared as key factor, which plays essential role in international competitiveness.**

**Human capital reflects the accumulated skills and knowledge of human being rapid change in technology and production processes is highly associated with the accumulation of human capital. In terms of social cost, human capital accumulation is cheaper than physical capital accumulation, which is very important for competitiveness in the market. In fact, human capital is now key factor for countries' economic growth and development.**

**In the era of knowledge society today, European countries tend to prefer more human capital intensive technologies to raise their production. These countries think high production within competitive environment is attainable by increasing the education standards, especially putting more emphasis on the quality of tertiary or higher education. In this respect, about 47 European countries came together and introduced a higher education project called Bologna Process to increase the content of human capital in the production activity in participant countries.**

**Countries that take part in the Bologna Process put forward that the social welfare gain would be higher and spread faster across individuals under “student based approach” than the traditional “teacher based approach”.**

**The aim of the thesis is to investigate the practices in the context of Bologna Process in details and to show how and through which channels the new system of higher education would affect production activity. In addition, the thesis gives more emphasis to Turkey’s experience in this Process, as a participant country and investigates how Turkey has been affected from the Process.**

**Key Words: 1) Bologna Process, 2) European Higher Education Area, 3) Declaration, 4) Knowledge Economy, 5) Participation, 6) Mobility, 7) European Credit Transfer System, 8) Quality Assurance, 9) Diploma Supplement, 10) Rate Structure, 11) Recognition of Qualifications.**

# **BOLOGNA SÜRECİ VE TÜRK YÜKSEKÖĞRETİMİ'NİN BOLOGNA SÜRECİ'NE UYUMU**

## **İÇİNDEKİLER**

|                        |     |
|------------------------|-----|
| YEMİN METNİ.....       | ii  |
| ÖZET .....             | iii |
| ABSTRACT.....          | v   |
| İÇİNDEKİLER .....      | vii |
| KISALTMALAR .....      | ix  |
| TABLolar LİSTESİ.....  | xi  |
| ŞEKİLLER LİSTESİ ..... | xii |
| GİRİŞ .....            | 1   |

## **BİRİNCİ BÖLÜM BOLOGNA SÜRECİ'NİN TARİHÇESİ**

|                                                 |    |
|-------------------------------------------------|----|
| 1.1. TEMEL DEKLARASYON .....                    | 7  |
| 1.1.1. Sorbonne Deklarasyonu .....              | 7  |
| 1.1.2. Bologna Deklarasyonu.....                | 8  |
| 1.1.3. Prag Deklarasyonu .....                  | 11 |
| 1.1.5. Bergen Deklarasyonu.....                 | 20 |
| 1.1.6. Londra Deklarasyonu.....                 | 22 |
| 1.1.7. Leuven Deklarasyonu .....                | 23 |
| 1.2.DİĞER KONGRELER .....                       | 30 |
| 1.2.1. Salamanca Kongresi.....                  | 30 |
| 1.2.2. Graz Deklarasyonu.....                   | 32 |
| 1.2.3. Glasgow Deklarasyonu .....               | 35 |
| 1.2.4. Göteborg Öğrenci Deklarasyonu .....      | 37 |
| 1.2.5. Lüksemburg Deklarasyonu .....            | 38 |
| 1.2.6. 2009 Dünya Yükseköğretim Konferansı..... | 40 |

## **İKİNCİ BÖLÜM**

### **TÜRK YÜKSEKÖĞRETİMİ'NİN BOLOGNA SÜRECİ'NE UYUMU**

|                                                                                                        |    |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 2.1 Türkiye'nin Avrupa'nın Yükseköğretim Alanı Süreci'ne Girmesi .....                                 | 46 |
| 2.2. Avrupa Yükseköğretim Alanında Yapılan Uygulamalar .....                                           | 49 |
| 2.2.1. Avrupa Yükseköğretim Alanında Hareketlilik .....                                                | 49 |
| 2.2.2. Avrupa Yükseköğretim Alanı Kapsamında Kalite Güvencesi ve<br>Akreditasyon .....                 | 55 |
| 2.2.3. Avrupa Yükseköğretim Alanı Kapsamında Avrupa Kredi Transfer<br>Sistemi(ECTS) .....              | 61 |
| 2.2.4 Avrupa Yükseköğretim Alanında Niteliklerin Tanınması ve Diploma Eki..                            | 63 |
| 2.2.5. Avrupa Yükseköğretim Alanı Kapsamında Derece Yapısı: İki Aşamalı<br>Yükseköğretim Sistemi ..... | 66 |
| 2.2.6. Avrupa Yükseköğretim Alanı Kapsamında Ortak Dereceler.....                                      | 67 |
| SONUÇ .....                                                                                            | 68 |
| KAYNAKÇA .....                                                                                         | 74 |

## KISALTMALAR

|         |                                                                                                                                             |
|---------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| BFUG    | Bologna Follow-Up Group<br>Bologna Süreci İzleme Grubu                                                                                      |
| DS      | Diploma Supplement<br>Diploma Eki                                                                                                           |
| EC      | European Commission<br>Avrupa Komisyonu                                                                                                     |
| ECTS    | European Credit Transfer System<br>Avrupa Kredi Transfer Sistemi                                                                            |
| EHEA    | European Higher Education Area<br>Avrupa Yükseköğretim Alanı                                                                                |
| ENQA    | European Association for Quality Assurance in Higher Education<br>Avrupa Yükseköğretim Kalite Güvencesi Birliği                             |
| EQF-LLL | European Qualifications Framework for Lifelong Learning<br>Yaşam Boyu Öğrenme Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi                                |
| ERA     | European Research Area<br>Avrupa Araştırma Alanı                                                                                            |
| ESIB    | The National Unions of Students in Europe<br>Avrupa Ulusal Öğrenci Birlikleri                                                               |
| EU      | European Union<br>Avrupa Birliği                                                                                                            |
| EUA     | European University Association<br>Avrupa Üniversiteler Birliği                                                                             |
| EURASHE | European Association of Institutions in Higher Education<br>Avrupa Yükseköğretim Kurumları Birliği                                          |
| QF-EHEA | The Overarching Framework for Qualifications in the European<br>Higher Education Area<br>Avrupa Yükseköğretim Alanı Yeterlilikler Çerçevesi |
| TEPAV   | Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı                                                                                                |
| UYÇ     | Ulusal Yeterlilikler Çerçevesi                                                                                                              |



|        |                                                                                                                       |
|--------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| UNESCO | United Nations Educational Scientific and Cultural Organization<br>Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu |
| YYÇ    | Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi                                                                                 |

## **TABLÖLAR LİSTESİ**

|                                                           |    |
|-----------------------------------------------------------|----|
| Tablo 1: Yıllara Göre Türkiye Bologna Karnesi .....       | 49 |
| Tablo 2: Ülkelerin Gelen- Giden Öğrenci Sayı Tablosu..... | 51 |
| Tablo 3: Ülkelerin 2001-2008 Ar-Ge Harcamaları/GSYH.....  | 54 |
| Tablo 4: TYYÇ Düzeyleri ve AKTS Tablosu.....              | 60 |

## ŞEKİLLER LİSTESİ

|                                                                                                          |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Şekil 1: 2006/2007 Dönemi Ülkelerin Gelen Giden Öğrenci Sayısı .....                                     | 52 |
| Şekil 2: Türkiye’ den 2005-2006 Dönemi Giden Öğretim Elemanlarının Konu<br>Alanlarına Göre Dağılımı..... | 53 |

## GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte artan uluslar arası rekabet olgusu dünyayı pazar olarak gören bir üretim sürecine dönüştürmektedir. Buna bağlı olarak rekabet olgusunu güçlendiren bilgi odaklı üretilen teknolojilerle geliştirilmiş bilgi temelli ekonomiler ortaya çıkmaktadır. Bilgi temelli ekonomilerde üretime katılan kişinin sahip olduğu bilgi, beceri, yeterlilik değerlerinden oluşan beşeri sermaye sürekli artırılmaya çalışılmaktadır. İş gücünün verimliliğinin artmasını sağlayan beşeri sermaye yeni teknolojilerin icadında ve kullanılmasındaki işlevi ile diğer üretim faktörlerinin verimliliğini artırmakta böylece ekonomik büyümenin ve kalkınmanın gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu nedenle insanı sosyal ve ekonomik bir varlık olarak gören eğitim modelleri öne çıkmaktadır.

Avrupa ülkeleri özellikle de geliri yüksek olan ülkeler eğitim aracılığıyla gelirini sürdürmelerinin ve artırmalarının mümkün olacağını düşünmektedirler. Yükseköğretim kurumlarının da beşeri sermayeyi gerçekleştirmeye yönelik kurumlar olması gerektiğini düşünen Avrupa ülkeleri bu düşüncelerini somutlaştırmaya yönelik birtakım faaliyetlere girişmişlerdir. Bu faaliyetler “Bologna Süreci”nin faaliyet alanları içerisine girmektedir.

18 Eylül 1988 tarihinde Bologna’da bulunan Avrupa’nın en eski üniversitesi olan Bologna Üniversitesi’nin 900. yıl kutlamalarında 400 Üniversite rektörünün yayınlamış oldukları **“Magna Charta Universitatum”** (Üniversitelerin Magna Charta’sı) başlıklı bildiri Bologna Süreci’nin temelini oluşturmaktadır. Magna Charta Universitatum başlıklı bildiri,

- Üniversite siyasal otorite ve iktisadi güçlerden bağımsız olmalıdır.
- Üniversitede öğretim ve araştırma beraber yürütülmelidir.
- Üniversite yaşamı hoşgörü, diyalog ve bilgi paylaşımına açık olmalıdır.

-Üniversite evrensel bilgiyi gerçekleştirme yolunda coğrafi ve siyasi sınırları aşmalıdır.<sup>1</sup>

unsurlarını içermektedir. Bu bildiride üniversitelerin kültürel, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin merkezi olması, üniversitelerin her yaştan topluma sürekli eğitim hizmeti vermesi ve genç kuşağa diğer kişilerin çevresine ve yaşamına saygılı olmasının öğretilmesi gerektiği belirtilmektedir.

11 Nisan 1997 tarihinde UNESCO( Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu, United Nations Educational Scientific and Cultural Organization) ile Avrupa Konseyi işbirliği ile gerçekleştirilen “Avrupa Bölgesinde Yükseköğretimle İlgili Belgelerin Tanınmasına İlişkin Sözleşme” olarak açıklanan Lizbon Konvansiyonu ise hareketliliğin sağlanabilmesini kolaylaştırmak için yükseköğretim niteliklerinin tanınması esasına dayanmaktadır. Niteliklerin tanınması Bologna Süreci’nin esas unsurları arasındadır. Bologna Süreci’nin esas amacının açıkça ortaya konulması ise Sorbonne Deklarasyonu’nun gerçekleştirilmesiyle olmaktadır.

25 Mayıs 1998’te Sorbonne Üniversitesi’nin 800.kuruluş yıldönümünde Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya Eğitim Bakanları bir araya gelerek bir deklarasyon yayınlamışlar ve “Avrupa Yükseköğretim Alanı” düşüncesinin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Avrupa Yükseköğretim Alanı’nı 2010 yılına kadar gerçekleştirmek ve dünya genelinde geçerli olan bir Avrupa yükseköğretim sistemi oluşturmak için 29 Avrupa ülkesinin bakanı 1999 yılında coğrafi konumunun öneminden dolayı İtalya’nın Bologna şehrinde bir araya gelmişlerdir. Bologna stratejik konumu açısından çok önemli bir şehirdir. Bologna kentinin hem Avrupa ülkelerinin hem de Avrupa ülkeleri ile Asya ve Afrika ülkelerinin ticari ilişkide bulunmalarını sağlamada bir köprü rolü bulunmaktadır.

Bologna’da ülkelerin bakanları yayınladıkları Bologna Deklarasyonu’nda Avrupa Yükseköğretim Alanı için amaçlarını belirtmişlerdir. Bologna Deklarasyonu ile Avrupa ülkelerinin başlatmış oldukları uygulamalar “Bologna Süreci” olarak

---

<sup>1</sup>Hantal, Ömer. “Bologna Süreci Avrupa’yı Eğitecek”, **Arıyorum İTÜ Gazetesi**, Mayıs 2006<http://www.gazete.itu.edu.tr/mayis2006/20-21bologna.pdf> (29.04.2008).



adlandırılmaktadır. Sürecin resmi başlangıcı Bologna Deklarasyonu olarak kabul edilmektedir.

Bologna Süreci'nde Avrupa Yükseköğretim Alanı hedefine yönelik olarak Avrupa ülkeleri amaçlarını sürekli olarak yenilemektedirler. Bologna Deklarasyonu'nda ülkeler amaçlarını;

1. Kolay anlaşılır ve birbirleriyle karşılaştırılabilir yükseköğretim diploma ve/veya dereceleri oluşturmak (bu amaç doğrultusunda Diploma Eki uygulamasının geliştirilmesi), (NARIC/ENIC, DE)
2. Yükseköğretimde Lisans ve Yüksek Lisans olmak üzere iki aşamalı derece sistemine geçmek,
3. Avrupa Kredi Transfer Sistemini (European Credit Transfer System, ECTS) uygulamak,
4. Öğrencilerin ve öğretim görevlilerinin hareketliliğini sağlamak ve yaygınlaştırmak,
5. Yükseköğretimde kalite güvencesi sistemleri ağını oluşturmak ve yaygınlaştırmak,
6. Yükseköğretimde Avrupa boyutunu geliştirmek

Olarak belirlemişlerdir. Bologna Süreci'nin günümüzde amaçlarının kapsamı;

7. Yaşam boyu öğrenimi teşvik etmek,
8. Öğrencilerin ve yükseköğretim kurumlarının sürece aktif katılımını sağlamak,
9. Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın cazip hale getirmek,
10. "Avrupa Araştırma Alanı (European Research Area, ERA) ile Avrupa Yükseköğretim Alanı (European Higher Education Area, EHEA) arasında bir sinerji kurmak ve Doktora çalışmalarının eklenmesiyle genişletilmiştir.



Bologna Süreci'nde iki yıl aralıklarla deklarasyonlar gerçekleştirilmektedir ve gerçekleştirilen deklarasyonlara sürekli yeni ülkeler katılmaktadır. Günümüzde 47 ülkenin Bologna Süreci'ne üye olduğunu görülmektedir. Avrupa'da Ortak Yüksek Öğretim Alanı oluşturmayı hedefleyen Bologna Projesi'nde aktif olarak yer alan ülkeler sürece katılma tarihlerine göre sıralanacak olursa;<sup>2</sup>

1999: Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, İngiltere;

2001: Hırvatistan, Güney Kıbrıs, Lihtenştayn, Türkiye;

2003: Arnavutluk, Andora, Bosna Hersek, Vatikan, Rusya, Sırbistan, Karadağ(Karadağ Sırbistan'dan ayrılmış), Makedonya;

2005: Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova, Ukrayna ve

2010: Kazakistan.

bulunmaktadır.

Bologna Süreci'nin işleyişi incelendiğinde Bologna Süreci, temel olarak uluslararası, ulusal ve kurumsal olmak üzere üç düzeyde yürütülmektedir. Uluslararası düzeyde, sürecin gelişimi ve koordinasyonundan sorumlu olan oluşum Bologna Süreci İzleme Grubu (Bologna Follow-Up Group, BFUG)'dur. BFUG, Bologna Süreci'nin öngördüğü hedeflerin gerçekleştirilmesi için alınacak önlemleri karara bağlamak ve süreç gelişimini takip amacıyla 2001 Prag Avrupa Bakanlar Deklarasyonu'nda kurulmuştur ve Bologna Süreci'ne dahil olan ülkelerin temsilcilerinden oluşmaktadır. Ayrıca, Avrupa Komisyonu (European Commission), Avrupa Konseyi (Council of Europe), Avrupa Üniversiteler Birliği (European University Association, EUA), Avrupa Ulusal Öğrenci Birlikleri (The National Unions of Students in Europe, ESIB), Avrupa Yükseköğretim Kurumları Birliği

---

<sup>2</sup> YÖK Bologna Süreci, **"Bolonya Süreci'ne Üye Olan Ülkeler"**, <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=1&i=51>, (05.06.2008).

(European Association of Institutions in Higher Education, EURASHE) ve UNESCO Yükseköğretim Merkezi (UNESCO-CEPES), BFUG’a danışman üye statüsünde dahil edilmişlerdir. Genel olarak, BFUG faaliyetlerini desteklemek üzere oluşturulan BFUG Yönetim Kurulu (BFUG Board)’nun görevleri, sürecin başarılı bir şekilde yürütülmesini sağlamak, çalışma programının uygulanmasını takip ve koordine etmektir.

Ulusal düzeyde Bologna Süreci, ülkelerin yükseköğretimden sorumlu bakanlıkları, ulusal rektörler konferansları/komiteleri, ulusal üniversite birlikleri, ulusal öğrenci birlikleri ile kalite güvencesi kuruluşları, işverenler vb. kuruluşlar tarafından yürütülmektedir.

Kurumsal düzeyde, Bologna Süreci, yükseköğretim kurumları, fakülteleri, bölümleri ile öğrenci ve öğretim görevlileri temsilcileri tarafından yürütülmektedir.<sup>3</sup>

Bologna İzleme Grubu üyesi 47 ülkenin yanı sıra bazı uluslararası kurumlar da sürece katılmaktadır. Bunlar;

European Commission (Avrupa Komisyonu)

Council of Europe (Avrupa Konseyi - danışman üye)

EUA- European University Association (Avrupa Üniversiteler Birliği - danışman üye)

EURASHE – European Association Institutions in Higher Education (Avrupa Yükseköğretim Kurumları Birliği-danışman üye )

ESIB – The National Unions of Students in Europea ( Avrupa Öğrencileri Ulusal Birlikleri - danışman üye )

UNESCO-CEPES – Center for Higher Education ( Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu- danışman üye )

---

<sup>3</sup>YÖK Bologna Süreci, “**Bologna Süreci Nasıl İşliyor?**”  
<http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=1&i=50>, (05.06.2008).

ENQA( European Association for Quality Assurance in Higher Education (Avrupa Yükseköğretim Kalite Güvencesi Birliği - danışman üye )

Education International Pan-European Structure - danışman üye

UNICE - danışman üye

Bologna Süreci'ne dahil olan yüksek öğretim kurumu sayısı 777'dir.

## **BİRİNCİ BÖLÜM**

### **BOLOGNA SÜRECİ'NİN TARİHÇESİ**

#### **1.1. TEMEL DEKLARASYON**

##### **1.1.1. Sorbonne Deklarasyonu**

Avrupa Yüksek Öğretim Sistemi'ni uyumlaştırma amacıyla yapılan ilk çalışmaya bakıldığında 25 Mayıs 1998'de yayımlanan **Sorbonne Deklarasyonu**'nu görmekteyiz. Sorbonne Deklarasyonu Fransa'da Fransa, İtalya, Almanya ve Birleşik Krallık adına dört bakan tarafından deklare edilmiştir.<sup>4</sup> Deklarasyon Sorbonne Üniversitesi'nin 800. yılı kutlamaları ile birlikte gerçekleşmiştir. Deklarasyonun tanınmasını sağlayan unsurlar ise deklarasyondan kısa bir süre sonra Fransa ve Almanya'da gerçekleşen yüksek öğretim reformu olmuştur.

Sorbonne Deklarasyonu'nu yayımlayan ülkelerin bakanları, deklarasyonda Avrupa'nın sadece ekonomik alanda değil, kültürel, entelektüel, sosyal ve teknik boyutta da güçlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Üniversitelerin bu alanda önemli rol oynadıklarını ifade eden bakanlara göre eğitimde gerçekleşen değişim yaşam boyu eğitim anlayışı çerçevesinde olmalıdır. Yüksek öğretim sistemi toplumun en başarılı olduğu alanı tespit etmeye yönelik olmalıdır.

Bakanlar deklarasyonda yüksek öğretim sisteminin uluslar arası tanınırlığını sağlamak ve öğrencileri kendi ülkelerine çekmek adına sistemin gerek ülke içinde gerekse ülke dışında anlaşılabilir olması gerektiğini dile getirmişlerdir. Derecenin tanınması(lisans) bu amacı gerçekleştirecektir. Bunun için deklarasyonda bakanlar lisans ve yüksek lisans olmak üzere iki aşamalı bir sistem önermektedirler. Uluslar arası karşılaştırılabilirlik ve denklik bu şekilde sağlanacaktır. Ayrıca bakanlar Avrupa Birliği'nin artan desteği ile derecelerin tanınması çalışmalarının yapılacağını ifade etmişlerdir.

---

<sup>4</sup>YÖK, **Bologna Süreci Temel Belgeleri**, ( Bologna Process Main, Documents), "Sorbonne Ortak Bildirgesi", "Avrupa Yükseköğretim Sisteminin Uyumlu Hale Getirilmesi için Ortak Bildirge", Paris, Sorbonne 25 Mayıs 1998, s. 5.



Sorbonne Deklarasyonu'nda bakanlar öğrenci ve öğretim elemanlarının hareketliliği konusunu da gündeme getirmişlerdir. Bakanlar öğrenci ve öğretim elemanlarının hareketliliğinin amacını lisans öğrencilerine Avrupa'da disiplinli çalışma, yabancı dil geliştirme, bilgi teknolojilerinden yararlanma; yüksek lisans ve doktora öğrencilerine ise bilimsel çalışmalarını gerçekleştirme olanağı tanımak olarak belirtmişlerdir.

Sorbonne Deklarasyonu'nda bakanlar Avrupa Birliği'nin üye ülkelerini ve diğer Avrupa ülkelerini Bologna Süreci'ne davet etmişlerdir. Bakanlar istihdam edilebilirlik, dış tanınma ve öğrenci hareketliliği hususlarında ortak hareket eden ülkelerin vatandaşlarının çıkarları doğrultusunda, ulusal kimliklerin ve ortak çıkarların etkileşim halinde olduğu ve birbirini güçlendirdiği bir Avrupa Yüksek Öğretim Alanı oluşturmaya dahil olacaklarını belirtmişlerdir. Ayrıca Sorbonne Deklarasyonu'nda Avrupa Birliği için şöyle bir stratejik karar alınmıştır: “EU sürdürülebilir ekonomik büyüme becerisi ile vatandaşlarına daha iyi iş/yaşam ve sosyal bütünlük sağlayarak dünya genelinde rekabetçi ve bilgiye dayalı bir ekonomiye sahip olmalıdır.”<sup>5</sup>

### 1.1.2. Bologna Deklarasyonu

“Avrupa Eğitim Bakanları Ortak Deklarasyonu” adını taşıyan **Bologna Deklarasyonu** 19 Haziran 1999'da Bologna Üniversitesi'nde (Alma Mater Studiorum universita' DI Bologna) yayımlanmıştır.

Bologna Deklarasyonu Avrupa Yüksek Öğretim Alanı'nı geliştirmeye yönelik hazırlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için deklarasyonda Avrupa'nın ortak sorunlarına ortak cevap aranmaktadır. Bologna Deklarasyonu yayımlamak üzere 15'i Avrupa Birliği üyesi olan 29 ülkenin bakanı bir araya gelmiştir.<sup>6</sup>

<sup>5</sup> Süheyda ATALAY, “Bologna Süreci' nin Türkiye'de Uygulanması Projesi 2005- 2006”, 17 Ekim 2006.

<sup>6</sup> Bologna Deklarasyonu Katılımcı Ülkeleri: Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Fransa, Almanya, Macaristan, İrlanda, Letonya, Lüksemburg, Hollanda, Bulgaristan, Danimarka, Finlandiya, Almanya, İzlanda, İtalya, Litvanya, Malta, Polonya, Norveç, Romanya, Portekiz, Slovenya, İsveç, Slovak Cumhuriyeti, İspanya, İspanya.

Bologna Deklarasyonu’nda Sorbonne Deklarasyonu’nda yer alan ;

1. İki aşamalı bir yapı oluşturulması (lisans-yüksek lisans),
2. Avrupa Kredi Transfer Sistemi (European Credit Transfer System, ECTS)’nin benimsenmesi ve sömestr sistemlerine geçilmesi,
3. Akademik hareketliliğin artırılması ve önündeki engellerin azaltılması, önerileri kabul edilmekte ve bunlara ek olarak,
4. Akademik derecelerin “okunabilir” (readable) ve karşılaştırılabilir olması için alınan eğitimin içeriğini özetleyen “diploma eki” (diploma supplement) verilmesi,
5. Yükseköğretimde kalite güvencesini sağlamak için Avrupa ülkeleri arasında işbirliği yapılması (European Co-operation in Quality Assurance),
6. Yükseköğretim kurumlarının eğitim ve araştırmalarında Avrupa’ya özel konulara gerekli ağırlığı vermesi,

kararları alınmış ve böylece Bologna Süreci başlatılmıştır.<sup>7</sup>

Deklarasyonda bakanlar yapacakları çalışmaların yönünü şöyle ifade etmişlerdir:

*“Avrupa yükseköğrenim sisteminin uluslararası rekabet gücünün artırılması amacına yoğunlaşmalıyız. Bir medeniyetin canlılığı ve etkinliği, o medeniyetin kültürünün diğer ülkeler üzerinde yarattığı etki ile ölçülür. Avrupa yüksek öğretim sisteminin, dünyada bizim olağanüstü kültürel ve bilimsel geleneklerimizin gördüğü ilgiye eşdeğerde bir ilgi gördüğünden emin olmalıyız.”<sup>8</sup>*

Bakanlar Bologna Deklarasyonu’nda sadece gerçekleşmeyi taahhüt ettikleri hedeflere değil; bu hedeflerin gerçekleşmesinde rol oynayan uygulamalara da yer vermişlerdir. Bakanlara göre; diploma eki uygulaması Avrupa vatandaşlarının

<sup>7</sup> YÖK, **Türkiye’nin Yükseköğretim Stratejisi**, Yükseköğretim Kurulu, Baskı ve Cilt: Meteksan A.Ş., Yayın No: 2007-1, Ankara, Şubat2007, s. 29.

<sup>8</sup> Bologna Bildirgesi, “Avrupa Eğitim Bakanları Ortak Bildirgesi”,19 Haziran 1999, <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&i=6>, (02.05.2008).



istihdamı için bir anahtardır. Karşılaştırılabilir bir derece sistemi ise Avrupa yükseköğretim sisteminin rekabet gücünü arttırmakta önem taşımaktadır.

Bologna Deklarasyonunda mutlaka olması düşünülen maddelerden bir diğeri ise yükseköğretimde iki aşamalı yapıdır. Bu madde deklarasyonda; üç yıl süren birinci aşamayı bitirmiş olan öğrenciler ikinci aşamaya geçebilecektir. Birinci aşama sonunda öğrenciler Avrupa piyasasının istediği donanımına sahip olacak, ikinci aşamada ise master/ doktora derecesi kazanacaklardır, şeklinde açıklanmıştır.

Bologna Deklarasyonu'nda yaşam boyu öğrenimi de kapsayan kredi sisteminin öğrenci hareketliliğini kolaylaştıracağı ifade edilmiştir. Böylece öğrenciler yükseköğrenim dışında da kredi kazanacaklardır. Ancak bakanlar öğrencilerin kredileri kullanabilmesi için bu kredilerin üniversiteler tarafından kabulünü şart koşmuşlardır. Ayrıca bakanlar serbest dolaşımın hareketlilik için önemli rol oynadığını ifade etmişlerdir. Bunun için öğrencilere çalışma, eğitim hizmeti verilmesinin; eğitimciler, araştırmacılar ve idari personelin Avrupa'da harcadığı zamanın yasal haklardan muaf tutulmasını düşünmüşlerdir.

Deklarasyonda kalite güvencesinin önemini belirten bakanlar bu alanda işbirliği önermişlerdir. Çalışma, eğitim, araştırma alanlarında bütünleştirilmiş programlar, hareketlilik projeleri, kurumsal işbirliği ve müfredat geliştirilmesi ile ilgili olarak yükseköğrenimde Avrupa boyutlarının teşvik edilmesi önerilmiştir.<sup>9</sup>

Deklarasyona Avrupa yükseköğretim kurumlarının katılması üye ülkelerin bakanları tarafından önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Üye ülke bakanları deklarasyonda hükümetlerin yanı sıra yükseköğrenim alanındaki yetki sahibi gönüllü kuruluşlara destek amaçlı çağrı yapmışlardır.

Bu deklarasyondan sonra Bologna Süreci sıkça gündeme getirilmiştir. EU'nun, 17- 18 Mart 2000 tarihinde yapılan **Lizbon** özel toplantısında aldığı

---

<sup>9</sup> Bologna Bildirgesi, a.g.b.

stratejik karar, Bologna sürecinin eğitim ve öğretim hedeflerini oluşturmaktadır.<sup>10</sup> Bakanların tartışması, aşağıdaki konularda yoğunlaşmıştır:

- Hayat boyu öğretim için Avrupa stratejisi
- Eğitim, öğretim ve gençlik için faaliyetlerin organizasyonunda yenilik ve etkinlik
- Sosyal uyum ve vatandaşlığın etkin olarak kullanılması
- Hareketlilik, uyum sağlama ve iş istihdamı.<sup>11</sup>

### 1.1.3. Prag Deklarasyonu

Bologna Deklarasyonu'nun imzalanmasından iki yıl sonra 33 Avrupa devletinin yüksek öğretimden sorumlu bakanları kaydedilen ilerlemeleri gözden geçirmek ve sürecin ileriki yıllardaki yönünü ve önceliklerini belirlemek amacıyla **Prag**'da bir araya gelmişlerdir.<sup>12</sup> Prag Deklarasyonu Türkiye'nin Bologna Süreci'ne üye olduğu deklarasyon olması açısından Türk yükseköğretiminde farklı bir konumda yer almaktadır. Türkiye katıldığı bu deklarasyonla birlikte Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın hedeflerini benimsemiştir. Prag Deklarasyonu'nda Türkiye Bologna Süreci'ne üye olmasından ötürü diploma eki, yükseköğretimde iki aşamalı sistem, Avrupa Kredi Transfer Sistemi, öğrenci ve öğretim üyelerinin hareketliliğinin sağlanması ve yaygınlaştırılması, yükseköğretimde Avrupa boyutunun geliştirilmesi, yaşam boyu öğrenim, öğrencilerin ve yükseköğretim kurumlarının sürece katılımcılığı, Avrupa yükseköğretiminin cazip hale getirilmesinin gerçekleşmesi için yükümlülük almıştır. Dolayısıyla bu deklarasyon Türkiye'nin yükseköğretim sisteminde köklü değişimlerin gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Bakanların bu deklarasyonu Prag'da yapmalarının nedeni Avrupa Birliği genişlerken Avrupa'nın tamamını bu sürece dahil etmektir. Prag Bakanlar

<sup>10</sup> Selda ÖNDEROĞLU, "Avrupa Birliği'nde Yükseköğretimle İlgili Çalışmalar: Bologna Süreci", [http://www.anatomidernegi.org/belge/bologna\\_sureci.pdf](http://www.anatomidernegi.org/belge/bologna_sureci.pdf), (02.05.2009).

<sup>11</sup> YÖK, "**Bologna Süreci Temel Belgeleri**", "Lizbon Deklarasyonu, Avrupa Birliği Konseyi' nin Portekiz Dönemi Başkanlığı Leonardo da Vinci II, Socrates II ve Gençlikle İlgili Topluluk Programlarının Başlatılması ve Tüm Yaşam Boyu Öğretim Konferansı", 17-18 Mart 2000, s.14.

<sup>12</sup> Prag Bildirgesi, "Avrupa Yükseköğretim Alanına Doğru Avrupa' da Yükseköğretimden Sorumlu Bakanlar Bildirgesi", 19 Mayıs 2001, <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=2&i=7>, (17.03.2009).



Deklarasyonu ile yaşam boyu öğrenme, başta öğrenciler olmak üzere paydaşların katılımı ve Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın çekiciliğinin artırılması konularını da içerecek biçimde eylem alanları genişletilmiştir.<sup>13</sup>

Prag Deklarasyonu, Salamanka Yüksek Öğretim Kurumları Konvansiyonu ile Avrupa Öğrencileri Konvansiyonu'nun önerilerini önemsemiştir. Toplantıda, yeni konular gündeme getirilmiştir.

Yüksek öğretimin her düzeyinde Avrupa içerikli ders ve programları artırma çağrısı yapılmıştır.<sup>14</sup> Bakanlar toplantıda “Bologna Sürecini İlerletmek” başlıklı raporu onaylamışlardır. Toplantıda Bologna Deklarasyonu'nda ortaya konmuş olan hedefler benimsenmiştir. Ayrıca toplantıda hedeflerin Avrupa Yüksek Öğretim Alanı için sağlayacağı faydalar konuşulmuştur.

Deklarasyonda kolay anlaşılabilir ve karşılaştırılabilir bir derece sisteminin kişilere niteliklerini Avrupa Yüksek Öğretim Alanı'nda kullanma imkanı vereceği belirtilmiştir. Bunu sağlayabilmek için ise bakanlar *ENIC* ve *NARIC* gibi organizasyonlara yönlendirme yapmışlardır. Bakanlara göre bu programlar kurumsal, ulusal ve Avrupa düzeyinde kalifikasyonların çeşitliliğini yansıtmak için etkin ve adil programlardır.

Bologna Süreci'ne katılan bakanlar deklarasyonda Avrupa Kredi Sistemi'nin(ECTS) sağlayacağı faydaları da konuşmuşlardır. Bakanlar ECTS'nin kalite güvencesi ile bir arada düzenlenmesi durumunda öğrencilerin Avrupa iş piyasasına gireceğini, Avrupa yükseköğretim kurumlarının uyumunun ve rekabet gücünün artacağını düşünmüşlerdir.

Prag Deklarasyonu'nda Bologna Süreci'nin hedeflerinden biri olan ikili yapı da gündeme getirilmiştir. Katılımcılar lisans ve yüksek lisans biçiminde şekillendirilen ikili sistemin birçok ülkede faaliyete geçirilmesini olumlu olarak

---

<sup>13</sup> Gülsün Sağlamer. “Küreselleşen Dünya’da Türk Yükseköğretimi”, **Akdeniz Üniversitesi, Üniversitelerde Stratejik Planlama Sempozyumu**, Antalya, 3 Ekim 2005,s.13.

<sup>14</sup> Selahattin ÖNÜR. “Avrupa Yüksek Öğretim Alanı-Bologna Süreci: Avrupa Mimarlık Yüksek Öğretim Alanını Şekillendirme Çalışmaları”,  
<http://www.mimarist.org/yayindocs/Avrupa%20Yukse%20Ogretim%20Alani.doc>, (26.07.2009).

değerlendirmişlerdir. Ayrıca deklarasyonda bu iki aşamalı derece yapısının sadece üniversitelerde değil diğer yükseköğretim kurumlarında da verilebileceği ifade edilmiştir.

Deklarasyonda hareketliliğin artırılması için önlemlerin alınacağı belirtilmiştir. Öğrencilerin, öğretim elemanlarının, araştırmacıların, idari personellerin serbest dolaşımı için engellerin kaldırılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca deklarasyonda hareketliliğin sosyal boyutunun da olduğu vurgulanmıştır. Bakanlar hareketlilik imkanlarının artırılması aşamasında Hareketlilik Eylem Planı'nın altını çizmişlerdir. Bakanlar 2000 yılında Nice'de Avrupa Komisyonu tarafından onaylanan bu planı önemli bir adım olarak görmüşlerdir.

Deklarasyonda bakanlar kalite güvencesine ilişkin yapılan faaliyetlerin artırılması için bazı önerilerde bulunmuşlardır. Bakanlar; ortak referans çerçevesi kurma konusunda işbirliği ve iyi uygulamalarını yaymak için Yükseköğretimde Kalite Güvencesi Avrupa Ağı(ENQA) üyesi olmayan ülkeler ile ilgili taraflarla işbirliği yapmak suretiyle üniversitelere, diğer yüksek öğretim kurumlarına, ulusal ajanslara ve ENQA'ya çağrıda bulunmuştur.<sup>15</sup> Bakanlar Avrupa'nın sosyal boyutunun gelişiminin ise ders ve müfredat içeriği ile gerçekleşeceğini ifade etmişlerdir. "Avrupa" içerikli ve yönelimli derslerin yaygınlaştırılarak değişik ülkelerde okutulmasının gerektiği vurgulanmıştır.

Prag Deklarasyonu'nda bakanlar yaşam boyu öğrenimin sağlayacağı faydalara da yer vermişlerdir. Bakanlar bilgi toplumu çağında bilgi ekonomisine dayalı Avrupa ile rekabet edebilirliğin ve yeni teknolojilerin getirdiği zorlukların aşılabileceği noktasında birleşmişlerdir. Ayrıca yaşam boyu öğrenimin sosyal boyut, eşit fırsatlar ve yaşam kalitesi açısından da önemli olduğu vurgulanmıştır.

Bakanlar deklarasyonda Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın yaratılabilmesi için hareketliliğin ve kalitenin sağlanacağı çalışmaların önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bunun için bakanlar Prag Deklarasyonu'nda Bologna Süreci'nde yer almak üzere üniversitelere, diğer yüksek eğitim kurumlarına ve öğrencilere çağrıda

---

<sup>15</sup> Prag Bildirgesi, a.g.b.



bulunmuşlardır. Üniversitelerin faaliyetlerini artırmasının önemli olduğunu düşünen bakanlar öğrencileri de derneklerde, üniversitelerin eğitimlerinin içerisinde ve diğer yükseköğretim kurumlarında görmeyi istediklerini ifade etmişlerdir. Bakanlar Avrupa ülkeleri ile işbirliğini artırarak ulusötesi eğitimin olası sonuçlarını değerlendirmek gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca bakanlar Avrupa Topluluğu programlarından Sokrates, Leonardo da Vinci ve Tempus Cards'ın açık olduğu Hırvatistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Türkiye'nin Bologna Süreci'ne katılımları bakanlar tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.<sup>16</sup>

#### **1.1.4. Berlin Deklarasyonu**

8/19 Ekim 2003 tarihinde Almanya'nın Eğitim ve Araştırma Bakanı'nın davetlisi olarak Avrupa ülkelerinin yükseköğretim ve araştırmalardan sorumlu bakanları, üniversite rektörleri, fakülte dekanları, Avrupa Birliği Komisyonu temsilcileri, ulusal ve Avrupa düzeyinde faaliyette bulunan öğrenci kuruluşlarının temsilcileri iki gün süreyle **Berlin**'de bir araya gelmişlerdir. Toplantının ana hedefi, toplantıyı organize eden bakanın da ifade ettiği gibi "Avrupa'nın fikri, kültürel ve entellektüel enerjisini mobilize etmek ve bu gücü hedefe yönelik ve stratejik bir şekilde kullanmaktır."<sup>17</sup>

Deklarasyonda bakanlar Prag Deklarasyonu'ndan itibaren gerçekleşmiş olan faaliyetleri olumlu olarak değerlendirmişlerdir. Bu faaliyetlerin karşılaştırılabilirliğin ve uyumun artırılmasında, yükseköğretim sisteminin şeffaflaştırılmasında, Avrupa yükseköğretim kalitesinin kurumsal ve ulusal düzeyde geliştirilmesinde önemli bir rol oynadığını ifade etmişlerdir.

Berlin Deklarasyonu'nda dikkat çekici hususlardan birini sosyal boyut kavramı oluşturmuştur. Deklarasyonda bakanlar rekabet gücünü arttırmak ve Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın sosyal özelliklerini geliştirmek adına sosyal uyumun artırılması, cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılması düşüncesinde hemfikir olmaktadır. Ayrıca deklarasyonda yüksek öğretim kamu sorumluluğu ve kamu yararı olarak

---

<sup>16</sup> Prag Bildirgesi, a.g.b.

<sup>17</sup> Harun GÜMRÜKÇÜ, "Avrupa Yükseköğretim Alanı ve Berlin Toplantısı, yayın Küreselleşme Avrupa Yükseköğretim Alanı ve Türkiye, Hamburg/ İstanbul"l <http://www.ites-europa.de/avrupa%20yuksekoegretim%20alani.pdf>, (27.03.2009).



belirtilmiştir. Bakanlar deklarasyonda Avrupa Konseyi'nin Lizbon(2000) ve Barcelona(2002) toplantılarını dikkate almışlardır. Deklarasyonda bakanlar Bologna Süreci'ne yönelik Avrupa Komisyonu'ndan ve Avrupa Konseyi'nden destek aldıklarını ifade etmişlerdir.

Berlin Deklarasyonu'nda yer alan bir diğer konu ise süreci ilgilendiren raporlar olmuştur. Deklarasyonda bakanlar Bologna İzleme Grubu tarafından yayınlanan İlerleme Raporu'nu açıklamışlardır. Bu rapor Bologna Süreci'nin Prag ve Berlin arasındaki gelişimi sonucunda yayınlanan bir rapordur. Raporun içeriğini ise bazı üye ülkelerin, yükseköğretim kurumlarının, öğrencilerin ve bazı kuruluşların düzenlediği seminer sonuçları oluşturmaktadır. AÜB tarafından hazırlanan Trends III Raporu ise toplantıda ele alınan bir başka rapordur. Bakanlar deklarasyonda Bologna Süreci'nin ilkelerinde ilerleme kaydettiklerini ise Ulusal Raporlar ile göstermişlerdir.

Berlin Deklarasyonu'nda araştırmanın önemi vurgulanarak Avrupa Yükseköğretim Alanı ile Avrupa Araştırma Alanı'nın entegrasyonu önem kazanmıştır.<sup>18</sup> Bakanlar, ülkelerindeki yüksek öğretim ve araştırma sistemleri arasındaki sıkı bağları korumak için her türlü çabanın gösterilmesi gerektiği konusunda görüş birliğine varmışlardır.<sup>19</sup> Bakanlara göre Avrupa Yükseköğretim kurumları arasındaki işbirliği sağlarsa Bilgi Avrupası'nın temeli güçlenecektir. Avrupa'nın sosyal, ekonomik ve yeniliklere açık potansiyeli gelişecektir. Bakanlar deklarasyonda Bologna Süreci'nin gerçekleşmesi için öğrenci organizasyonlarının da önemli olduğunu ifade etmişlerdir.

Bakanlar, Avrupa Yükseköğretim Alanını kuran Bologna Sürecinin tüm maddelerinin önemini ve kurumsal, ulusal ve Avrupa düzeyindeki çabaları artırma ihtiyacını vurgulamışlardır. Ancak, sürece hız vermek amacıyla gelecek iki yıl için orta vadeli öncelikleri kendileri üstlenmişlerdir. Etkili kalite güvence sistemini geliştirmek, iki aşamaya dayanan sistemin etkili kullanımını güçlendirmek ve

---

<sup>18</sup> **Üniversitelerde Stratejik Planlama Sempozyumu**, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 3-4 Ekim 2005.

<sup>19</sup> Berlin Bildirgesi, "Yükseköğretimden Sorumlu Bakanlar Konferansı Bildirgesi, Avrupa Yüksek Öğretim Alanını Gerçekleştirmek", Berlin 2003, <http://yogm.meb.gov.tr/BolonyaDeklarasyonu.htm>, (10.12.2009).

Çalışma periyodları ile derecelerin tanınma sistemini geliştirmek üzerine çabalarını yoğunlaştıracaklardır.<sup>20</sup>

Bakanlar kalite güvencesinin ortak kriterler belirlenmesi halinde gelişebileceğine dikkat çekmişlerdir. Aynı zamanda, kurumsal özerklik, ilkesiyle uyumlu yüksek öğretimde kalite güvencesi için temel sorumluluğun kendi kurumlarına dayandığını vurgulamışlar ve bunun da ulusal kalite çerçevesinde akademik sistemin gerçek sorumluluğunun temelini oluşturduğunu vurgulamışlardır.<sup>21</sup>

Bu nedenle 2005’e kadar ulusal kalite güvence sistemlerinin aşağıdakileri içermesi hususunda görüş birliğine varılmıştır:

- İlgili kurum ve kuruluşların sorumluluklarının tanımı
- İ değerlendirme, dış inceleme, öğrencilerin katılımı ve sonuçların yayımını içeren kurumların veya programların değerlendirilmesi
- Akreditasyon, sertifika ve karşılaştırılabilir kurallar
- Uluslararası katılım, işbirliği ve ağ oluşturma.<sup>22</sup>

Avrupa düzeyinde ortaklaşa kabul edilmiş standartlar, prosedürler ve ilkeler belirlemek için ise Avrupa niversiteler Birliği(EUA), Avrupa Yükseköğretim Kurumları Birliği(EURASHE), Avrupa ğrenci Birlikleri(ESIB) işbirliği esas alınmıştır. Deklarasyonda ENQA’ya da ağırıda bulunulmuştur. Bu ağırıda, kalite güvence için uygun emsal inceleme sistemi ve yeterli sayıda akreditasyon kuruluşu geliştirme yollarının 2005 yılında İzleme Grubu aracılığıyla Bakanlara rapor edilmesi istenmiştir. Gerekli hesap diğer kalite güvence kuruluşlarından alınacaktır.

Deklarasyonda bakanlar iki aşamalı sistemin 2005 yılına kadar uygulanmış olacağını taahhüt etmişlerdir. Ayrıca bakanlar Avrupa Yükseköğretim Alanı için bir kalifikasyonlar erevesi geliştirmeyi de taahhüt etmişlerdir. Bu çerçevede ele alınan konu ise derecelerin farklı tanınması olmuştur. Buna göre birinci ve ikinci aşama derecelerin gerek kişisel gerek akademik gerekse iş piyasaları ihtiyaçlarına cevap

<sup>20</sup> Berlin Bildirgesi, a.g.b.

<sup>21</sup> Berlin Bildirgesi, a.g.b.

<sup>22</sup> Berlin Bildirgesi, <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=2&i=11>, (10.12.2009).



vermesi açısından farklı unsurlardan meydana gelmesi gerekmektedir. Bakanlara göre birinci aşamanın ikinci aşamaya girmeye olanak vermesi gerekmektedir.

Doktoraya ise ikinci aşamadaki eğitimin ardından başlamak mümkün olacaktır. Kısa süreli yükseköğrenimin Avrupa Yükseköğretim Alanı için ilişkilendirme konusunda İzleme Grubu'ndan yardım talep edilmiştir. Berlin Deklarasyonu'na katılan bakanlar yüksek öğretim için düşünülen ikili yapıya üçüncü bir yapının eklenmesinin olumlu olacağı kanısına varmışlardır. Bir başka değişle yükseköğretimde lisans ve yüksek lisansın yanı sıra doktora aşamasının da yer alması gerektiğini ifade etmişlerdir. Araştırmanın önemli olduğunu düşünen bakanlar yapacakları çalışmaların yükseköğretimin kalitesini artıracığı görüşünde birleşmişlerdir.

Öğrencilerin, akademik ve idari personelin hareketliliği de Berlin Deklarasyonu'nda gündeme gelmiştir. Berlin Deklarasyonu'nda bakanlar hareketliliğin siyasi, sosyal, ekonomik açıdan önemli olduğu kadar akademik ve kültürel açıdan da önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Avrupa Birliğinden alınan programların hareketliliği teşvik ettiğini düşünen bakanlar hem verilerin artırılması için, hem de hareketliliğe ilişkin engelleri kaldırmak amacıyla ulusal kredi ve bağışların aktarılabilmesi için çalışmaların gerekliliği noktasında birleşmişlerdir. Böylece amaçladıkları Avrupa yükseköğretiminde rekabet gücünün artmasının kolaylaşacağını savunmuşlardır.

Berlin Deklarasyonu'nda Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın yapı taşlarından biri olan Avrupa Kredi Transferi(ECTS) de ele alınmıştır. ECTS'nin hem kredi transfer sistemi hem de Avrupa Yükseköğretim Alanı için bir biriktirme sistemi olacağına dikkat çekilmiştir.

Bologna Süreci'ne katılmak isteyen tüm ülkelerin onaylaması gereken Lizbon Tanıma Anlaşması'nın yaygın bir biçimde uygulanması için bakanlar ENIC ve NARIC ağlarına dikkat çekmişlerdir. Deklarasyonda 2005 yılından itibaren mezun olmuş öğrenciler için talepleri doğrultusunda diploma ekinin ücretsiz verileceği belirtilmiştir. Bu belgenin kurumlara ve işverenlere başvurma sırasında kullanılacağı ifade edilmiştir. Bakanlar tarafından bu belgenin akademik tanınmayı sağlamak için

şeffaflık sağlayacağı ve yükseköğrenim derece sisteminin esnekleşmesine yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Bakanlar yükseköğretim kurumlarının ve öğrencilerin Bologna Süreci konusundaki kararlılıklarını memnuniyetle karşılamakta ve sürecin uzun vadede başarılı olması için bütün tarafların etkin katılımına ihtiyaç duyulduğu gerçeğini kabul etmektedirler.<sup>23</sup>Berlin Deklarasyonu'nda bakanlar öğrenci katılımını gerçekleştirmek için yasal önlemlerin alındığına dikkat çekmişlerdir. Deklarasyonda öğrencilerin çalışmalarını sürdürebilmeleri için sosyal ve ekonomik geçmişlerinin engel olmaması için uygun çalışma ve yaşam koşullarının olması gerektiği ifade edilmiştir.

Bakanların deklarasyonda ele aldıkları bir diğer konu ise müfredat olmuştur. Deklarasyon'da Prag'daki çağrının sonrasında içeriği, yönlendirmesi veya düzenlenmesi Avrupa'ya özgü ek modüller, dersler ve müfredatın hazırlandığı belirtilmiştir. Avrupa ülkelerinde kimi yükseköğretim kurumlarının birinci, ikinci, üçüncü seviyeler için birleştirilmiş çalışma programları ve ortak dereceleri geliştirmek için akademik kaynakları ve kültürel gelenekleri birleştirmeye çalıştıkları ifade edilmiştir.

Bakanlar, ulusal düzeyde bu derecelerin tanınması ve yerleşmesi önündeki tüm yasal engellerin kaldırılması ve ortak derecelerle sonuçlanan bütünleştirilmiş müfredatta yeterli kalite güvencesinin oluşumu ve geliştirilmesini destekleme konusunda görüş birliğine varmışlardır.<sup>24</sup>

Berlin Deklarasyonu'nun katılımcı bakanları Avrupa Yüksek Öğretim Alanı'nın cazibesini arttırmak istemişlerdir. Bu sebeple Avrupa yükseköğretiminin kapılarını EU'ya ve Bologna Süreci'ne üye olmayan ülkelerdeki öğrencilere de açmanın yarar sağlayacağını düşünmüşlerdir. Bu amacı gerçekleştirmek için ise bu öğrencilere özgü programlar hazırlayabileceklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca milletlerarası değişimlerin akademik kalite ve akademik değerler çerçevesinde olması gerektiğini savunan bakanlar çalışmalarda sosyal ve ekonomik ortakların da

---

<sup>23</sup> Berlin Bildirgesi agb.

<sup>24</sup> Berlin Bildirgesi agb.



yer almasını istemişlerdir. Seminer ve konferanslara dünyanın diğer bölgelerinden gelecek olan temsilcilerin katılmasının ise bu konuda işbirliği sağlanmasına yardımcı olacağını belirtmişlerdir.

Berlin Deklarasyonu'nda konuşulan bir başka konu ise yaşam boyu öğrenim ve yükseköğretim kurumları arasındaki ilişki olmuştur. Yaşam boyu öğrenimin yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerinde kesinlikle yer alması gerektiğini savunan bakanlar yükseköğretim kurumlarına ve bu konuda yardım edeceklerini ifade etmişlerdir. Bakanlar yaşam boyu öğrenimin teşviki için yükseköğretimin herkesçe ulaşılabilir olmasına dikkat çekmişlerdir. Tüm vatandaşların bu öğrenimden yararlanması için ise çalışmaların yapıldığını ifade etmişlerdir. Ayrıca bakanlar Avrupa Yüksek Öğretim Alanı'nı gerçekleştirmek için yürütülen çalışmalarda yer alanlara bazı önerilerde bulunmuştur. Esnek öğrenme yönündeki uygulamalardan ve tekniklerden yararlanmalarına, ECTS kredilerinin uygun şekilde kullanmalarına vurgu yapmışlardır.

Berlin Deklarasyonu'nda bakanlar İzleme Grubu'nu sadece geçmişteki faaliyetleri değerlendirmesi için görevlendirmemişlerdir. İzleme Grubu'na 2005 yılındaki zirveye yönelik envanterleri düzenleme ve gelecek iki yıl içerisindeki orta vadeli hedefleri belirleme görevi verilmiştir. İzleme Grubu Avrupa Komisyonu ile Bologna Süreci'ne üye ülke temsilcileri ve danışman üye olarak da Avrupa Üniversiteler Birliği, Avrupa Konseyi, Avrupa Yükseköğretim Kurumları Birliği, Avrupa Ulusal Öğrenci Birlikleri ile UNESCO/ CEPES'den oluşmaktadır.<sup>25</sup> Bu grubun başkanlığını EU Dönem Başkanlığı yürütmektedir. İzleme Grubu'nun yardımcısı ise bir sonraki konferansa ev sahipliği yapacak ülke olmaktadır. EU Dönem Başkanlıklarında İzleme Grubu tarafından bir yıl süreyle seçilen üç taraf devlet, Avrupa Konseyi ve danışman üye olarak da Avrupa Konseyi, Avrupa Üniversiteler Birliği, Avrupa Yükseköğretim Kurumları Birliği ve Avrupa Ulusal Öğrenci Birlikleri görev almaktadır. Katılımcı ülkelerden İzleme Grubu'nun çalışmalarındaki bilgilere kolay ulaşabilmeleri için erişimi gerçekleştirecek ortamı hazırlamaları, yani araştırmalarla ilgili olarak veri bankalarına erişimin sağlanması istenmiştir.

---

<sup>25</sup> Berlin Bildirgesi, <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=2&i=11>, (10.12.2009)

Berlin Deklarasyonu'nda Prag Deklarasyonu'ndaki üyelik başvurusunu değiştirmeye yönelik bir karar alınmıştır. Üyelik başvurularına ilişkin yeni madde şöyle açıklanmıştır: “Bakanlar üyelik Avrupa Kültür Konvansiyonu'na taraf ülkeler Bologna Süreci hedeflerini kendi yükseköğretim sistemlerinde uygulamaya gönüllü olduklarını bildirdikleri takdirde Avrupa Yüksek öğretim Alanının üyesi olmaya uygun olabilirler. Başvurularında, deklarasyonda yer alan hedefleri ve ilkeleri ne şekilde uygulayacakları bilgisi yer almalıdır.”<sup>26</sup>

Berlin Deklarasyonu'nda bakanlar, Arnavutluk, Andora, Bosna Hersek, Vatikan, Rusya, Sırbistan- Karadağ, Makedonya'nın üyelik taleplerini kabul etmişler ve Bologna Süreci'nin üye ülke sayısı 40 olmuştur.

#### **1.1.5. Bergen Deklarasyonu**

Bergen Deklarasyonu 19-20 Mayıs 2005 yılında Norveç'in Bergen kentinde gerçekleştirilmiştir. Bu deklarasyon düzenlenirken Avrupa Yükseköğretiminden sorumlu bakanlar Avrupa Yüksek Öğretim Alanı'nın bünyesinde yer alan hedeflere ulaşmayı arzu etmişlerdir. Özellikle bu deklarasyonda bakanlar derece sistemi, kalite güvencesi ve derecelerin tanınması hedeflerine odaklanmışlardır. Bergen Deklarasyonu'nda dikkat çekici bir husus Bologna İzleme Grubu tarafından hazırlanan rapor olmuştur. Bu raporda ülkelerin hedeflerine ulaşmadaki performansları değerlendirilmiştir. Başarı 5 tam not üzerinden değerlendirilmektedir. 43 Bologna süreci ülkesinin (5) alan 10, (4) alan 19, (3) alan 11 ve (2) alan 3 ülkesi vardır. Türkiye 3 ile gösterilen grupta yer almaktadır.<sup>27</sup>

Eğitim bakanları uzmanlık bilgilerinin paylaşılmasının hedeflere ulaşmaya yardımcı olacağını savunmuşlardır. Bundan dolayı bakanlar iş dünyasına ve süreç içerisinde ortak olarak ifade edilen uluslar arası kurumlara işbirliği çağrısında bulunmuşlardır. Bakanlar bu işbirliği sayesinde lisans mezunu olan kişilerin istihdam edilebilirliklerinin artacağını düşünmektedirler. Ayrıca bakanlar mesleki eğitim ve öğretim arasında bütünlük sağlanması gerektiğini ifade etmişlerdir.

---

<sup>26</sup> Berlin Bildirgesi, a.g.b.

<sup>27</sup> Antalya Sempozyumu, ags s.14



Deklarasyonda bakanlar Avrupa Yükseköğretim Alanı Oluşumu kapsamında kalite güvencesinin gerçekleşmesi için Avrupa Kalite Güvencesi Birliği(ENQA) standartlarının ve ilkelerinin gerekliliğine dikkat çekmişlerdir. Ayrıca bakanlar Avrupa Kalite Güvencesi Birliği'nin Avrupa Üniversiteler Birliği, Avrupa Yükseköğretim Kurumları Birliği ve Avrupa Ulusal Öğrenci Birlikleri'yle işbirliği içinde olmasının da kalitenin artıracağını ifade etmişlerdir.

Bergen Deklarasyonu'nda dikkat çekilmek istenen bir konu ise Lizbon Tanıma Konvansiyonu olmuştur. Bu konvansiyonun tüm ülkeler tarafından onaylanmasına dikkat çeken bakanlar ülkelere ortak derecelerin tanınması çağrısında bulunmuşlardır.

Bergen Deklarasyonu'nda bakanlar araştırmayı, Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın felsefesi olan Avrupa Yüksek Öğrenim Alanı'nın çekiciliğini, rekabet edebilirliğini ve kalitesini arttırmanın ve korumanın aktörlerinden biri olarak düşünmüşlerdir. Bologna Süreci kapsamında doktora yapanların hem öğrenci hem de araştırmacı olduklarını düşündükleri için doktora yapanların artmasının iş yükü piyasası için yararlı olacağını ifade etmişlerdir.

Bologna Süreci'nde sıkça yer alan sosyal boyut kavramı Bergen Deklarasyonu'nda da yer almıştır. Sosyal boyut kavramını değerlendirirken bakanlar hükümetlerin dezavantajlı öğrencilere gerek ekonomik katkı gerekse danışmanlık hizmeti vermesi gerektiği düşüncesini paylaşmışlardır.

Bergen Deklarasyonu'nda bakanların tüm dünyaya yayılması hedeflenen hareketliliğin gerçekleşmesi için önerileri olmuştur. Bakanlar Bergen Deklarasyonu'nda "hibelerin ve fonların hareketliliği uygun olduğunda ortak eylemler gerçekleştirilmelidir." biçiminde bir öneride bulunmuşlardır. Kredi ve bursların aktarılabilceği, vize ve çalışma izni alırken öğrencilere yardımcı edilmesi gerektiği gündeme getirilmiştir. Yurtdışı eğitiminin tanıtılmasının öğrencilerin hareketliliğinde artış sağlayacağı dile getirilmiştir.

Avrupa Yükseköğretim Alanı kapsamında bir öğrenciyi işgücü piyasasına, daha fazla yeterlik kazanmaya ve aktif vatandaşlığa hazırlamak isteyen katılımcı

lkeler Bologna Süreci'nin izlenmesine de hassasiyet göstermişlerdir. Bakanlar deklarasyonda "Berlin'de oluşturulan izleme yapısını, İzleme Grubu'na; Uluslararası Eğitim (EI) Pan-Avrupa Yapısı, Avrupa Yükseköğretimde Kalite Güvencesi Birliği (ENQA) ve Avrupa Sanayi ve İşverenler Konfederasyonları Birliği'nin (UNICE) yeni danışma yeleri olarak dahil edilmesiyle beraber onaylıyoruz." biçiminde açıklamada bulunmuşlardır.

Bakanlar kalite ve şeffaflık ilkeleri üzerine kurulu bir Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın Avrupa'da rekabet için kaçınılmaz olduğunu düşünmüşlerdir. Toplantıda bakanlar Avrupa yükseköğretim Alanı'nın kurulması sürecinde ülkeler kamusal sorumluluk çerçevesinde görevlerini yerine getireceklerini ifade etmişlerdir. Görevlerinin zerklik sağlama ve kaynak sağlama olduğunu vurgulayan lkeler Avrupa'nın zengin mirasına ve kültürüne sahip ıkılacağının altını çizmişlerdir.

#### **1.1.6. Londra Deklarasyonu**

18 Mayıs 2007 yılında Bologna Süreci'ne katılan ülkeler tekrar bir araya gelmişlerdir. **Londra**'da gerçekleşen bu deklarasyonda Bergen Deklarasyonu'nda yapılması kararlaştırılan faaliyetlerin gerçekleşme durumu değerlendirilmiştir. Bu deklarasyon da ye ülkelerin almış olduğu kararla birlikte Karadağ Cumhuriyeti de Bologna Süreci'nde yerini almıştır.

Londra Deklarasyonu'na baktığımızda karşımıza Bergen Deklarasyonunun karnesi çıkmaktadır. Katılımcılar yayınlamış oldukları deklarasyonda Bologna Süreci yönünde ilerlemelerin olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak katılımcı bakanlar bu ilerlemeleri tatmin edici bulmamışlardır. Hedeflerine tam olarak ulaşmak için bazı engellerin olduğunu da kabul etmişlerdir.

Londra Deklarasyonu'nda bakanların konuşmalarından ülkelerin esnek bir eğitim modeli istedikleri görülmektedir. Bakanlar bu şekilde ülkelerin Avrupa Ortak Yükseköğretim Alanı'nın gerçekleşeceğine inanmaktadırlar. Ülkelerin gittikçe bu konuda renklerinin yeşile döndüğü; yani bu konuda ilerleme yolunda oldukları ifade edilmiştir.



Londra Deklarasyonu'nda Bologna Süreci'nin unsurlarından biri olan derece sistemi konuşulmuştur. Üç kademeli derece sisteminin Bologna Süreci çalışmaları ile ilerletildiği ifade edilmiştir. Kademelerdeki program artışına dikkat çeken bakanlar bu programları müfredat reformu olarak açıklamışlardır. Bakanlara göre bu programlar iş dünyasının ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Deklarasyondaki bakanlar bu programın akademik çalışmalarda da artış sağlayacağını düşünmektedirler. Bakanlar bu amacın gerçekleşebilmesi için kademeler arası geçişin kolay olması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Bunun için de Avrupa Kredi Transfer Sistemi'nin öğrenci çıktıları ve öğrenci iş yüküne dayandırılmasına vurgu yapmışlardır.

#### **1.1.7. Leuven Deklarasyonu**

Bologna Süreci'nin temel deklarasyonları arasında yerini alan **Leuven Deklarasyonu** 28- 29 Nisan 2009 tarihinde Belçika'da gerçekleştirilen toplantı sonucunda yayınlanmıştır. 46 ülkenin bakanı Leuven'de toplanmış ve Avrupa Yüksek Öğretim Alanı hedeflerini 2020 yılına kadar ertelemişlerdir. Toplantının içeriğini Bologna Süreci'nde gelinen nokta ile Avrupa Yüksek Öğretim Alanı öncelikleri oluşturmaktadır.

Leuven Deklarasyonu'ndaki bakanlar Avrupa yükseköğretimini Avrupa'nın istenen noktaya gelmesi için gerekli görmüşlerdir. Bakanlar hedeflerinin Avrupa'yı 2020 yılına kadar yaratıcı, yenilikçi, bilgiye dayalı bir noktaya getirmek olduğunu ifade etmişlerdir. Deklarasyonda bakanlar hayat boyu öğrenim ve yükseköğretimin genişletilmesine vurgu yapmışlardır.

Leuven Deklarasyonu'nda bakanlar yükseköğretimin küreselleşmeden etkilenmiş olduğunu belirtmişlerdir. Bakanlar teknolojik gelişmelerin ve yeni yükseköğretim programlarının hareketliliği zorunlu kıldığını ifade etmişlerdir.

Toplantıda bakanlar yükseköğretimin ekonomik alandaki rolünü de dile getirmişlerdir. Küresel krizden çıkabilmek için yükseköğretimin önemli olduğunu düşünen bakanlar bunun için yapmaları gerekeni şu biçimde açıklamışlardır: "Sürdürülebilir ekonomik iyileşme ve gelişmeyi sağlamak için dinamik ve her

düzeyde eğitim ve araştırma arasındaki bütünleşme temelinde yenilikler getirmek için çalışacaktır.”<sup>28</sup> Yükseköğretimin kamu sorumluluğu olduğunu düşünen bakanlar yükseköğretim için kamu yatırımının önemine işaret etmişlerdir. Kamu yatırımları ile kültürel ve sosyal gelişmelerin sağlanacağını düşünen bakanlara göre sorunların çözümü için yükseköğretime ihtiyaç vardır.

Leuven Deklarasyonu’nda Avrupa Yükseköğretim Alanı’nı gerçekleştirmeyi amaçlayan ülkeler Avrupa değerleri olan kurumsal özerklik, akademik özgürlük, sosyal eşitliğe bağlı kalınacağını taahhüt etmişlerdir. Bakanlar öğrencilerin de dahil olmasıyla tam katılımın gerçekleşeceğini ifade etmişlerdir. Böylece öğrencilerin demokratik topluma dahil olacaklarını belirtmişlerdir. Ayrıca deklarasyonda yükseköğretim kurumları ile öğrencilerin kariyerlerine yön verileceğinin ve kişisel gelişimlerinin tamamlanacağını da altı çizilmiştir.

Leuven Deklarasyonu’nda öğrenci hareketliliğine ve üç aşamalı sisteme bir kez daha yer verilmiştir. Bakanlar bu amacın gerçekleştirilmesi için somut adımlar attıklarını ifade etmişlerdir. Bakanlar “Yükseköğretim, ulusal sistemde ara derecelerin birinci derece ile ilişkilendirilmesini de içeren üç aşamalı sistemin uygulanması, kalite güvencesinde Avrupa Standart ve İlkelerinin uygulanması ile modernleştirilmiştir. Bunların yanında, kalite güvencesi için Avrupa Kayıt Ajansı’nın (EQAR) kurulduğunu ve Avrupa Yeterlikler Çerçevesi ile uyumlu olarak öğrenme çıktıları ve iş yükü esasına dayalı ulusal yeterlikler çerçevesinin oluşturulduğunu görmekteyiz.” şeklinde bir açıklama yapmışlardır.<sup>29</sup> Deklarasyonda diploma eki ve Avrupa Kredi Transfer Sistemi’nin yükseköğretimde şeffaflığa ve tanımayla katkı sağlayacağı ifade edilmiştir.

Leuven Deklarasyonu’nda 2020 yılına kadar yükseköğretimin nelere odaklanması gerektiği de konuşulmuştur. Buna göre üniversitelerin kalite konusunda hassas olmaları beklenmiştir. Yükseköğretim kurumlarının kaliteye yönelik çalışmaları ile öğrencilerin ve yükseköğretim kurumu görevlilerinin toplumun güncel

<sup>28</sup> Leuven Bildirgesi, “Avrupa Yükseköğretimden Sorumlu Bakanlar Bildirgesi, Bologna Süreci 2020”, Leuven ve Louvain-la-Neuve, 28-29 Nisan 2009, <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=2&i=85>, (11.01.2010)

<sup>29</sup> Leuven Bildirgesi, a.g.b.



ihtiyaçlarını karşılayabilecek konuma gelecekleri öngörülmektedir. Bakanlar Bologna Süreci'nden sosyal olarak beklentilerinin kaliteli eēitime erişmede fırsat eřitliēi saēlamak olduēunu ifade etmişlerdir. Bu amacın gerçekleşebilmesi için Avrupa'daki çeşitli kültürden insanın eēitime dahil edilmesi düşünülmektedir. Bunun için bakanlar Avrupa eēitiminden yararlanmak isteyenlerin ekonomik problemlerinin zleēēini belirtmişlerdir.

Yksekēretim kurumlarının öncelikleri arasına yaşam boyu ērenme de dahil edilmiştir. Yaşam Boyu ērenme, deklarasyonda yarı zamanlı eēitim ve meslekte edinilen bilgileri içeren esnek eēitim yolları ile edinilen yeterlilikler olarak açıklanmıştır. Kamu otoriteleri, yksekēretim kurumları, ērenciler, işverenler ve çalışanlar arasındaki iřbirliēinin yaşam boyu ērenmenin uygulanmasında gerekli olduēu belirtilmiştir. Avrupa niversiteler Birliēi'nin (EUA) hazırlamış olduēu Yaşam Boyu ērenmede Avrupa niversiteleri Sözleşmesi (European Universities' Charter on Lifelong Learning) bu konuda kaynak olarak gösterilmiştir. Bu sözleşmeye göre yaşam boyu ērenime ilişkin bilgilerin nerede deēil ne ölçüde kazanıldıēı üzerinde durulmalıdır. Bakanlar ulusal yeterliklerin geliştirilmesinin yaşam boyu ērenme kapsamında görmektedirler. Bu yüzden Bologna Süreci'ne katılan ülkeler ulusal erevelerin, Avrupa Yksekēretim Alanı için Yeterlikler erevesi ile uyumluluēunun belgelendirilmesi (self-certification) sürecini 2012 yılına kadar tamamlamayı amaçlamışlardır. Ayrıca bakanlar deklarasyonda yaşam boyu ērenmenin öneminden dolayı örgütsel yapılar ve finansal kaynaklarla yaşam boyu ērenmenin destekleneēēini de ifade etmişlerdir.

Leuven Deklarasyonu'nda üniversitelerin öncelikleri arasında istihdam edilebilirlik de sıralanmaktadır. Toplantıya katılan bakanlar üniversitelerdeki müfredatın iş piyasasına yönelik olmasını savunmaktadırlar. Bakanlara göre kalitenin, esnekliēin ve bireyselciliēin yer aldıēı bir yksekēretim sistemi uygulandıēı taktirde iş piyasasının arzuladıēı vasıflı elemanlar yetişecektir. Bunun içinde bakanlar Bologna Süreci'nde yksekēretim sisteminin buna baēlı olarak şekillendirilmesini savunmaktadırlar. şayet yksekēretim sistemi ērenci merkezli hale dönüştürülürse becerileri yüksek elemanlar yetişecektir. Dolayısı ile bakanlar ērenme çıktılarının artırılarak bireysel gelişime yardımcı olma kararı almışlardır.



Bakanlar deklarasyonda amaçlamış oldukları yükseköğretim sistemi için kamu otoriteleri, yükseköğretim kurumları, öğrenciler, işverenler ve çalışanları işbirliğine davet etmişlerdir. Bakanlar birlikte gerçekleştirilen rehberlik hizmetinin öğrencilerin ve mezunların kariyerleri için önemli olduğunu vurgulamışlardır.

Leuven Deklarasyonu'nda gündeme getirilen bir başka konu ise yükseköğretim programlarındaki yeni araştırmaların geliştirilmesidir. Doktora programlarının bu konuda önemli olduğu düşünülmektedir. Bakanlar araştırmaların artması için öğrencilerin, başlangıç aşamasındaki araştırmacıların ve personelin hareketliliğinin önemli olduğunu düşünmüşlerdir. Hareketliliğin kültür ve dil çeşitliliği sağlayacağı görüşündeki bakanlar hareketliliğin katkısı ile üniversiteler arasındaki işbirliğinin artacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca Leuven Deklarasyonu'nunda bakanlar Bologna Politika Forumları'nın da Avrupa ülkelerindeki yükseköğretim kurumlarının uluslararası ilişkilerini geliştireceğini belirtmişlerdir. Böylece Bologna Süreci'nin gerçekleştirmeyi arzuladığı Avrupa yükseköğretim kurumlarındaki rekabet olgusunun hız kazanacağını düşünmüşlerdir. Bunun için bakanlar hareketliliği kısıtlayıcı sorunların çözülmesini önermişlerdir. Vize ve çalışma izni, derecelerin tanınması, burs ve kredilerin taşınabilmesinin gerçekleşmesi durumunda hareketliliğin kolaylaşacağını ifade etmişlerdir. Deklarasyonda bakanlar hareketliliğin dengeli bir biçimde olması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca bakanlar çeşitli gruplardan daha fazla katılım hedeflediklerini dile getirmişlerdir.

Deklarasyonda uluslararası eğitim verilirken kalite güvencesine bağlı kalınması için şart koşulmuştur. Leuven Deklarasyonu'na göre ulus aşırı eğitim Avrupa Ülke ve Standartlarına uygun olarak yürütülmelidir ve böyle programlar aynı zamanda UNESCO/OECD'nin "Yükseköğretimde Sınır Ötesi Eğitimde Kalite Rehberi" ile de uyumlu olmalıdır.<sup>30</sup>

Leuven Deklarasyonu'nda Avrupa Yükseköğretim Alanı'nda rekabetin sağlanması için nelere dikkat edilmesi gerektiği de konuşulmuştur. Çalışma koşullarının elverişli olmasının altı çizilmiştir. Uluslararası işe alımların

---

<sup>30</sup> Leuven Bildirgesi, a.g.b.

gerçekleşmesi durumunda çalışan kişilerin yasal hakları kullanması sağlanmalıdır. Bu kişilerin sosyal güvenlik, emeklilik ve ek emeklilik gibi haklardan yoksun bırakılmaması gerekmektedir. Böylece kariyer yollarının açık olacağı ifade edilmiştir.

Leuven Deklarasyonu'nda bakanlar Bologna Süreci için yükseköğretim kurumları verilerinin önemli olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bakanlar deklarasyonda verilerin nasıl hazırlanması gerektiğini açıklamışlardır. Veriler kalite güvencesi ve tanınmaya yönelik olursa yükseköğretim kurumlarının karşılaştırılabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca bakanlar Bologna Süreci ile ilgili durum değerlendirmesinin şeffaf ve ayrıntılı verilerle mümkün olacağını ifade etmişlerdir.

Deklarasyonda bahsi geçen bir başka konu da yükseköğretim kurumlarına finansman sağlanmasıdır. Bakanlar artan sosyal beklentiler ve hesap verebilirlikten ötürü üniversitelerin özerkliğinin arttığını ifade etmişlerdir. Yükseköğretim kurumlarını kamusal sorumluluğu dahilinde düşünen bakanlar yükseköğretim kurumları için yeni finansman kaynakları bulmaya çalışacaklarını belirtmişlerdir.

Leuven Deklarasyonu'nda bakanlar Bologna Süreci paydaşlarının işbirliğini olumlu değerlendirmişlerdir. Deklarasyonda gelecekte süreç başkanlığını EU Başkanı ve EU üyesi olmayan bir ülkenin ortak yürüteceği kararlaştırılmıştır.

Leuven Deklarasyonu'nda yer alan konulardan bir diğeri ise Bologna İzleme Grubu'nun(BFUG) faaliyetleri olmuştur. 2012 yılına kadar tamamlanması beklenen BFUG çalışma raporunun Bologna Süreci hedeflerine ve Bakanlar Konferansı'na sunulan tavsiyelere yakınlaştıracığı fikri ortaya konmuştur. Leuven Deklarasyonu'nun diğer deklarasyonlardan farklı bir yönü de bulunmaktadır. Bu deklarasyonda bakanların Bologna İzleme Grubu'ndan(BFUG) bazı talepleri olmuştur. Bakanlar Bologna İzleme Grubu'ndan araştırma, göç ve istihdam konularında uzmanlarla ve karar alıcılarla işbirliği içinde olması istenmiştir. Deklarasyonda bu sayede Bologna İzleme Grubu'nun diğer politika alanları ile etkileşim halinde olacağı belirtilmiştir. BFUG'dan özel olarak talep edilen hususlar:



- Hareketlilik ve sosyal boyut alanında ölçme ve izleme için belirleyicilerin (indicator) veri toplama ile bağlantılı şekilde tanımlanması;
- Avrupa Yükseköğretim Alanı içerisinde ne kadar dengeli bir hareketliliğin sağlanabileceğinin göz önüne alınması;
- Şeffaflık mekanizmalarındaki gelişmelerin izlenmesi ve 2012 Bakanlar Konferansı'nda rapor edilmesi;
- Bologna Süreci'nin Avrupa Yükseköğretim Alanı dışında daha iyi anlaşılması ve teşvik edilmesi için, mevcut yapıları en iyi şekilde kullanarak, bir ağ oluşturulması;
- Tanıma alanındaki ulusal eylem planlarının analiz edilmesine dair tavsiyelerin izlenmesi.<sup>31</sup>

olmuştur.

Bologna Süreci'ne katılan bakanlar raporlama süreci için de işbirliği çerçevesi çizmişlerdir. Buna göre veri toplama konusunda Eurostat, Eurostudent ve Eurydice işbirliği içerisinde çalışacaklardır. Bologna Süreci'nin çalışma raporlarını yürütmek ve denetlemek işinden Bologna İzleme Grubu sorumlu olacaktır.

Bakanlar deklarasyonda E4 grubuna [(Avrupa Öğrenciler Birliği(ESU), Avrupa Üniversiteler Birliği(EUA), Avrupa Yükseköğretim Kalite Güvencesi Birliği(ENQA), Avrupa Yükseköğretim Kurumları Birliği (EURASHE))] beklentilerini bildirmişlerdir. Leuven Deklarasyonu'nda Bakanlar "E4 grubunun (ENQA, EUA, EURASHE, ESU) genel olarak kalite güvencesi ve özel olarak da Avrupa Kalite Güvencesi Kayıt Ajansı'nın (EQAR) tüm paydaşların görüşlerini de dikkate alacak şekilde dış değerlendirme yapmalarını sağlamaya yönelik işbirliklerini devam ettirmelerini bekliyoruz."<sup>32</sup> diyerek isteklerini ifade etmişlerdir.

Leuven Deklarasyonu'nda son olarak ise daha sonraki toplantıların tarihleri kararlaştırılmıştır. Buna göre katılımcı ülkeler Bologna Süreci'nin yıl dönümünü kutlamak için 11- 12 Mart 2010 tarihinde Avusturya ve Macaristan'ın ortaklaşa düzenleyecekleri toplantıya katılacaktır. Bir sonraki Bakanlar Konferansı Romanya

---

<sup>31</sup> Leuven Bildirgesi, a.g.b.

<sup>32</sup> Leuven Bildirgesi, a.g.b.



tarafından Bükreş'te Nisan 2010'da düzenlenecektir. Takip eden konferanslar 2015, 2018 ve 2020 yıllarında gerçekleştirilecektir.<sup>33</sup>

#### **1.1.8.Budapeşte- Viyana Deklarasyonu**

Budapeşte- Viyana Deklarasyonu 12 Mart 2010 tarihinde Avrupa Yükseköğretim Alanı Oluşturma hedefine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Bu deklarasyonda Kazakistan da sürece katılmış ve Bologna Süreci üye ülke sayısı 47'ye yükselmiştir.

Budapeşte- Viyana Deklarasyonu'nda Bologna Süreci'nin hedefinin gerçekleşmesine yönelik yapılan reformlarda süreçte yer alan aktörler (kamu otoriteleri, yükseköğretim kurumları, öğrenciler ve öğretim üyeleri, işverenler, kalite güvence ajansları, uluslararası organizasyonlar) arasında ortaklık ilişkisinin olduğu ifade edilmiştir.

Deklarasyonda Bologna Süreci'nin Avrupa yükseköğretimini dünyada daha görünür hale getirdiği ve dünya çapında ilgi uyandırdığı konuşulmuştur. Bakanlar bölgesel ve sınır ötesi işbirliği ve diyalog politikaları ile bu konumun daha da ileriye taşıyacaklarını iddia etmişlerdir.

Budapeşte- Viyana Deklarasyonu'nda öğrenci ve öğretim üyelerinin Bologna Süreci'ni içselleştirmelerinde artış olduğu belirtilmiştir. Diğer taraftan ise bakanlar üye ülkelerde EHEA faaliyetlerine ilişkin olarak farklı uygulamaların olduğunu bu yüzden birtakım sorunlarla karşılaşıldığını ifade etmişlerdir. Derece ve müfredat reformu, kalite güvencesi, tanıma, hareketlilik ve sosyal boyut faaliyet alanlarında öğrencilerin ve öğretim üyelerinin protestoları ile karşılaşıldığını ifade eden bakanlar sürecin doğru anlatılmasını ve uygulanmasını istemişlerdir. Deklarasyonda öğrencilerin ve öğretim üyelerinin eleştirilerini dikkate alacaklarını taahhüt etmişlerdir. Ayrıca bu kişilerin EHEA Oluşumu için kurumsal düzey başta olmak üzere Avrupa ve ulusal düzeyde katılımının gerekli olduğu da vurgulanmıştır. Bu düşünceden hareketle bakanlar öğrencilerin ve öğretim üyelerinin katılımını sağlamaya yönelik çalışmalarını artıracaklarını belirtmişlerdir. Bakanlar raporlarında

---

<sup>33</sup> Leuven Bildirgesi, a.g.b.

tespit ettikleri memnuniyet verici Bologna Süreci'nin hedeflerinin yükseköğretim kurumları, öğrenciler, öğretim üyeleri tarafından içselleştirilmesinin artacağını düşünmektedirler.

Deklarasyonda bakanlar on yıl içerisinde sürecin öngördüğü uygulamalara bağlı kalacaklarını taahhüt etmişlerdir. İşbirliğini ve iletişimi güçlendirme yönünde çalışmalarını artıracaklarını ileri süren bakanlar, istediklerinin öğrenci merkezli bir yükseköğretim sistemi olmasından dolayı tüm aktörlerin işbirliği içerisinde olmasının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu sayede bilgi almak için uygun ortamın da sağlanmış olabileceğini düşünmüşlerdir.

Budapeşte-Viyana Deklarasyonu'nda gündeme getirilen konulardan biri ise kamu sorumluluğu olmuştur. Bakanlar ülkelerin tüm ekonomik koşullara rağmen yükseköğretim kurumlarının finansmanını sağlamakla yükümlü olduklarını belirtmişlerdir. Kaliteli eğitimi sağlamak için şartları eşitlemek istediklerinden sosyal boyut kapsamında yer alan temsil edilemeyen gruplara dikkatlerini çevirmeleri gerektiğini belirtmişlerdir.

Bologna Süreci'ni ileri taşımak isteyen bakanların deklarasyonda Bologna İzleme Grubu'ndan bir talepleri olmuştur. Sürecin ulusal ve kurumsal düzeyde uygulanmasını kolaylaştırmak için Bologna İzleme Grubu'na çalışma ziyaretleri, eş-öğrenme, bilgi paylaşımı yönünde yeni yöntemler ve aktiviteler gerçekleştirmesi için çağrıda bulunulmuştur.

Budapeşte- Viyana Deklarasyonu'nda bakanlar Bologna Süreci'ne ilişkin olarak bir sonraki deklarasyonun Romanya'nın ev sahipliğinde Bükreş'te 26- 27 Nisan 2012 tarihinde gerçekleştirilmesini kararlaştırmışlardır.

## **1.2.DİĞER KONGRELER**

### **1.2.1. Salamanca Kongresi**

**Salamanca** Kongresi 29- 30 Mart 2001 tarihinde Salamanca'da düzenlenmiştir. Kongreden sonra 31 Mart 2001 tarihinde 300 yükseköğretim kurumunun bir araya gelmesiyle Avrupa Üniversiteler Birliği (EUA) kurulmuştur.



Avrupa Üniversiteler Birliği Bologna Süreci'nin eksiksiz uygulanması amacıyla kurulmuştur.

Prag Deklarasyonu öncesinde düzenlenen kongrede yükseköğretim kurumları Avrupa Yükseköğretim Alanı'nı gerçekleştirmek için ilkelerini belirtmişlerdir. İlke olarak yükseköğretim kurumlarının özerkliğinin olması, eğitimin kamusal sorumluluk olması, yükseköğrenimin araştırma tabanlı olması ve farklılıkların düzenlenmesi esas alınmıştır. Yükseköğretim kurumlarının rekabet edebilmeleri için idari özerkliğinin ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek finansal kaynaklarının olması gerektiği ifade edilmiştir. Lisans ve yüksek lisans aşamasından isteyen herkesin faydalanabilmesi için ise eğitimin kamusal sorumluluk olması gerekmektedir. Ayrıca kongrede yükseköğretim kurumlarının ilerlemeleri için araştırmalar önemli olduğu için Avrupa Araştırma Alanı ve Avrupa Yükseköğretim Alanı işbirliği önerilmektedir.

Salamanca Kongresi'nde Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın hedefi olan farklı ülkelerdeki dil, sistem, derece çeşitliliğini uyumlaştırmak için kalite güvencesi esas alınmıştır. Kalite güvencesi için kaçınılmaz görülen akreditasyon ve kredi sistemi ile diplomaların tanınması uygulamalarının sorumluluğu yükseköğretim kurumlarına bırakılmıştır. Salamanca Kongresi'nde bu görevin yükseköğretim kurumlarına verilmesinin nedeni, ortaya çıkması olası olan problemlerin uyumlaştırma çabalarına engel olmasına izin vermemektir. "Yenilikler ve gelenekler; akademik üstünlük ve toplumsal/ekonomik ilişki; müfredatların uyumu ve öğrencilerin seçim özgürlüğü arasında bir dengenin kurulması gerekmektedir."<sup>34</sup> biçimindeki ifadeleriyle kongrede bakanlar kalite değerlendirmesinin yöntemini de açıklamışlardır. Salamanca Kongresi'nde akreditasyon ve kalite güvencesinin standartlarının Avrupa düzeyinde belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca kongrede kalite güvencesinin öğrencileri, işletmelerin ihtiyaçlarını karşılayacak niteliklerle donatacağı ifade edilmiştir. Salamanca Kongresi'nde akreditasyon ve kredi sisteminin hareketliliğin önünü açacağı belirtilmiştir. Hareketlilik sayesinde Avrupa yükseköğretim kurumları başka ülkelerdeki yetenekli kişileri ülkelerine çekebileceklerdir.

---

<sup>34</sup> Salamanca Bildirgesi, "Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın Şekillendirilmesi", <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=12&i=54>, (20.01.2010)



### 1.2.2. Graz Deklarasyonu

**Graz Deklarasyonu** 28- 30 Mayıs 2003 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Deklarasyon, Berlin Deklarasyonu için hazırlık niteliği taşımaktadır. Graz Deklarasyonu'nda Bologna Süreci sonrasında yani 2010 yılından itibaren Avrupa üniversitelerinin ulaşmak istedikleri konum, sürece yönelik üniversitelerin ve hükümetlerin sorumlulukları yer almaktadır. Deklarasyonu Avrupa Üniversiteler Birliği Başkanı(EUB) şöyle tanımlamıştır: “Graz Deklarasyonu Avrupa Üniversiteler Birliği(EUB) politikasının temel belgesidir.”<sup>35</sup>

Graz Deklarasyonu'nda Avrupa üniversiteleri Avrupa toplumunun merkezi olarak ifade edilmiştir. Sosyal ve ekonomik refahın sağlanabilmesi için üniversiteler kaçınılmaz görülmektedir. Ayrıca üniversiteler Avrupa kültür ve değerlerinin yayımlımcısı olarak düşünülmektedir. Deklarasyonda Bilgi Avrupası'nın değerleri eşitlik ve ulaşılabilirlik; araştırma ve bursların tüm alanlarda yüksek öğretimin ayrılmaz bir parçası olması; yüksek akademik kalite; kültürel ve dilsel çeşitlilik olarak ifade edilmiştir.

Graz Deklarasyonu'nda öğrenciler akademinin bir parçası olarak görülmüştür. Bundan dolayı öğrencilere esnek ve bireysel öğrenme imkanları sunulması kararlaştırılmıştır. Bu şekilde öğrencilere istihdam yaratılacağı ve öğrenciler için çekici hale geleceği belirtilmiştir.

Üniversitelerin gelişmeleri ve çeşitli kaynaklardan finansman sağlamalarının arzu edildiği deklarasyonda hükümetlerin de yardımcı olması istenmiştir. Kamu sorumluluğu kapsamında hükümetlerin yasal ve fon çevreleri oluşturması durumunda üniversitelerin bu konuda özerklik sağlamasının mümkün olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca üniversitelerin hesap verebilirliği kabul ederek diğer paydaşlarla ilişkilerinin yoğunlaştıracağı öngörülmüştür.

Graz Deklarasyonu'nda hükümetlere Avrupa Yükseköğretim ve Araştırma Alanı ile ilişkilerini ilerletmeleri tavsiye edilmiştir. Bu düşüncenin temelinde

---

<sup>35</sup> Graz Deklarasyonu, Berlin'den İleri: 2010 ve Ötesinde Üniversitelerin Rolü, 2003, <http://eua.eu.edu.tr/Files/GrazDeklarasyonu.doc>, (20.01.2010)

Avrupa'daki yükseköğretimi daha cazip hale getirmek yatmaktadır. Doktora düzeyinin üçüncü aşama olarak kabul edilmesi fikri de buradan doğmaktadır.

Graz Deklarasyonu'nda üniversitelerin yeniliklere yönlendirilmesi için hükümetlerle sözleşmeler yapmasının uygun olacağı ifade edilmiştir. Bakanlar “Üniversiteler kendi paylarına, liderliği teşvik etmeli ve kurum içi kalite güvencesi, sorumluluk ve şeffaflık oluşturabilmek için bir yönetim yapısı oluşturmalıdır. Öğrenciler ilgili komitelere hizmet vererek kendilerine düşen görevi yapmalıdır. Dış paydaşlar yönetim ve danışma kurullarında hizmet vermelidir.”<sup>36</sup> biçimindeki açıklamayı yaparak güçlü kurumun nasıl kurulması gerektiğine ilişkin görüşlerini belirtmişlerdir. Deklarasyonda üniversitelerin iç kalite prosedürlerinin yerine getirilip getirilmemesinin denetiminin ise dış kalite prosedüründe olduğu ifade edilmiştir. Kalite güvencesine dikkat çekilen deklarasyonda Avrupa Öğrenciler Birliği, üniversiteleri paydaşlarıyla birlikte Avrupa İçin Yükseköğrenim Kalite Komisyonu kurmaya davet etmiştir.

Bologna Süreci'ni ilerletmeyi amaçlayan Graz Deklarasyonu'nda öncelikli uygulamalar sıralanmıştır. Yaşam boyu öğrenim ve esnek öğrenim için Avrupa Kredi Transfer Sistemi(ECTS) ve hareketlilik öne çıkarılmıştır. ACTS'nin müfredatı yapılandırmada, hareketliliğin ise istihdam yaratmada bir araç olduğuna dikkat çekilmiştir. Müfredatın birinci aşamada öğrencileri iş piyasası için yeterli hale getirecek biçimde programlanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca deklarasyonda diploma ekinin iyi tanıtımının istihdamı arttırmada rol oynayacağı ifade edilmiştir. Bologna Süreci katılımcılarına göre amaca ulaşabilmek yani rekabet edebilen bir Avrupa yaratabilmek için hükümetin sorumlukları vardır. Bunlar:

- Yasal tedbirlerle araştırmacılara kariyer fırsatı tanımak,
- Hareketliliği kolaylaştırmak için öğrencilere konaklama ve iş imkanları bulmak,
- Kredi ve bursların transferini sağlamak,
- Öğrencilere hareketlilik konusunda rehberlik etmek,
- Öğrencilerin dil yeterliliğini arttırmak,

---

<sup>36</sup> Graz Deklarasyonu, <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=12&i=55>, (20.01.2010)



- Diploma eki ve kredi sisteminin uygulanmasını sağlamak,
- Aynı aileden farklı cinsiyetteki kişilerin araştırmacı olması durumunda Avrupa’da çalışmalarına devam etmeleri için onların cinsiyetlerine bağlı olan gereksinimlerini karşılamak,
- Üniversitelerdeki kariyer fırsatından cinsiyet eşitsizliği olmaksızın yararlanılmasını sağlamak, bunun için üniversitelerin insan kaynaklarını araç olarak kullanmak,
- Araştırmacıların Avrupa’da çalışmayı sürdürmeleri halinde emeklilik transfer haklarını korumak
- İstatistik verilerini geliştirmek için diğer hükümetlerle işbirliği yapmak,
- Avrupa Komisyonu ile birlikte çalışarak mevcut izleme mekanizmalarını gözden geçirmek,
- Avrupa Ortak Yükseköğretim Alanı’nın gelişimiyle ilgili araştırmaları artırmak,
- Avrupa ile işbirliği kurmak için mali gereklilikleri göz önünde tutmak ve işbirliği için ortak programlar ve birleştirilmiş müfredata dayanan derecelerden yararlanmak.

**Graz** Deklarasyonu’nda katılımcıların açıklamaları Bologna Süreci için gerekli olan reformlarla sınırlı kalmamıştır. Katılımcılar sürecin başarılı olması konusunda kaygılarını da ifade etmişlerdir. Deklarasyonda “2010’un iddialı hedeflerinin gerçekleşmesi için tepeden inme reformlar yeterli değildir. Üstesinden gelinmesi gereken en büyük güçlük, kurumları kendi kendine yeterli hale getirmek için reformların temel kurumsal işlevlerin ve gelişme süreçlerinin içerisine tamamen entegre edildiğinden emin olmaktır. Üniversitelerin yasal değişiklikleri anlamlı akademik hedefler ve kurumsal gerçeklere dönüştürmek için yeterli zaman ayırmaları gerekmektedir.”<sup>37</sup> açıklamalarıyla sürecin başarısı için reformların uygulamaya geçmesinin önemine işaret etmişlerdir.

---

<sup>37</sup> Graz Deklarasyonu, <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=12&i=55>, (20.01.2010)



### 1.2.3. Glasgow Deklarasyonu

**Glasgow** Deklarasyonu 15 Nisan 2005 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu deklarasyonda amaç güçlü Avrupa yaratabilmek için güçlü üniversiteleri yaratmaktır. Güçlü üniversitelerin yaratılması için kamu otoritelerinin üniversiteler ile politik diyaloglarını sürdürmesi planlanmıştır.

Glasgow Deklarasyonu'nda ideal üniversite modeli çizilmiştir. Çizilen ideal üniversite modelinde üniversiteler, kendilerini geliştirmek için özgüveni olan ve sosyal, kültürel, ekonomik alanda bölgesel, ulusal, Avrupa düzeyinde ve küresel düzeyde katkı sağlayan niteliktedir. Bu üniversiteler geniş katılım ve yaşam boyu öğrenmeye, ayrıca öğretimde, öğrenimde araştırma ve yenilikte kalite ve mükemmelliğe katkı sağlayacaklardır.<sup>38</sup>

Glasgow Deklarasyonu'nda üniversitelerin istenen biçimi alması için görevlerinin artırıldığı görülmektedir. Üniversitelerin kapasitelerini artırmaları için yönetme ve liderlik sorumluluğunu ilerletmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca deklarasyonda üniversitelerin bilginin yaratılması, korunması, değerlendirilmesi, yayılması ve işletimi biçiminde birden çok görevinin olduğu ifade edilmiştir. Bu görevlerin toplumu ilgilendirmesinden dolayı hükümetler üniversitelerin toplumla yakın olması gerektiğini vurgulamışlardır. Bologna Süreci'nin temeli olan rekabet ortamının sağlanabilmesi için ise üniversitelerin kaliteye önem veren kurumlar olarak ilişki içinde olmasına dikkat çekilmiştir. Hükümet temsilcilerine göre üniversiteler uluslar arası işbirliğini de gerçekleştirmeli ki Avrupa entegrasyonunda çıkar grupları yarar sağlayabilsin ve kalite sağlanmış olsun.

Glasgow Deklarasyonu'nda hükümetlerin görevleri gündeme getirilmiştir. Bologna reformlarının ve Lizbon gündeminin yenilik hedeflerinin birlikte düşünülmesi gerektiği için hükümet ve üniversite ilişkisi gözden geçirilmiştir. Hükümetlerin üniversiteleri desteklemesi ve yönlendirmesi gerektiği, hükümetlerin düzenleyici değil denetleyici kurumlar olması ifade edilmiştir.

---

<sup>38</sup> Glasgow Deklarasyonu, "Güçlü Bir Avrupa İçin Güçlü Üniversiteler", <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=12&i=56>, (24.01.2010)

Glasgow Deklarasyonu'nda yerini alan diğer konulara bakıldığında karşımıza Bologna Süreci'ni gerçekleştirmek üzere nelerin yapılmış olduğu ve yapılması gerektiği çıkmaktadır. Yasal çerçevelerin çoğunluğunun tamamlanmış olduğu belirtilen deklarasyonda üniversitelerin hükümetleri sürecin gerçekleştirilmesi için teşvik etmesi, hükümetlerin ise üniversitelere özerklik tanınması gerektiği ifade edilmiştir. Deklarasyonda üniversiteler, yenilikçi öğretim metotlarını tanıtırma, işverenlerle diyalog halinde müfredatı yeniden düzenleme, akademik ve profesyonel eğitim, yaşam boyu öğrenme ve önceki öğrenmelerin tanınması ile ilgili çabaları üstlenme konusundaki gayretlerini ikiye katlayacaklarını taahhüt etmiştir.<sup>39</sup> Üniversiteler amaçlarına ulaşmak için ise öğrenci merkezli öğrenme ve Avrupa Kredi Transfer Sistemi, diplomaların tanınması, modülerleşmenin esnekleştirilmesi ve hareketliliğin teşvikinin kolaylaştırılmasını sağlayan çalışmalar yapacaklarını belirtmişlerdir. Bu noktada da üniversiteler hükümetlere yasal engelleri kaldırmaları, uygun dil politikalarının uygulamaları yönünde beklentilerinin olduğunu ifade etmişlerdir.

Glasgow Deklarasyonu'nda temsilciler öğrencilerin ve personellerin de yönetimde olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Glasgow Deklarasyonu'nda üniversiteler araştırmalarının kaliteli olmasını için ulusal hükümetlerden ve Avrupa Konseyi'nden Avrupa Araştırma Konseyi'ni (AAK) kurmalarını istemişlerdir. Deklarasyonda üniversiteler, araştırma üniversitelerinin güçlendirilmesi gerekliliği ve tüm üniversitelerde araştırma temelli eğitim için kaynakların teminin sağlanması arasındaki gerilimi kabul eder. Hükümetler, üniversitelerin bölgesel düzeyde transfer ve yenilik teşviki sağlama ağlarındaki kilit rolünü tanımaya, ve bu süreci güçlendirmek için gerekli mali desteği sağlamaya davet edilmiştir.<sup>40</sup>

Glasgow Deklarasyonu'nda yer alan bir başka konu doktora programları olmuştur. Doktora aşamasında araştırmaların sadece bilgiye ulaştırmaması aynı zamanda istihdam pazarına da yarar sağlaması düşünülmüştür. Bu düşüncenin

---

<sup>39</sup> Glasgow Deklarasyonu, <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=12&i=56>, (24.01.2010)

<sup>40</sup> Glasgow Deklarasyonu, a.g.b.



temelinde ise, istihdam pazarının akademi dünyasından fazla yer kapladığı düşüncesi yer almaktadır. Deklarasyonda doktora öğrencilerinin 3- 4 yıl süresince tam zamanlı çalışabilecekleri belirtilmiştir. Hükümetler öğrencilerden işgücü olarak faydalanabilmek için ise onlara yeterli haklar tanıyarak erken araştırmacı olmalarını sağlamayı düşünmüşlerdir. Bundan dolayı da hükümetler uluslar aşırı doktora eğitimine ağırlık verilmesini istemektedirler. Üniversitelerin bu konuda Avrupa Araştırmacılar Sözleşmesi/Araştırmacının İstihdamı Kuralları'nı kabul etmekten çekinmedikleri görülmektedir.

Glasgow Deklarasyonu'nda hesapverebilirlik aracılığıyla üniversitelerin Avrupa düzeyinde kalitelerini artırabilecekleri ifade edilmiştir. Bunun için de E4 grubunun (ENQA, ESIB, AÜB, EURASHE) işbirliği gerekli görülmektedir. Deklarasyonda üniversitelere dış kalite güvencesi prosedürlerinden denetlemenin gerçekleştirilmesinde yararlanılacağı anlatılmıştır.

Glasgow Deklarasyonu'nda üniversitelerin rekabet etmeleri için fonlandırmalarının yeterli olması gerektiği belirtilmiştir. Kamu fonlandırmalarının yetersiz olduğu düşünüldüğünden üniversitelerden kendileri için birleşik kamu/özel fonlandırma yöntemini seçmeleri istenmiştir. Ayrıca hükümetlerden fonlandırmayı tam ekonomik maliyet esasına göre yapmaları istenmiştir. Deklarasyonda hükümetlerin üniversiteler için ayırdıkları bütçenin güçlü Avrupa yaratmak için kullanıldığı ifade edilmiştir.

#### **1.2.4. Götting Öğrenci Deklarasyonu**

**Götting** Deklarasyonu 22 Mart- 25 Mart 2001 tarihinde Götting'da gerçekleştirilmiştir. Bu deklarasyonda esas olan Avrupa Öğrenci Birliği'nin(ESIB) Bologna Süreci'nde aktif olarak yer almaya başlamış olmasıdır. 1999 Bologna Deklarasyonu'na davet edilmemiş olan öğrenci birliklerinin Avrupa Yükseköğretim Alanı yaratmak için gösterdiği çabaya dikkat çekilmek istenmiştir. Deklarasyonda Bologna Deklarasyonu'nda eksik kalan sosyal etkilere de vurgu yapılmıştır. Üniversitelerden öğrencilerin kişisel ve mesleki bilgi ihtiyaçlarını karşılaması beklenmektedir. Üniversitelerin beklentileri gerçekleştirmesi için ise hükümetlerin fon sağlaması gerekmektedir. Ayrıca sosyal grupların hepsinin yükseköğretimden



faydalanması da hükümetlerden öğrencilere yeterli fon sağlamasıyla mümkün olacaktır.

Göteborg Deklarasyonu'nda Avrupa Yükseköğretim Alanı'nı yaratmak için Bologna Süreci'nin esasları şart koşulmuştur. Yükseköğrenim için kredi sistemi gerekli görülmüştür. Deklarasyonda ulusal kalite güvencesi ile akreditasyon ve kredi transferinin kolay olacağı ifade edilmiştir. Ortak diploma derecesinin de bu unsurlara dahil olmasıyla uluslar arası hareketliliğin kolaylaşacağı ifade edilmiştir. Ancak hareketlilik için bu unsurlar da yeterli görülmemiştir. Hükümetin hareketliliğin önünde engel olan sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuki sorunları çözmeleri istenmiştir. Avrupa'daki eğitimin cazibesini artırmak için diploma eki ve şeffaflığa dayalı veri tabanlarına ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.

Deklarasyonda öğrencilerin Bologna Süreci'nde yer alması ile yükseköğretim kararlarına dahil olabileceği ifade edilmiştir. Avrupa Öğrenci Birlikleri(ESIB) ise öğrencileri temsil etme konusunda yeterli görülmüştür.

#### **1.2.5. Lüksemburg Deklarasyonu**

Avrupa 9. Öğrenci Birlikleri Konferansı 17 Mart- 21 Mart 2005 tarihinde **Lüksemburg**'da gerçekleştirilmiştir. Deklarasyonda Avrupa Ulusal Öğrenci Birlikleri (ESIB) bir araya getirilmek istenmiştir. Avrupa Yüksek Öğretim Alanı'nı sağlamada Avrupa Ulusal Öğrenci Birlikleri'nin önemli olduğu ifade edilmiştir.

Lüksemburg Deklarasyonu'nda Avrupa Ulusal Öğrenci Birlikleri( ESIB) “bütünleşmiş kıta” unsurunun gerçekleştirilmesi için ülkelerden Bologna Süreci'ndeki reformlara aynı biçimde bağlı kalmalarını istemişlerdir. Deklarasyonda ESIB, Avrupa Yüksek Öğretim Alanı'na katılmadıkları noktayı belirtmişlerdir. Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın dünyada rekabet yaratmaya çalışırken metalaşmaya ve beyin göçüne yol açtığını belirtmişlerdir. ESIB'e göre Avrupa Yükseköğretim Alanı için sürdürülebilir kalkınma ve dünyanın diğer bölgeleri ile işbirliğinin esas alınması gerekmektedir.

Lüksemburg Deklarasyonu'nda ESIB, Bologna Süreci'nin konuyla ilgisi olmayan reformlar için kullanılabileceğine ilişkin kaygılarını ifade etmişlerdir. ESIB yeni seçim mekanizmalarını tanıtmak ya da bütçe kısıtlaması gerçekleştirmek için Bologna Süreci'nin kullanılmamasını istemişlerdir. ESIB'e göre, Bologna Süreci'nde anlaşmaya varılmamış ya da Bologna Süreci'nin siyasi düşüncesine ters reformlar içeren Avrupa çerçeveleri Bologna Süreci'nin alternatifleri olmamalıdır.

ESIB, Lüksemburg Deklarasyonu'nda en fazla yer verdikleri konu öğrenci katılımı olmuştur. ESIB deklarasyonda görüşlerinin öğrencilerin her seviyede Bologna Süreci'nde yer alması yönünde olduğunu belirtmişlerdir. Bu amaçla da kendilerinin Avrupa seviyesinde öğrencileri temsil etmeyi sürdüreceklerini ifade etmişlerdir. ESIB'e göre Bologna Süreci'nin uygulanması için öğrencilerin süreçte yer alması şarttır.

ESIB deklarasyonda Bologna Süreci'ni ilerletmek için nelerin yapılması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Buna göre diploma eklerinin verilmesi için öğrencilerin belgeleri istemesi beklenmemelidir. Kalite güvencesi uygulamasının her aşamasında öğrencilerin yer alması gerekmektedir. ESIB, hangi ülkelerin kalite standartlarını yerine getirip hangilerinin getirmediğini netleştirmek için Kalite Güvencesi kuruluşlarına dış uzmanlar tarafından uygulanacak değerlendirme sisteminin kurulmasını desteklemektedir.<sup>41</sup> Deklarasyona göre bağımsız ve güvenilir denetimin gerçekleşebilmesi için yükseköğretim kurumları, kalite güvence ajansları, hükümet ve öğrenci temsilcilerinin denetim faaliyetinde yer alması gerekmektedir. ESIB deklarasyonda derece yapısına ilişkin önerilerde de bulunmuşlardır. Esnek eğitim sistemini savundukları için öğrencilerin önünde engel olan mali sorunların ve öğrencilerin seçilmesine yönelik sınavların kaldırılması gerektiğini belirtmişlerdir. ESIB'e göre öğrencilerin iki aşamalı derece sisteminden yararlanması için bu sorunların çözülmesi önceliklidir.

ESIB, Bologna Süreci için sosyal boyutun esas alınması gerektiğini işaret etmişlerdir. Bologna Süreci'ndeki hareketliliği gerçekleştirme çabasındaki ESIB

---

<sup>41</sup> Avrupa Ulusal Öğrenci Birlikleri, "Lüksemburg Öğrenci Bildirisi", **Avrupa 9. Öğrenci Kongresi**, Lüksemburg, Mart -2005, <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=12&i=58>, (15.02.2010).



öğrenci burslarının yaşam masraflarını karşılamaya yetecek düzeyde olmasını beklemektedir. ESIB yaşam masraflarına yönelik unsurların neler olduğunu da belirtmişlerdir. ESIB'e göre bir öğrencinin ihtiyacı olan konaklama, sağlık bakımı, yiyecek ve diğer danışma ve sosyal hizmetlerini karşılamaya yetecek bir sosyal destektir. Ayrıca ESIB hareketlilik için öğrencilerin önündeki vize ve oturma iznine ilişkin engellerin kaldırılması gerektiğini düşünmektedir. ESIB, hareketliliğin önündeki diğer bir engel olarak ise farklı ülkelerdeki öğrenciler arası karşılaştırılabilir veri eksikliği olduğunu ifade etmişlerdir.

ESIB Lüksemburg Deklarasyonu'nda Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın büyük bir bölümünde henüz Lizbon Tanıma Konvansiyonu'ndaki ilkelerin hayata geçirilmediğine ilişkin değerlendirmelerini de açıklamışlardır. ESIB açıklamalarında Lisbon ilkelerinin ulusal yasalar ile ulusal ve kurumsal tanınma uygulamalarında yer alması gerektiğini ifade etmişlerdir.

#### **1.2.6. 2009 Dünya Yükseköğretim Konferansı**

5 Temmuz- 8 Temmuz tarihleri arasında Paris UNESCO Genel Merkezi'nde gerçekleştirilen konferans “Yükseköğretimin Yeni Dinamikleri ve Toplumsal Değişim ve Kalkınma İçin Araştırmalar” başlığını taşımaktadır.

2009 **Dünya Yükseköğretim Konferansı'nda** yükseköğretimde kamu sorumluluğunun olması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca yükseköğretim, gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki ekonomiye bağlı büyük farkı azaltmak için gerekli görülmüştür. Yükseköğretim Konferansı'ndaki açıklamalara göre yükseköğretim ve araştırma - Milenyum Kalkınma Hedefleri (MKH) ve Herkes için Eğitim (HİE) de dahil olmak üzere - yoksulluğun ortadan kalkmasına, sürdürülebilir kalkınma ve uluslararası düzeyde kabul görmüş kalkınma hedeflerine ve ilerlemeye katkı sağlamaktadır. Küresel eğitim gündeminin bu gerçekleri yansıtması gerekmektedir.<sup>42</sup>

---

<sup>42</sup> Dünya Yükseköğretim Konferansı, “Yükseköğretimin Yeni Dinamikleri ve Toplumsal Değişim ve Kalkınma İçin Araştırmalar, UNESCO, Paris. 05-08 Temmuz 2009, Sonuç Bildirgesi, <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=12&i=87>, (16.02.2010).



2009 Dünya Yükseköğretim Konferansı'nda yükseköğretimin sosyal sorumluluğundan ötürü sağlayacağı kazanımlar konuşulmuştur. Buna göre yükseköğretimin sosyal, ekonomik, bilimsel, kültürel konularda kişilerin anlayışlarını geliştirdiği düşünülmektedir. Yükseköğretim kişilerin eleştirel düşünmesini sağlayan, kişileri küresel sorunlar ve insan haklarına ilişkin sorunlara duyarlı hale getiren bir unsur olarak ifade edilmiştir. Konferansta yükseköğretimin beklenen hizmetleri gerçekleştirebilmesi için kurumsal özerkliğinin olması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca kurumların performansları hakkında bilgi edinmek için bilgi, açıklık ve şeffaflığın olması gerektiği belirtilmiştir.

2009 Dünya Yükseköğretim Konferansı'nda ülkeler özerkliklerinin gerekli olduğunu düşündükleri yükseköğretim kurumlarının yol haritasını çizmişlerdir. Bu çerçevede yükseköğretim kurumlarından erişimi arttırmaları istenmiştir. Konferansta kurumların hükümetlerle birlikte kadınları eğitime dahil etmeye yönelik çalışmalarını arttırmaları kararlaştırılmıştır. Ülkelerden erişimi gerçekleştirirken hakkaniyeti göz önüne almaları istenmiştir. Hakkaniyeti refahla bir arada düşündüklerini belirten ülkeler yoksul ve dışlanmış toplumlara mali destek ve eğitim desteği vermeyi uygun görmüşlerdir.

Konferansta ülkeler özel yükseköğretim kurumlarını destekleyeceklerini belirtmişlerdir. Ülkeler bilgi toplumu için yükseköğretimde öğrencilerin ve kurumların çeşitliliğinin ancak özel kurumların devlet kurumlarına destek olmasıyla mümkün olacağı düşüncesindedirler.

2009 Dünya Yükseköğretim Konferansı'nda açık ve uzaktan eğitim(AUÖ) ve bilgi iletişim teknolojileri(BİT) modelinin yükseköğretim sisteminde yer alması gerektiği ifade edilmiştir. Ülkeler konferansta açık ve uzaktan eğitim(AUÖ) ile bilgi iletişim teknolojilerinin(BİT) uygulanmasının“herkes için eğitim” hedefini gerçekleştirmek için şart olduğunu savunmuşlardır. Ülkeler yaygınlaştırmak istedikleri bu modele ilişkin esnek ve planlı araştırmalar yapılmasını önermişlerdir. Konferansa katılan ülkeler istedikleri bu modelin savunması sırasında öğretmen sayısının yetersiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ülkeler kaliteyi öne sürerek bu model için hazırlanan yazılımların paylaşılmasını istemişlerdir. Yükseköğretim

kurumlarında kalite güvence sistemi kurulursa erişimin kolay olacağını düşünmektedirler. Böylece ülkeler arzuladıkları modeli de yaygınlaştıracakları kanısındadırlar.

Konferansta yükseköğretim kurumlarına araştırma ve artan ihtiyaçlarını karşılamak için küçük ve orta büyüklükteki işletmelerle ve çok paydaşlı kamu- özel ortaklıkları kurmaları önerilmiştir. Ayrıca ülkeler öğretim elemanları ve yükseköğretim çalışanlarına yatırımın da yükseköğretim kurumları tarafından yapılmasını istemişlerdir.

2009 Dünya Yükseköğretim Konferansı'nda sosyal bilimlerle ile bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarına verilen önem kıyaslanmıştır. Bunun sonucunda ise teknik bilimlere verilen önemle birlikte sosyal bilimlerin de öneminin artırılması istenmiştir.

Ülkeler yükseköğretim kurumlarında toplum ihtiyaçlarını karşılayacak bir eğitim verilmesini istemişlerdir. Araştırmaların yeni teknolojileri geliştirmeleri için teşvik edilmesini uygun bulmuşlardır. Ayrıca ihtiyaçları karşılamak için mesleki ve teknik eğitim, girişimcilik eğitimi, yaşam boyu öğrenme programlarının desteklenmesini istemişlerdir. Politikaların ve yatırımların katkılarının yükseköğretim kurumları ile sınırlı kalmayıp yeni bilgiler edinmek isteyenlerin ihtiyaçlarını da kapsamı gerektiği ifade edilmiştir.

Konferansta uluslar arası ilişkilerin artırılması ile yükseköğretimin küreselleştirileceği vurgulanmak istenmiştir. Böylece Bologna Süreci kapsamında arzulanan hareketliliğin gerçekleşeceği ifade edilmiştir. Yükseköğretim kurumlarından bu aşamada beyin dolaşımını sağlayacak, beyin göçünün negatif etkisini azaltacak çözümler bulunması istenmiştir. Ülkeler ancak bu şekilde küreselleşen yükseköğretimin gelişmekte olan ülkelerin lehine sonuç vereceğini düşünmektedirler.

2009 Dünya Yükseköğretim Konferansı aynı zamanda katılımcı ülkelerdeki paydaşların ulusal bilgi kapasitelerinin beslenmesine çağrı niteliğindedir. Böylece ülkeler araştırmaların kaynaklarının hem ulusal hem de küresel alana yayılmasının



mümkün olacağını düşünmektedirler. Bu uygulamanın gerçekleşmesi için konferansta akreditasyon ve kalite güvencesine vurgu yapılmıştır. Ayrıca yönetim, yeterliliklerin tanınması, araştırma ve yenilik konularında gerçekleşecek işbirliğinin yükseköğretimin küreselleşmesine kolaylık sağlayacağı ifade edilmiştir.

Konferansta sınır ötesi yükseköğretimin yararlı olabilmesi için yükseköğretimin temel prensiplerine uyulması istenmiştir. Konferansta bu husus “Yükseköğretimin sınır ötesine açık olması; kaliteli eğitim sunduğu, akademik değerleri teşvik ettiği, diyalog ve işbirliğinin temel prensiplerine, karşılıklı anlayışa, insan haklarına, kültürel çeşitliliğe ve milli egemenliğe saygı duyduğu sürece yükseköğretime önemli katkılar sağlayabilmektedir.”<sup>43</sup> biçiminde ifade edilmiştir. Ülkeler sınır ötesi yükseköğretimden kaynaklanarak sahte diplomalar ve belgeler hazırlayanların ve düşük kaliteli eğitimin ortaya çıkacağını farkına varmışlardır. Ülkelere göre bu sorun ancak ulusal ve uluslar arası güçlerin birleştirilmesi yoluyla çözülebilir.

Dünya Yükseköğretim Konferansı’nda yükseköğretimin kalitesi için akademik özgürlük gerekli görülmüştür. Ülkeler yükseköğretim kurumların çalışmaları sırasında nüfus refahı ile ilgili araştırma yapmalarını istemişlerdir. Bölgesel olarak ilgili bilimsel ve teknolojik gelişmelerin önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede akademisyenlere sağlanacak araştırma ve burs imkanlarının önemli olduğu ifade edilmiştir.

Yükseköğretim kurumları konferansta toplum ve sivil toplum kuruluşları arasındaki ortaklıkların sağlanması rolünü üstlenmiştir. Böylece ülkeler kişilerin doğru ve hızlı haber alacakları kanısındadır.

Dünya Yükseköğretim Konferansı’nda katılımcılar Afrika’dan beklentilerini konuşmuşlardır. “Afrika’daki yükseköğretim modelinin eksiklerini konuşmuşlardır. Afrika’da yükseköğretim, sağlam bir hesap verebilirlik ve güçlü mali ilkeler temelinde iyi bir yönetimi teşvik edecektir.”<sup>44</sup> biçiminde ifade etmişlerdir.

---

<sup>43</sup> 2009 Dünya Yükseköğretim Konferansı, a.g.b.

<sup>44</sup> 2009 Dünya Yükseköğretim Konferansı, a.g.b.



Konferansa katılan ülkeler için Afrika ekonomisinin rekabet edebilirliği açısından yükseköğretim reformu şart hale gelmiştir. Ülkeler reformun önerdikleri biçimde gerçekleştirildiği takdirde yükseköğretimdeki öğrenci sayısının artacağını düşünmektedirler. Gerçekleştirilmesi istenen reformun bakıldığı zaman bünyesinde müfredat konuları ve öğretim modelleri yer almaktadır. Ülkeler Afrika'ya açık öğretim, uzaktan öğretim, bilgisayarlı öğretim modelini önermişlerdir. Ülkeler Afrika ekonomisinin ilerleyebilmesi için müfredat konularındaki değişimin tarım, doğal kaynakların çıkarılması, çevre, yerel bilgi sistemleri ve enerji konularının ağırlığının artırılmasına yönelik olmasını düşünmektedirler. Ülkelerin öne sürmüş olduğu düşünceye göre Afrika'da yükseköğretim ve araştırmaya giderek artan talebi karşılamak için, araştırma temelli üniversitelerden poli-tekniklere ve diğer teknik okullara kadar değişik yelpazede yükseköğretim kurumu kurulması gerekmektedir.<sup>45</sup>

Konferansta katılımcı ülkeler Afrika yükseköğretim sisteminin uyumlaştırılması için gelişmiş Afrika ülkelerinin önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Ülkeler Afrika'daki yükseköğretim sisteminin gelişiminin Bologna Süreci kapsamında uygulanması istenen faaliyetlere katkı sağlayacağını düşünmektedirler. Bundan dolayı ülkeye yönelik Çin, Hindistan, Kore Cumhuriyeti'nin yapmayı taahhüt ettikleri çalışmalar beğenilmektedir. Ayrıca Afrika Kalkınma Bankası, Afrika Birliği ve özellikle Afrika Üniversiteler Birliği, Fransızca Konuşan Üniversiteler Ajansı ve Milletler Topluluğu Üniversiteler Birliği'nin önerileri de dikkate alınmıştır.

Avrupa Üniversiteler Birliği'ne(AAU) bölgesel ve ulusal kalite güvencesi kurma çalışmaları sırasında UNESCO'dan destek alırlarsa bunun kolaylaşacağını belirtmişlerdir. Öğrenci ve öğretim elemanı hareketliliği için ise Arusha Sözleşmesi önerilmiştir. Çünkü sözleşme diplomaların ve derecelerin karşılıklı tanınmasını içermektedir. Konferansta ülkeler eğitimi sektör olarak ele almışlardır. Kamu malı olduğunu öne sürdükleri eğitim için özel sektörlerden finansman desteği istemişlerdir.

---

<sup>45</sup> 2009 Dünya Yükseköğretim Konferansı, a.g.b.

Ülkeler konferansta son olarak Bologna Süreci'ne yönelik çalışmalarında dikkat etmeyi düşündükleri hususları sıralamışlardır. Konferansta amaç olarak ifade edilen bu hususlara yönelik faaliyetlere dair hiçbir somut adımdan bahsedilmemiştir. Ülkeler bu amaçlarının yönetim aracılığıyla gerçekleştirecekleri noktasında birleşmişlerdir. Yönetişim sürecine öğrencilerin katılması için çalışmalar yapılacağı ise konferansın sonuna gelindiğinde belirtilmiştir. Ülkeler konferansta Bologna Süreci kapsamında UNESCO'ya destek vermeleri çağrısında da bulunmuşlardır. UNESCO'nun sorumlulukları fikir laboratuvarı, uluslararası işbirliği katalizörü, standart oluşturma, kapasite geliştirme ve bilgi paylaşımı olarak özetlenmiştir. UNESCO'nun yükseköğretim çalışmaları aynı zamanda Evrensel İlköğretim Çalışmaları için de önemli sayılmaktadır.

## **İKİNCİ BÖLÜM**

### **TÜRK YÜKSEKÖĞRETİMİ'NİN BOLOGNA SÜRECİ'NE UYUMU**

#### **2.1 Türkiye'nin Avrupa'nın Yükseköğretim Alanı Süreci'ne Girmesi**

Küreselleşme nedeniyle uluslar arası rekabet artmış ve üretim sürecinde dünya pazar olarak görülmeye başlanmıştır. Bu süreçte de beşeri sermaye önem kazanmaktadır. Bilgi toplumu adını verdiğimiz bu çağda beşeri sermaye rekabetin göstergesi haline gelmektedir. Beşeri sermayenin artması ile birlikte ülke ekonomilerinin büyüdüğü ve kalkınmanın arttığı ortaya çıkmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerden biri olarak Türkiye'nin ekonomik rekabet edebilmesi için beşeri sermayesini gelişmiş ülkelerden daha fazla artırması gerekmektedir. Türkiye'nin üretim faktörlerinin gelişmiş ülkelerden az olmasından ötürü Türkiye bu açığını beşeri sermaye ile kapatmaya çalışmaktadır ve Türkiye beşeri sermayelerini artırmak için diğer Avrupa ülkeleri gibi yükseköğretim kurumları modellerini üretimi artırmaya yönelik oluşturmaktadır.

Türkiye 2001 yılında bilgiye dayanan ekonomik rekabetini artırmak ve küresel işbirliğinin içerisinde yer almak amacıyla Bologna Süreci'ne katılmıştır. Türkiye Avrupa Yükseköğretim Alanı Oluşturma hedefini esas alan Bologna Süreci'ne katılarak Avrupa ülkeleri ile birlikte hareketlilik, toplam kalite yönetimi, akreditasyon, dereceli yapı, ortak derece programı, yeterlilikler çerçevesini içine alan uygulamalarla beşeri sermayeyi artırmaya çalışmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde Türkiye'nin Bologna Süreci'nin diğer ülkeleri ile birlikte yapmayı taahhüt ettiği uygulamaların içerikleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca tezin ikinci bölümünde uygulamaların beşeri sermayeyi ve ekonomik büyümeyi etkileme biçimi de incelenmiştir. Türkiye'de Bologna Süreci'nin belirlemiş olduğu yükseköğretim sisteminin nasıl uygulandığı ve nasıl sonuçlar verdiği de tezin ikinci bölümünün konusudur.

Türkiye'de Bologna Süreci'nin işleyişi, Ulusal Ajans'ın denetimindeki Bologna Rehberleri eşliğinde gerçekleşmektedir. Türkiye'de Ulusal Ajans, 6 Ağustos



2003 Tarih ve 25191 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4968 No’lu Kanun ile Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde ilgili kuruluş olarak kurulmuştur. Ulusal Ajans, YÖK Başkan yardımcılarında birinin Bologna Süreci Sorumluluğu’nda Devlet Planlama Teşkilatı tarafından kurulmuştur.<sup>46</sup> Ayrıca Ulusal Ajans EU Eğitim Programları ve Bologna Süreci’nin ülke tanıtımı için finansal desteği sağlama işlevini yürütmektedir.

Bologna Süreci’nin faaliyetlerinin Ulusal Ajans denetiminde gerçekleştirilmesinde görevli olan ise Bologna Süreci Rehberleri’dir. Çeşitli devlet, vakıf üniversitelerine mensup olan Bologna Rehberleri Türkiye’de yüksek öğrenim alanındaki yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi için çalışmalar yapmaktadırlar. Avrupa Komisyonu 2004 yılında aldığı kararla, ülke merkezli faaliyet gösteren Erasmus programları vasıtasıyla, ülkelerin yükseköğretim kurumlarının Bologna süreci çerçevesinde doğrudan işbirliği içinde çalışmasını öngörerek ulusal ajanslara bu süreçte sorumluluk yüklemiştir. Bologna Süreci’ne imza atmış olan Socrates programı ülkelerinde Ulusal Bologna Rehberleri Takımı oluşturulması ve ulusal ajanslar tarafından faaliyet planı niteliğinde projelerin hazırlanması istenmiştir.<sup>47</sup> Türkiye Bologna Süreci Projesi, Socrates Programı kapsamında Avrupa Komisyonu’nun 16 Haziran 2004’te kapanan 2004- 2005 dönemi için Ulusal Bologna Takımlarının seçimi çağrısına uyularak Türkiye Ulusal Ajansı tarafından “Bologna Süreci’nin Türkiye’de Uygulanması(Implementation of the Bologna Process in Turkey) başlığıyla komisyona verilen ve kabul edilen bir projedir.<sup>48</sup>

Türkiye’nin Bologna Süreci’ne üyeliğinde önemli bazı olaylar olmuştur. Türkiye, EU üyesi ülkeler arasında öğrencilerin, öğretim görevlilerinin serbest dolaşımını destekleyen ERASMUS, SOCRATES, LEONARDO da VİNCİ, YOUTH

---

<sup>46</sup> Avrupa Eğitim ve Gençlik Merkezi, “Ulusal Ajans”, <http://mmf.balikesir.edu.tr/sp/socrates2.ppt> (15.02.2010).

<sup>47</sup> Ulusal Ajans, “Erasmus Programı ve Bologna Süreci”, <http://www.ua.gov.tr/index.cfm?action=detay&yayinid=5734B9F61254242D134EA3568063CF336C2F&CFID=814638&CFTOKEN=40600715>, (20.02.2010).

<sup>48</sup> AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı, **Bologna Süreci’nin Türkiye’de Uygulanması Projesi 2004-2005 Sonuç Raporu**, <http://www.tsprm.org/UserFiles/File/BOPR%20CALISMA%20RAPORU%202004-05.pdf>, (28.11.2008).

gibi programlardan, üniversite düzeyinde işbirliği sağlayan SOCRATES programına Nisan 2004'te girmiştir.

Bologna Süreci 2007- 2009 dönemi çalışma gruplarından “Bologna Yeterlilikler Çerçevesi Koordinasyon Grubu” ve bir önceki dönemde (2005- 2007) de üyesi bulunduğu “Bologna Süreci Durum Değerlendirmesi Çalışma Grubu”na üye olarak seçilmiştir.<sup>49</sup> Türkiye'nin dahil olduğu Bologna Yeterlilikler Çerçevesi Koordinasyon Grubu Avrupa Konseyi'ne önerilerde bulunmak amacıyla kurulmuştur. Bu grup sekiz üye ülkenin temsilcilerinden oluşmaktadır.

Bologna Süreci'nde görev alacak Türkiye Ulusal Takımının seçimi EU Komisyonu'nun onayı ile İzleme ve Değerlendirme Komitesi tarafından gerçekleştirilmektedir. Ulusal Takım 250 kişiden oluşan Avrupa Bologna Rehberlerinin içerisinde yer almaktadır.

Türkiye'nin “Avrupa Yüksek Öğretim Alanı”na eklemlenme sürecinde dört önemli yasal düzenleme yapıldı: “1 Temmuz 1996 (Ağustos 2003 değişikliği) Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği”, “20 Eylül 2005 Yüksek Öğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Yönetmeliği”, “20 Eylül 2005 (28 Aralık 2006 değişikliği) Yüksek Öğretim Kurumları Öğrenci Konseyleri ve Yüksek Öğretim Kurumları Ulusal Öğrenci Konseyi Yönetmeliği”, “28 Aralık 2006 Yüksek Öğretim Kurumlarının Yurt Dışındaki Kapsama Dahil Yükseköğretim Kurumlarıyla Ortak Eğitim ve Öğretim Programları Tesisi Hakkında Yönetmelik”.<sup>50</sup>

Türkiye'nin Bologna Süreci'ne dahil olduğu andan itibaren uygulama süreci değerlendirildiğinde Türkiye'nin notunun genel çerçevede yükseldiği görülmektedir.

Türkiye'nin diğer ülkelerle birlikte Bergen Deklarasyonu'ndan itibaren konferanslar öncesinde verdiği raporlardan hazırlanan karne sisteminde Türkiye'nin karnesinden Türkiye'de sürecin işletilmesinin olumlu yönde olduğu anlaşılmaktadır.

---

<sup>49</sup> Ömer Hantal, **İTÜ Dergisi**, 2006, s.20, [http://www.kongrekaraburun.org/metinler/B6\\_2.pdf](http://www.kongrekaraburun.org/metinler/B6_2.pdf) (29.04.2008)

<sup>50</sup> Üniversitelerde Bologna Süreci, <http://iktisatsiyaset.blogspot.com/2009/12/universitelerde-bologna-sureci.html>, (20.03.2010).



**Tablo 1: Yıllara Göre Türkiye Bologna Karnesi**

| BERGEN-2005 LONDRA- 2007 LEUVEN-2009                  |              |                |              |
|-------------------------------------------------------|--------------|----------------|--------------|
| <b>DERECE SİSTEMİ</b>                                 |              |                |              |
| İkili Sistem Uygulama Düzeyi                          | MÜKEMMEL (5) | MÜKEMMEL (5)   | MÜKEMMEL (5) |
| 1'den 2'ye Geçiş                                      | ÇOK İYİ (4)  | -              | -            |
| İkili Sistemdeki Öğrenci Oranı                        | MÜKEMMEL (5) | -              | -            |
| Ulusal Yeterlilik Çerçevesi Uygulama Düzeyi           | -            | İYİ (3)        | İYİ (3)      |
| <b>KALİTE GÜVENCESİ</b>                               |              |                |              |
| EHEA ile Uyumlu Ulusal Kalite Sistemi Uygulama Düzeyi | ORTA (2)     | MÜKEMMEL (5)   | -            |
| Dış Kalite Güvence Sistemi Gelişme Düzeyi             | ORTA (2)     | ÇOK İYİ (4)    | İYİ (3)      |
| Öğrencilerin Katılımı Düzeyi                          | ORTA (2)     | ÇOK İYİ (4)    | MÜKEMMEL (5) |
| Uluslararası Katılım Düzeyi                           | ORTA (2)     | İYİ (3)        | ÇOK İYİ (4)  |
| <b>DİPLOMA VE EĞİTİM SÜRELERİNİN DENKLİĞİ</b>         |              |                |              |
| Diploma Eki Uygulama Düzeyi                           | ÇOK İYİ (4)  | ÇOK İYİ (4)    | İYİ (3)      |
| Lizbon Tanımla Konvansiyonu                           | İYİ (3)      |                | MÜKEMMEL (5) |
| AKTS Uygulama Düzeyi                                  | ÇOK İYİ (4)  |                |              |
| <b>YAŞAM BOYU ÖĞRENİM</b>                             |              |                |              |
| Önceki Öğrenimin Tanınması                            | -            | İYİ (3)        | ZAYIF (1)    |
| <b>ORTAK DERECELER</b>                                |              |                |              |
| Ortak Derecelerin Oluşturulması ve Tanınması          | -            | MÜKEMMEL (5)   | -            |
| <b>GENEL</b>                                          | İYİ (3,30)   | ÇOK İYİ (4,16) | İYİ (3,70)   |

Kaynak: YÖK, “Yükseköğretimde Yeniden Yapılanma:66 Soruda Bologna Süreci Uygulamaları”, Editör: Armağan Erdoğan, 2. Baskı, Grafik Tasarım ve Baskı, Kasım 2010, Ankara.

## 2.2. Avrupa Yükseköğretim Alanında Yapılan Uygulamalar

### 2.2.1. Avrupa Yükseköğretim Alanında Hareketlilik

Bologna Süreci'nin uygulama alanlarına bakıldığında “*öğrencilerin, akademik ve yönetici personelinin hareketliliği*”ne geniş yer verildiği görülmektedir.

Hareketlilik “Yeni Avrupa”ya doğru değişimin motoru, Bologna Süreci'nin temeli, yüksek öğrenimde Avrupa boyutunun anahtarı, Avrupa yüksek öğrenim alanının cazibesinin artırılmasının itici gücüdür.<sup>51</sup> Dolayısıyla Bologna Süreci ülkeleri beşeri sermayeyi artırmak için hareketliliği artırmaya çalışmaktadırlar.

<sup>51</sup> Kırıkkale Üniversitesi Dış İlişkiler ve AB Koordinasyon Birimi Başkanlığı, “Bologna Süreci”, <http://www.kku.edu.tr/abofisi/detay.php?git=bologna>, (13.06.2008).



Hareketlilik Bologna Süreci'nin ilk başlatılan uygulamasıdır. Yükseköğretimde hareketlilik uygulamaları 1987 yılında Avrupa'da pilot projelerle başlatılmıştır. 1995 yılından itibaren öğrenci/öğretim üyesi değişim programları şeklindeki hareketlilik SOCRATES/Erasmus Programı ile yapısal bir çerçevede ve giderek artan bir boyutta devam etmektedir. SOCRATES Programı herkesçe kabul edilen nitelik ve becerilerin kazanılmasını sağlamayı, hayat boyu öğrenmeyi içselleştirmeyi amaçlamaktadır. Buradan hareketle SOCRATES Programı Hayat Boyu Öğrenme Programı bünyesinde yer almaktadır.

Türkiye'de SOKRATES/ Erasmus öğrenci değişim programı henüz 2003 yılında bir pilot uygulama ile başlamaktadır.<sup>52</sup> Erasmus programı hareketliliğin yanı sıra dil kursları, yoğun programlar, master ve doktora eğitimleri, eğitim kurumları arasında ortak projeler gerçekleştirme gibi uygulamaları da içine almaktadır. Türkiye, EU üyesi ülkeler arasında öğrencilerin, öğretim görevlilerinin serbest dolaşımını destekleyen ERASMUS, SOCRATES, LEONARDO da VİNCİ, YOUTH gibi programlardan, üniversite düzeyinde işbirliği sağlayan SOCRATES programına Nisan 2004'te girmiştir.

Hareketlilik uygulamaları ile Avrupa Yükseköğretim Alanı içerisinde yer alan ülke vatandaşlarının yükseköğretim görmek ya da çalışmak amacı ile Avrupa'da dolaşmaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Almanya, Fransa, Kanada ve ABD gibi ülkeler öğrenci hareketliliğini seçkin yabancı öğrencileri ileride kendi nitelikli işgücüne katma beklentisi içinde desteklemektedirler.<sup>53</sup> Bu ülkelerin başarılı öğrencilere burs verme gayretinde oldukları görülmektedir. Böylece gelişmiş ülkeler güçlü ekonomileri sayesinde öğrencilerin ülkelerini tercih etmesini sağlamaktadırlar. Başarılı öğrencilere mezuniyetleri sonrasında da destek veren bu ülkeler öğrencilerin kendi ülkelerinde kalmasını sağlamaktadırlar. Böylece ekonomisi güçlü ülkeler uyguladıkları bu politikalar ile beşeri sermayelerini artırmada başarılı olmaktadır.

---

<sup>52</sup> Ömer Hantal. İTÜ Dergisi, 2006, s.21.

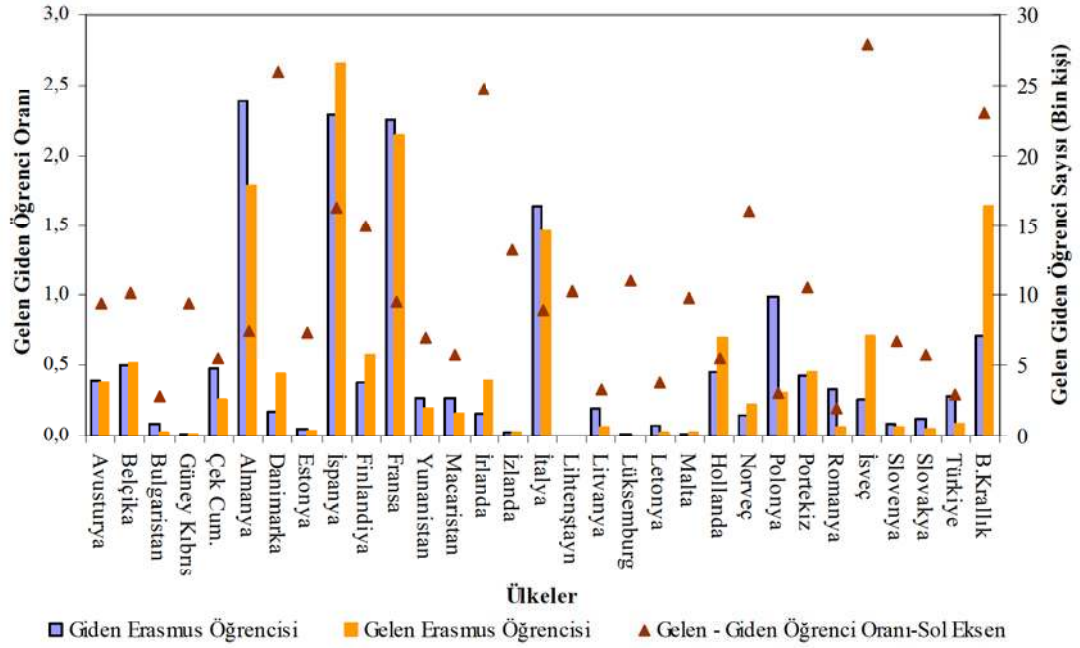
<sup>53</sup> YÖK, Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi, a.g.r. s. 37.

**Tablo 2: Ülkelerin Gelen- Giden Öğrenci Sayı Tablosu**

|    | Ülkeler<br>Countries | Giden Erasmus<br>Öğrencisi<br>Outgoing Erasmus<br>Students | Gelen Erasmus<br>Öğrencisi<br>Incoming Erasmus<br>Students | Gelen /Giden Öğrenci<br>Oranı<br>Outgoing /Incoming<br>Students Ratio |
|----|----------------------|------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------|
| AT | Avusturya            | 3971                                                       | 3735                                                       | 0,94                                                                  |
| BE | Belçika              | 4971                                                       | 5087                                                       | 1,02                                                                  |
| BG | Bulgaristan          | 882                                                        | 250                                                        | 0,28                                                                  |
| CY | Güney Kıbrıs         | 133                                                        | 125                                                        | 0,94                                                                  |
| CZ | Çek Cumhuriyeti      | 4725                                                       | 2613                                                       | 0,55                                                                  |
| DE | Almanya              | 23848                                                      | 17879                                                      | 0,75                                                                  |
| DK | Danimarka            | 1682                                                       | 4356                                                       | 2,59                                                                  |
| EE | Estonya              | 511                                                        | 372                                                        | 0,73                                                                  |
| ES | İspanya              | 22891                                                      | 26611                                                      | 1,63                                                                  |
| FI | Finlandiya           | 3851                                                       | 5736                                                       | 1,49                                                                  |
| FR | Fransa               | 22501                                                      | 21420                                                      | 0,95                                                                  |
| GR | Yunanistan           | 2714                                                       | 1899                                                       | 0,70                                                                  |
| HU | Macaristan           | 2658                                                       | 1554                                                       | 0,58                                                                  |
| IE | İrlanda              | 1567                                                       | 3870                                                       | 2,47                                                                  |
| IS | İzlanda              | 194                                                        | 256                                                        | 1,32                                                                  |
| IT | İtalya               | 16389                                                      | 14591                                                      | 0,89                                                                  |
| LI | Lihtenştayn          | 30                                                         | 31                                                         | 1,03                                                                  |
| LT | Litvanya             | 1910                                                       | 626                                                        | 0,33                                                                  |
| LU | Lüksemburg           | 146                                                        | 15                                                         | 1,10                                                                  |
| LV | Letonya              | 681                                                        | 258                                                        | 0,38                                                                  |
| MT | Malta                | 149                                                        | 295                                                        | 0,98                                                                  |
| NL | Hollanda             | 4491                                                       | 6965                                                       | 0,55                                                                  |
| NO | Norveç               | 1412                                                       | 2260                                                       | 1,60                                                                  |
| PL | Polonya              | 9974                                                       | 3063                                                       | 0,31                                                                  |
| PT | Portekiz             | 4312                                                       | 4542                                                       | 1,05                                                                  |
| RO | Romanya              | 3261                                                       | 653                                                        | 0,20                                                                  |
| SE | İsveç                | 2530                                                       | 7048                                                       | 2,79                                                                  |
| SI | Slovenya             | 879                                                        | 589                                                        | 0,67                                                                  |
| SK | Slovakya             | 1165                                                       | 508                                                        | 0,58                                                                  |
| TR | Türkiye              | 2854                                                       | 828                                                        | 0,29                                                                  |
| UK | Birleşik Krallık     | 7131                                                       | 16386                                                      | 2,30                                                                  |

Kaynak: : Ulusal Ajans, 2005/2006-2006/2007 Erasmus Programı Değişim İstatistikleri)

**Şekil 1: 2006/2007 Dönemi Ülkelerin Gelen Giden Öğrenci Sayısı**



Kaynak: Ulusal Ajans, 2005/2006-2006/2007 Erasmus Programı Değişim İstatistikleri)

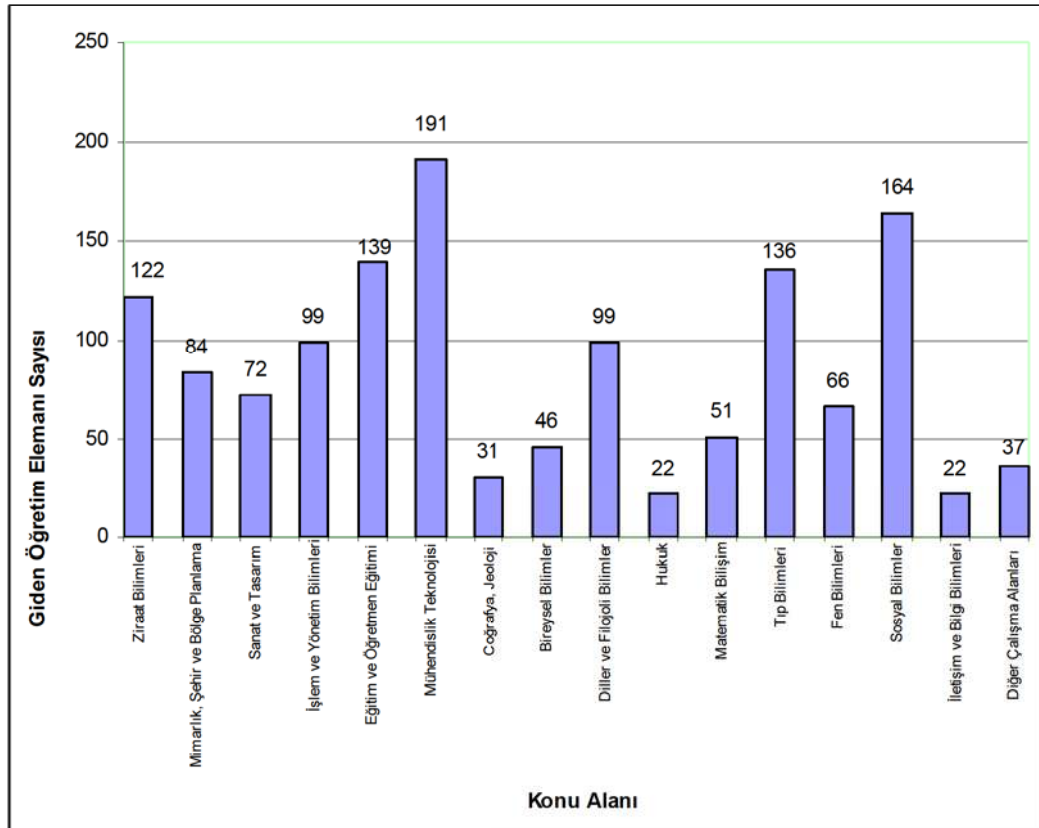
Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise öğrencilerin ve öğretim üyelerinin hareketliliği beyin göçü şeklinde olmaktadır. Bu ülkelerin sınırlı kaynaklarla yetiştirmiş olduğu kişiler daha sonra başka ülkelerin beşeri sermayesine katılmaktadırlar. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise bu durum ekonomik büyüme açısından olumsuz olmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hareketliliğinin ortaya çıkarmış olduğu bu olumsuz durumdan ancak tersine beyin göçü politikası izleyerek kurtulması mümkün olabilir.

Günümüzde hareketliliğin Türkiye'deki işleyişine bakıldığında yükseköğretim kurumlarında hareketliliğin dünya genelinde olduğu gibi ekonomiye katma değeri fazla olan bölümlerde fazlalaştığı görülmektedir. Avrupa Yükseköğretim Alanı oluşumunda hareketliliğin mühendislik, tıp, işletme yönetimi bölümlerinde yoğun olduğu görülmektedir.



Türkiye’de Erasmus programı ile yurtdışına giden öğretim elemanlarının konu alanlarının dağılımı bu analizi doğrulamaktadır.

**Şekil 2: Türkiye’ den 2005-2006 Dönemi Giden Öğretim Elemanlarının Konu Alanlarına Göre Dağılımı**



**Kaynak:** Ulusal Ajans, 2005/2006-2006/2007 Erasmus Programı Değişim İstatistikleri)

Son yıllarda Türkiye’deki hareketliliğin hızla arttığı görülmektedir. Yükseköğretim sistemindeki ECTS, Diploma Eki, ortak derece programı gibi uygulamaların etkisiyle beraber Türkiye’de çok sayıda öğrenci ve öğretim üyesi başka ülke ve yükseköğretim kurumlarına akademik çalışmalarını sürdürmek üzere gitmektedir. Bilgi ekonomisinde ihtiyaç duyulan AR-GE’nin Türkiye’de istenilen düzeyde olmamasından ötürü ise bu kişiler yurtdışından sağladıkları destekle geri dönmemektedirler.

Türkiye’de AR-GE yatırımlarının artmasına rağmen OECD ülkelerinin çok gerisinde kalmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de beyin göçü ile karşı karşıya gelinmektedir.

**Tablo 3: Ülkelerin 2001-2008 Ar-Ge Harcamaları/GSYH**

| ARGE Harcamaları/GSYH (%) |          |          |          |          |          |          |          |            |
|---------------------------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|------------|
|                           | 2001     | 2002     | 2003     | 2004     | 2005     | 2006     | 2007     | 2008       |
| Avustralya                | ..       | 1,64     | ..       | 1,73     | ..       | 1,97     | ..       | ..         |
| Avusturya                 | 2,07 (c) | 2,14     | 2,26 (c) | 2,26     | 2,45 (c) | 2,47     | 2,54     | 2,68 (c,p) |
| Belçika                   | 2,07     | 1,94     | 1,88     | 1,86     | 1,83     | 1,86     | 1,90     | 1,92 (p)   |
| Kanada                    | 2,09     | 2,04     | 2,04     | 2,08     | 2,05     | 1,97     | 1,90     | 1,84 (p)   |
| Şili                      | ..       | ..       | ..       | ..       | ..       | ..       | ..       | ..         |
| Çek Cumhuriyeti           | 1,21     | 1,20     | 1,25     | 1,25     | 1,41     | 1,55     | 1,54     | 1,47       |
| Danimarka                 | 2,39     | 2,51     | 2,58     | 2,49     | 2,46     | 2,48     | 2,55     | 2,72 (c)   |
| Finlandiya                | 3,32     | 3,37     | 3,44     | 3,45     | 3,48     | 3,48     | 3,48     | 3,73       |
| Fransa                    | 2,20     | 2,23     | 2,17     | 2,15     | 2,10     | 2,10     | 2,04 (p) | 2,02 (p)   |
| Almanya                   | 2,46     | 2,49     | 2,52     | 2,49     | 2,49     | 2,53     | 2,53     | 2,64 (c)   |
| Yunanistan                | 0,58     | ..       | 0,57     | 0,55 (c) | 0,59     | 0,58 (c) | 0,58 (c) | ..         |
| Macaristan                | 0,92     | 1,00     | 0,93     | 0,87     | 0,95     | 1,00     | 0,97     | 1,00       |
| İzlanda                   | 2,95     | 2,95 (c) | 2,82     | ..       | 2,77     | 2,99     | 2,69     | 2,65 (p)   |
| İrlanda                   | 1,10     | 1,10     | 1,17     | 1,23     | 1,25     | 1,25     | 1,28     | 1,43 (p)   |
| İsrail (1)                | 4,60     | 4,59     | 4,32     | 4,26     | 4,37 (p) | 4,41 (p) | 4,76 (p) | 4,86 (p)   |
| İtalya                    | 1,09     | 1,13     | 1,11     | 1,10     | 1,09     | 1,13     | 1,18     | 1,19 (p)   |
| Japonya                   | 3,12     | 3,17     | 3,20     | 3,17     | 3,32     | 3,41     | 3,44     | 3,42       |
| Kore                      | 2,47     | 2,40     | 2,49     | 2,68     | 2,79     | 3,01     | 3,21     | 3,37       |
| Lüksemburg                | ..       | ..       | 1,65     | 1,63     | 1,56     | 1,65     | 1,58 (c) | 1,62 (p)   |
| Meksika                   | 0,36     | 0,40     | 0,40     | 0,40     | 0,41     | 0,39     | 0,38     | ..         |
| Hollanda                  | 1,80     | 1,72     | 1,76     | 1,81 (c) | 1,79 (c) | 1,78 (c) | 1,82     | 1,75       |
| Yeni Zelanda              | 1,14     | ..       | 1,19     | ..       | 1,16     | ..       | 1,21     | ..         |
| Norveç                    | 1,59     | 1,66     | 1,71     | 1,59     | 1,52     | 1,52     | 1,65     | 1,62       |
| Polonya                   | 0,62     | 0,56     | 0,54     | 0,56     | 0,57     | 0,56     | 0,57     | 0,61       |
| Portekiz                  | 0,80     | 0,76 (c) | 0,74     | 0,77 (c) | 0,81     | 1,02 (c) | 1,21     | 1,51 (p)   |
| Slovak Cumhuriyeti        | 0,63     | 0,57     | 0,57     | 0,51     | 0,51     | 0,49     | 0,46     | 0,47       |
| Slovenya                  | 1,50     | 1,47     | 1,27     | 1,40     | 1,44     | 1,56     | 1,45     | 1,66       |
| İspanya                   | 0,92     | 0,99     | 1,05     | 1,06     | 1,12     | 1,20     | 1,27     | 1,35       |
| İsveç                     | 4,17     | ..       | 3,85     | 3,62     | 3,60     | 3,74     | 3,61     | 3,75 (c)   |
| İsviçre                   | ..       | ..       | ..       | 2,90     | ..       | ..       | ..       | 3,01       |
| Türkiye                   | 0,54     | 0,53     | 0,48     | 0,52     | 0,59     | 0,58     | 0,72     | 0,73       |
| Birleşik Krallık          | 1,79     | 1,79     | 1,75     | 1,68     | 1,73     | 1,75     | 1,79     | 1,77       |
| ABD                       | 2,72     | 2,62     | 2,61     | 2,54     | 2,57     | 2,61     | 2,66     | 2,77 (p)   |
| EU27                      | 1,76     | 1,76     | 1,75     | 1,73     | 1,74     | 1,76     | 1,77     | 1,81 (p)   |
| OECD Total (2)            | 2,23     | 2,20     | 2,20     | 2,17     | 2,21     | 2,24     | 2,28     | 2,33 (p)   |

Kaynak: Dünya Bankası

Ayrıca Türkiye’de gelişmemiş sektörlerle ilişkin bölümlerin yükseköğretim kurumlarında açılmasından ötürü istihdam sağlamak amacıyla öğrenciler mezuniyet sonrası yurtdışına gitmektedirler. Bu durumda Türkiye’nin bu kişiler için yapmış

olduğu eğitim harcamaları diğer ülkelerin beşeri sermayesine yatırım olmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin bilgi temelli ekonomik rekabetteki gücü de azalmaktadır.

### **2.2.2. Avrupa Yükseköğretim Alanı Kapsamında Kalite Güvencesi ve Akreditasyon**

Bologna Süreci'nin katılımcı ülkeleri sürecin başlangıcından itibaren yükseköğretimde kalite güvencesini sağlayacaklarını taahhüt etmişlerdir. *Kalite güvencesi* bir yükseköğretim kurumunun, kendi öğretim programlarının, ürün veya hizmetlerinin İç Kalite Güvencesi'nin Avrupa Standartları ve Temel İlkeleri'ne uygun olarak her türlü kalite unsurunu tam olarak yerine getirdiğine dair güvence sağlayabilmek için yaptığı tüm planlı ve sistematik işlemlerdir.<sup>54</sup> Bologna Süreci'nde niteliklerin tanınması, diploma eki, ortak derece programı ve hareketlilik uygulamalarında kalite güvencesi esas alınmaktadır.

Kalite güvencesi sistemi öğrencilerin önceki öğrenimlerinin tanınmasını sağlamaktadır ve öğrencilerin eğitimlerine başka ülkede devam etmesini kolaylaştırmaktadır. Yükseköğretim sisteminde kalite güvencesi yaşam boyu öğrenimi sağlamayı hedeflemektedir.

Avrupa ve çevresindeki ülkelerin, **Avrupa Yükseköğretim Alanı** (EHEA) oluşturma çalışmaları çerçevesinde yükseköğretimde kalite güvence sistemleri konusundaki ortak birikime ve anlayışa dayalı bir sistem oluşturma çabaları, **Bologna Deklarasyonu** öncesinde 24 Ocak 1998 tarihinde Avrupa Birliği Konseyi'nin almış olduğu kararla başlamaktadır. Bu karar, 1990'lı yıllarda **Yükseköğretimde Avrupa Kalite Güvencesi Birliği**'nin (ENQA) kuruluşu ve daha sonraki Lizbon ve Bologna Süreçleri ile desteklenerek geliştirilmiş ve büyük ivme kazanmıştır.<sup>55</sup> 2001'deki Prag Deklarasyonu'ndan bu yana, ENQA, EUA, ESIB ve EURASHE' yi kapsayan E4 grubu, Bologna Oluşumunu ve yüksek öğretimde

<sup>54</sup> Kerim EDİNSEL, Emin KÖKTAŞ, Ramazan GÖZEN, [http://bologna.kocaeli.edu.tr/dosyalar/kg\\_temel\\_kavramlar\\_calistayi.ppt#287,5](http://bologna.kocaeli.edu.tr/dosyalar/kg_temel_kavramlar_calistayi.ppt#287,5), **Bologna Süreci Ulusal Toplantısı, Kalite Güvencesi, Temel Kavramlar Çalıştayı**, 8 Kasım 2008, Sakarya, (21.02.2009).

<sup>55</sup> Mehmet DURMAN, "Avrupa Yüksek Eğitim Alanında Kalite Güvence Standartları", <http://www.yodek.sakarya.edu.tr/yodek/files/cd824e07a9ba5d0923ba67f5d0f426f6.ppt> (29.03.2010).



Avrupa standartları ile ilgili konuları görüşmek üzere düzenli olarak toplantılar gerçekleştirmektedirler.

ENQA, 2005 yılında yayınladığı “Avrupa Yükseköğretim Alanında Kalite Güvence İlke ve Standartları Raporunda” yükseköğretim kurumlarının bu ilkelere bağlı kalarak uyum içinde ve kıyaslanabilir bir kalite düzeyinde eğitim verecekleri hedeflenmiştir. Raporda iç ve dış kalite güvence sistemlerinin oluşturulmasında temel prensipler;

-Öğrencilerin ve akademik kadronun yükseköğretimde kalite güvencesi konusunda farkındalıklarının artırılmasının sağlanması,

-Yükseköğretim kurumları ve öğrencileri için programların kalitelerinin geliştirilmesi ve sürekliliğinin sağlanması,

-Kalite güvencesi sürecinde yabancı uzmanlardan yararlanılması ve açıklık ilkesine uyulması,

-Amaçlara uygun dış kalite güvence gereksinimlerinin ortaya konulması ve bunları karşılayacak kurumlara sorumluluk verilmesi<sup>56</sup> olarak belirtilmiştir.

Türkiye’de kalite güvence sistemi, üniversiteler tarafından yıllık olarak gerçekleştirilen iç değerlendirme süreci ve normal koşullarda 5 yılda bir gerçekleştirilen dış değerlendirme temeline dayanmaktadır. Bu sistem aynı zamanda “Ulusal Yeterlikler Çerçevesi” bağlamında program bazında belirlenen öğrenim çıktılarının kalitesini garanti altına almak üzere akreditasyon ve değerlendirme unsurlarını da içerecek şekilde düzenlenmiştir.<sup>57</sup> Buna karşın yükseköğretim kurumlarında henüz kurumsal ve program bazında dış değerlendirme yapabilecek bağımsız kurum veya kuruluşlar oluşturulmamıştır. 1990’lı yıllardan itibaren yurtdışındaki üniversitelerin mühendislik programları ABET(Accreditation Board for Engineering and Technology, ABD)değerlendirme sürecinden geçerek ABET’in

<sup>56</sup> YÖK, **Yükseköğretimde Yeniden Yapılanma:66 Soruda Bologna Süreci Uygulamaları**, Armağan Erdoğan, 2. Baskı, Grafik Tasarım ve Baskı, Kasım Ankara, 2010, s.34

<sup>57</sup> Namık Kemal Üniversitesi, “Bologna Süreci Ana Faaliyet Alanları”, <http://bologna.nku.edu.tr/index.php?go=%2014>, (12.04.2010).

ABD dışında vermiş olduğu eşdeğer akreditasyonu almıştır.<sup>58</sup> Böylece Türkiye Kalite Güvence Sistemi yurtdışı değerlendirmelerine açık duruma gelmiştir.2002 yılında ise Mühendislik Dekanları Konseyi'nce Mühendislik Akreditasyon Kurulu(MÜDEK) kurulması ulusal kalite güvence sistemine önemli katkı sağlamıştır. Türkiye'nin 1997 yılında İngiliz konsoloslugu ile birlikte gerçekleştirmiş olduğu Türk Üniversiteleri Kalite Belirleme Projesi pilot proje olarak gerçekleştirilmiştir. Ancak Türk üniversitelerinde OECD ve EU ülkelerin kalite güvence sistemine benzer olarak hazırlamış olduğu fizibilite raporu ile proje gerçekleştirilememiştir. Türkiye 2002 yılından itibaren ise Bologna Süreci ülkelerinin içerisinde yer aldığı Kalite Kültürü Projesi'nde yer almaktadır.

Türkiye için yükseköğretimdeki kalite güvencesinin resmi adımları ise Bologna Süreci'ne paralellik göstermektedir. 20 Eylül 2005 tarihinde resmi gazetede Avrupa Kalite Güvencesi Standart ve İlkelerine(ESG) uygun olacak şekilde “Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Yönetmeliği” yayınlanmıştır. Yönetmelik yükseköğretim kurumlarının eğitim, öğretim ve araştırma faaliyetleri ile idari hizmetlerinin değerlendirilmesi, kalitelerinin geliştirilmesi, bağımsız dış değerlendirme süreciyle kalite düzeylerinin onaylanması ve tanınması konusundaki çalışmalara ilişkin esasları düzenlemektedir.<sup>59</sup> Yayımlanan yönetmeliğin gereğince Yükseköğretim Kurumları Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere bir komisyon kurulmuştur. Yükseköğretim Akademik Değerlendirme ve Geliştirme Komisyonu(YÖDEK), Üniversitelerarası Kurulun seçtiği dokuz üye ve Ulusal Öğrenci Konseyi tarafından belirlenmiş bir öğrenci temsilcisinden oluşmaktadır.

YÖDEK, yükseköğretim kurumlarında akademik değerlendirme ve kalite geliştirme çalışmalarını ilgili yönetmelik ışığında yürütülebilmesine rehberlik edecek süreçlerin tanımlandığı ve yükseköğretim kurumlarımıza kalite geliştirme alanında yön gösterici nitelikte olan “Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Rehberi”ni hazırlamıştır.(20 Mayıs 2006)<sup>60</sup> Yükseköğretim kurumları, Yükseköğretim Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme

<sup>58</sup> YÖK Stratejisi, agr.

<sup>59</sup> YÖK, Editör: Armağan Erdoğan, s.34.

<sup>60</sup> <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=68&i=70>(19.07.2008)



Komisyonu(YÖDEK)'nın belirleyeceği süreçler çerçevesinde her yıl kendi kurumlarını değerlendirmeleri sonucu hazırlayacakları “Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Raporları” ile bir iç değerlendirme sistemi oluşturmuştur.<sup>61</sup> YÖDEK, Avrupa Yükseköğretimde Kalite Güvence Birliği(ENQA)ne yapmış olduğu(Associate Status) üyelik başvurusu 15 Haziran 2007 tarihinde ENQA Kurulunca kabul edilmiştir.

Kalite güvencesi yükseköğretim sisteminde akreditasyon ve yeterlilikleri öğrenme çıktıları odaklı tasarlama ve değerlendirme ile sağlanmaktadır.

Akreditasyon, Latince “ad” ve “crede” sözcüklerinin birleşmesi ile oluşmuş, “birine güvenmek” anlamına gelen bir kavramdır. Türkçe karşılığı “yetki vermek”, “resmen tanımak”, “herkes tarafından kabul edilmek” olarak ifade edilebilir.<sup>62</sup> Akreditasyon yükseköğretim kurumlarında kurumsal ve programa dönük olmak biçiminde uygulanmaktadır. Kurumsal akreditasyon yükseköğretim kurumlarında kurumsal kalitenin minimum standartlara getirmeyi amaçlamaktadır. İdari, mali ve akademik kapasitesi bir bütün olarak değerlendirilir.<sup>63</sup> Programa dönük akreditasyonda ise lisans, yüksek lisans, doktora eğitim programlarının kalite standardına uygunluğu incelenmektedir. Bu ikinci tür akreditasyonda programa dönük akreditasyonda yükseköğretim kurumunun sadece belirli bir akademik programı(örneğin, mühendislik, hukuk eğitimi ya da tıp eğitimi)kalite standartları yönünden değerlendirilir ve uygunluk sağlanması halinde akredite işlemi gerçekleşmiş olur.<sup>64</sup> Programa dönük akreditasyon, “uzmanlaşmaya yönelik akreditasyon” ya da “profesyonel akreditasyon” biçiminde de adlandırılmaktadır.

Kalite güvencesinin sağlanmasının diğer yöntemi ise öğrenim çıktıları ile değerlendirmelerin yapıldığı “yükseköğretim yeterlilikler çerçevesi” dir. Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi(YYÇ)yükseköğretim düzeyindeki eğitim, öğretim ve araştırma ile kazanılan yeterliliklerin ve verilen derecelerin, ulusal eğitim

<sup>61</sup> YÖK Stratejisi.,agr.s.23

<sup>62</sup> Türkiye’de Yükseköğretimin 2023 Vizyonu(02-03 Kasım 200), Editör.İsmail Bircan, Atılım Üniversitesi Yayınları, Desen Ofset, Ankara 2007, s.91.

<sup>63</sup> Aktan Coşkun Can ve Ufuk Gencel. “**Yükseköğretimde Akreditasyon**”,C.Can Aktan, Değişim Çağında Yükseköğretim, İzmir Yaşar Üniversitesi Yayını,s.2  
[www.canaktan.org/egitim/akreditasyon/aktan-akredit.pdf](http://www.canaktan.org/egitim/akreditasyon/aktan-akredit.pdf), 2007

<sup>64</sup> Aktan, Yükseköğretimde Akreditasyon, s.2.



ve öğretim yapılarına uygun, uluslar arası yeterlilik çerçeveleriyle uyumlu hale getirilmesi yanında ulusal ve uluslar arası ölçekte karşılıklı tanınabilmeyi amaçlamaktadır.<sup>65</sup>

Ulusal Yeterlilikler Çerçevesi ise ulusal düzeyde veya bir eğitim sistemindeki yeterlilikleri açıklayan, ulusal ve uluslar arası paydaşlarca tanınan ve ilişkilendirilebilen yeterliliklerin belirli bir düzen içerisinde yapılandırıldığı bir sistemdir. Bu sistem aracılığıyla, yükseköğretimde tüm yeterlilikler ve diğer öğrenme kazanımları açıklanabilir ve tutarlı bir şekilde birbiri ile ilişkilendirilebilir. <sup>66</sup> Ulusal yeterlilikler çerçevesi sürecinde öğretim elemanları program yeterliliklerini tespit etmektedir. Dolayısıyla öğretim elemanları derslerin öğrenim çıktılarını oluşturmaktadır. Öğrenim çıktılarının öğrencinin neyi öğrenmesi gerektiği ve öğrendiklerini nasıl uygulayabileceğini esas almasından ötürü yükseköğretim sisteminde önceki öğretmen merkezli eğitim anlayış yerini öğrenci merkezli anlayışa bırakmaktadır.

Ulusal yeterlilik çerçevesi Bologna Süreci'nin uygulama alanları olan hareketlilik, niteliklerin tanınması, AKTS, yaşam boyu öğrenim gibi unsurlar ile ilişkili olduğu için beşeri sermayeyi artırmada etkili olmaktadır. Bu nedenle son yıllarda üretimin esas unsuru haline gelen beşeri sermayeyi artırmak isteyen birçok ülkede ulusal yeterlilik çerçevesinin olduğu görülmektedir. Türkiye de ulusal yeterlilik çerçevesini hazırlayan ülkelerden biridir.

Türkiye'de yükseköğretimde Ulusal Yeterlilikler Çerçevesi (UYÇ) oluşturma çalışmaları YÖK tarafından Bergen Deklarasyonu(2005) sonrasında başlatılmıştır. 2006 yılında Yükseköğretim Yeterlilikler Komisyonu oluşturulmuştur. 2008 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren komisyonda yükseköğretimin her düzeyi Avrupa Yükseköğretim Alanı için Yeterlilikler Çerçevesi(QF-EHEA) düzey tanımlayıcıları ile asgari bilgi, beceri, yetkinliklere göre tanımlanmıştır ve ortaya çıkan taslak paydaşların görüşüne sunulmuştur. 2008 tarihinde ise komisyon üyeleri yenilenmiştir. Yükseköğretim Yeterlilikler Çalışma Grubu, Yükseköğretim Sanat

---

<sup>65</sup> OKTİK, Şener, **Türkiye’de Yükseköğretimin 2023 Vizyonu(02-03 Kasım 2006)**, Editör:İsmail Bircan, Atılım Üniversitesi Yayınları, Desen Ofset Ankara 2007, s.93.

<sup>66</sup> YÖK, “66 Soruda Bologna Süreci Uygulamaları, s.19.

Eğitimi Yeterlilikleri ve Mesleki Eğitim Yeterlilikleri Çalışma Gruplarının kurulması ile çalışma geniş alana yayılmıştır.

Yükseköğretim Ulusal Yeterlilik Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye Yükseköğretim Yeterlilik Çerçevesinin temel alan yeterlilikleri belirlenmiş ve YÖK Genel Kurulu kararıyla 13.01.2011 tarihinde kabul edilmiştir.

Avrupa ölçeğinde yeterlilik çerçevesi ise iki çeşittir. Yeterlilikler çerçevelerinden Avrupa Yükseköğretim Alanı için Yeterlilikler Çerçevesi(The overarching framework for qualifications of the European Higher Education Area-QF-EHEA) olan yalnızca yükseköğretim düzeylerini, Hayat Boyu Öğrenme için Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi(European Qualifications Framework for Lifelong Learning-EQF-LLL) olan ilköğretimden başlayarak eğitimin tüm düzeylerini kapsamaktadır. Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi'nde eğitim 8 düzeyden oluşmaktadır. Bu düzeylerin 4 düzeyi ilk ve orta öğretim kapsarken 5.düzeyden itibaren yükseköğretim dereceleri tanımlanmaktadır. 5. düzeyde Bologna Süreci'nin birinci düzeyi içerisinde yer alan kısa dönem diye de adlandırılan ön lisans dönemi yer almaktadır. 6. düzey lisans dönemini aynı zamanda Bologna Süreci'nin birinci düzeyini göstermektedir. Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi'nin 7. düzeyi ise Bologna Süreci'nin yüksek lisans dönemini tanımlamaktadır. Çerçevenin 8. düzeyinde ise Bologna Süreci'nin son düzeyi olan doktora dönemi tanımlanmaktadır.

**Tablo 4: TYYÇ Düzeyleri ve AKTS Tablosu**

| TYYÇ Düzeyleri           | Süre (Yıl) | Toplam AKTS Kredisi (Yıl x60 AKTS) |
|--------------------------|------------|------------------------------------|
| 8. Düzey (Doktora)       | 3-4        | 180-240                            |
| 7. Düzey (Yüksek Lisans) | 1,5 – 2    | 90-120                             |
| 6. Düzey (Lisans)        | 4          | 240                                |
| 5.Düzey (Ön Lisans)      | 2          | 120                                |

Kaynak: YÖK,Yükseköğretimde Yeniden Yapılanma:66 Soruda Bologna Süreci Uygulamaları



### 2.2.3.Avrupa Yükseköğretim Alanı Kapsamında Avrupa Kredi Transfer Sistemi(ECTS)

**Avrupa Kredi Transfer Sistemi** (ECTS) bir diploma programının veya dersin öngörülen öğrenme çıktılarını ve yeterliliklerle ifade edilen hedeflerini başarabilmesi için gereken iş yükü göz önünde tutularak hesaplanan bir kredi sistemi olarak tanımlanır.<sup>67</sup>

Avrupa Kredi Transfer ve Biriktirme Sistemi (ECTS), Avrupa Komisyonu tarafından ilk olarak 1989 yılında, Erasmus Programı çerçevesinde bir pilot uygulama olarak geliştirilmiştir. O zaman bu uygulama sayesinde, öğrenci hareketliliğini teşvik etmek ve kredilerin transferi yoluyla, öğrencilerin yurtdışında gördükleri eğitimlerinin kendi ülkelerinde tanınmasını kolaylaştırmak amaçlanmıştır.<sup>68</sup> Ekim 2002 tarihli Zürih toplantısında da ECTS'in amaçlarına yer verilmiştir. Bu toplantıda öğrencilerin Avrupa ülkelerine ve Avrupa yükseköğretim programlarına geçişinin kolaylaştırılması, yükseköğretimde Avrupa boyutunun geliştirilmesi, yaşam boyu öğrenme, eğitim sistemlerinin rekabeti ve sistemlere geçişlik konularına yer verilmiştir.

ECTS esasında yaşam boyu öğrenime yönelik her seviyedeki kredilerin biriktirilmesini amaçlamaktadır. Bu sistemin uzun vadeli amacı kredi ve notlandırma konularında Avrupa çapında standartlaşmayı, şeffaflığı sağlamak, böylelikle Avrupa bütünleşmesinin eğitim boyunu güçlendirmektir.<sup>69</sup> Yaşam boyu öğrenme unsuru ile ilişkili olarak bu sistem kişilerin sürekli olarak öğrenme çıktılarını artırdığı için beşeri sermayeyi de geliştirmektedir.

ECTS'de teorik(ders saati) seminerler, alan çalışmaları, sınavlar, projeler, uygulamalar (laboratuvar, atölye), ödevler, sözlü sunum, bireysel çalışmalar iş yükünün içerisinde yer almaktadır. Öğrencinin iş yükü ile elde ettiği kredi öğrencinin çalışma saatine göre hesaplanmaktadır.

<sup>67</sup> YÖK, “66 Soruda Bologna Süreci Uygulamaları”,s.43.

<sup>68</sup> Muğla Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü, Avrupa Kredi Transfer ve Biriktirme Sistemi, <http://idari.mu.edu.tr/sayfa.aspx?skod=220&bkod=01030004>(21.07.2008)

<sup>69</sup> Akkoyunlu, Buket, Sibel Aksu Yıldırım. Avrupa Kredi Transfer Sistemi( ECTS/ECTS- European Credit Transfer System) Öğrenme Çıktıları Hazırlama ve Öğrenci İş Yükü Hesaplama Kılavuzu, [http://www.abofisi.hacettepe.edu.tr/duyurular/ECTS\\_vönergesi25\\_12\\_06.doc](http://www.abofisi.hacettepe.edu.tr/duyurular/ECTS_vönergesi25_12_06.doc), 11.01.2011.



1 ECTS'nin 25-30'luk çalışma saatine eş değer olduğu kabul edilmiştir. Her bir dönemin 30 krediye karşılık geldiği belirlenmiştir. Buna göre öğrencilerin ön lisans aşamasında 120, lisans aşamasına 240, yüksek lisans aşamasında 90-120, doktora aşamasında 180-240 krediyi tamamlaması gerekmektedir.

Yükseköğretimde ECTS'nin uygulama alanı incelendiğinde ECTS'nin daha çok teknik bilimleri esas alarak oluşturulduğu görülmektedir. Bu sistem teknik bilimlerde okuyan öğrencilerin öğrenme çıktılarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Böylece bu kişilerin niteliklerinin tanınacağı, istihdam edilebilirliğinin sağlanacağı, hareketliliğin artacağı düşünülmektedir.

Bu sistemin ortak derece ve müfredatların da uygulanmasıyla tanınabilirliği sağlayacağı buna bağlı olarak da hareketliliği artıracığı bilinmektedir. ECTS'nin standart bir hesaplama yöntemi olması başka ülkelerde ve yükseköğretim kurumlarında farklı zamanlarda yapılan çalışmaların iş yüküne dahil edilmesini sağlamaktadır.

Türkiye'de ECTS Bologna Süreci'ne ilişkin en yoğun çalışma alanlarından birisidir. Türkiye'de 4 Kasım 1999 tarihinde 4457 sayılı kanunla Türk Akreditasyon Kurumu(TÜRKAK) kurulmuştur. TÜRKAK'ın kurulması pek çok üniversitenin akreditasyon faaliyetlerini başlatmıştır. TÜRKAK, özel hukuk hükümlerine tabi, tüzel kişiliği haiz, idari ve mali özerkliğe sahip bir kurumdur. Kurumsal organları genel kurul, yönetim kurulu, denetim kurulu ve genel sekreterlik organlarından oluşan kurulun en üst karar organı Genel Kuruldur. Bu kurulda 24 kişilik sayısı ile çoğunluğu özel sektör temsilcileri oluşturmaktadır.

Türkiye'deki üniversitelerin kendi kredi ve notlandırma sistemlerini ECTS prensiplerine uyumlaştırma çalışmaları kapsamında, üniversitelerde hem ECTS'nin uygulanışından hem de öğrencilerin ECTS üzerine bilgilendirilmesinden sorumlu olmak üzere ECTS kurum koordinatörleri ve her fakülte / bölüm için ayrı ECTS bölüm koordinatörleri belirlenmiştir. Aynı zamanda, Bologna Ulusal Takımı, Yükseköğretim Kurulu ile birlikte, özellikle yeni kurulmuş olan üniversitelerdeki akademisyenleri ECTS'nin doğru şekilde hesaplanması konusunda bilgilendirmek amacıyla ulusal ve/veya bölgesel düzeyde toplantılar, çalıştaylar düzenleyerek

üniversitelerdeki ECTS çalışmalarını hızlandırmaktadırlar.<sup>70</sup> Avrupa Komisyonu’nun 2010 yılında yapmış olduğu değerlendirme sonucunda Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi ECTS Etiketini almaya hak kazanmışlardır. Diğer üniversitelerde de bu konuda çalışmalar sürdürülmektedir.

#### 2.2.4 Avrupa Yükseköğretim Alanında Niteliklerin Tanınması ve Diploma Eki

11 Nisan 1997 tarihinde *Avrupa Bölgesi’nde Yükseköğretimle İlgili Niteliklerin Tanınmasına İlişkin Sözleşme* olan **Lizbon Tanıma Sözleşmesi** (Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region) gerçekleştirilmiştir. Sözleşmede ifade edilen; “ Avrupa Bölgesinin diğer ülkelerinde alınmış olan çalışmaların, sertifikaların, derecelerin, diplomaların akademik hareketliliğin artırılması için önemli olanların diğer kurumlarda tanınmasıdır.”<sup>71</sup>

Avrupa Konseyi kararlarından oluşan bu sözleşmenin uygulanması için ENIC ve NARIC ağlarının gerekli olduğu düşünülmüştür. Bu iletişim ağları yurtdışında yükseköğretimi kolaylaştırmaya yönelik çalışmalara yönelik oluşturulmuştur. ENIC Network (European Network of National Information Centers on Academic Recognition and Mobility) destekleyicileri Avrupa Konseyi ve UNESCO; NARIC Network(Network of National Academic Recognition Information Centers)destekleyicisi ise Avrupa Birliği olmaktadır. Türkiye’nin ise bu iletişim ağına dahil olma tarihi 2003’tür.

Türkiye, Lizbon Sözleşmesi’ni 01/12/2004 tarihinde imzalamış ve Sözleşme 01/03/2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin ulusal düzeyde uygulanmasındaki bu ilk adımdan sonra, Sözleşme ile ulusal mevzuat arasındaki uyumsuzlukları kaldırmak amacıyla, sözleşme ile uyumlu biçimde hazırlanan yeni “Yurtdışı Yükseköğretim Diplomaları Denklik Yönetmeliği” 26519 sayılı resmi gazetede yayımlanarak 11 Mayıs 2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yeni yönetmelik, yurtdışındaki yükseköğretim kurumlarından alınmış ön lisans, lisans,

<sup>70</sup> Bologna Süreci-Bologna Süreci Ana Faaliyet Alanları, (20.02.2010)

<sup>71</sup>“Convention on the Recognition of Qualification Concerning Higher Education in the European Region”, Lisbon,11.4.1997, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/165.htm> (19.05.2008).



yüksek lisans diplomalarının denklik işlemlerinde uyulacak usul ve esasları düzenlemektedir.<sup>72</sup> Diploma Eki ve Avrupa Kredi Transfer Sistemi(ECTS)ise niteliklerin tanınmasında rol oynamaktadır.

**Diploma Eki(DE)**, kolay anlaşılabilir ve karşılaştırılabilir bir derece sistemini oluşturmak üzere düzenlenen bir belgedir. Diploma Eki, çalışmasını başarıyla tamamlamış olan kişilere özgü niteliklerin içeriğinin, düzeyinin, durumunun tanımlanmasına yardımcı olmaktadır.<sup>73</sup> Bu belgenin Bologna Süreci açısından değerlendirildiğinde yaşam boyu öğrenime katkı sağladığı, şeffaflık sağladığı, mobilitayı artırdığı düşünülmektedir. Bu belgenin cv ve transkript niteliğinde olmadığı öne sürülmekteyse de kullanım alanı bunu amaçlamaktadır. Aslında diploma eki bu iki unsurun bir noktada birleştirilmesi görüşünün yansımasıdır.

Diploma Eki, aşağıdaki sekiz bölümden oluşur:

- 1) Nitelik Sahibi Kişiyi Anlatmaya Yönelik Bilgiler
- 2) Kazanılan Niteliği Anlatmaya Yönelik Bilgiler
- 3) Niteliğin Düzeyi ile İlgili Bilgiler
- 4) Alınan Derecenin İçeriği ile İlgili Bilgiler(burada kişinin becerileri yer alıyor, cv niteliğinde)
- 5) Elde Edilen Derecenin Kullanım Alanları
- 6) Ek Bilgi
- 7) Diploma Ekinin Onaylanması
- 8) Ulusal Yüksek Öğretim Sistemi Hakkında Bilgi<sup>74</sup>

Diploma Ekindeki bu sekiz bölümün de doldurulması gerekir. Ekte boş bırakılan bölüm/bölümlerin olması durumunda bölümün boş kalmasının nedeninin açıklanması gerekmektedir.

---

<sup>72</sup> Derece ve Öğrenim Sürelerinin Tanınması Lizbon Tanıma Sözleşmesi, <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=68&i=69>(08.08.2008)

<sup>73</sup> Outline structure for the diploma supplement, [http://ec.europa.eu/education/policies/rec\\_qual/recognition/ds\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/education/policies/rec_qual/recognition/ds_en.pdf)(12.08.2008)

<sup>74</sup> Outline Structure For the Diploma Supplement. [http://ec.europa.eu/education/policies/rec\\_qual/recognition/ds\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/education/policies/rec_qual/recognition/ds_en.pdf) (24.08.2008)



Diploma Eki Projesi 2008 yılında Fransa, Finlandiya ve Türkiye ENIC-NARIC Merkezleri ve ENQA tarafından ortaklaşa olarak gerçekleştirilmiştir. Avrupa Öğrenciler Birliği (ESU), Avrupa Üniversiteler Birliği (EUA) ve Avrupa İşverenler Federasyonu (Business Europe) projeye partner olarak katılmışlardır.<sup>75</sup>

Avrupa Bölgesi'nde Yükseköğretimle İlgili Belgelerin Tanınmasına İlişkin Sözleşme'nin" IX.3 maddesi uyarınca da UNESCO-CEPES, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyi işbirliği ile geliştirilen diploma ekinin anlaşmayı imzalayan ülkelerin yükseköğretim kurumları tarafından kullanılması zorunluluğu bulunmaktadır.

Diploma Eki Etiket, başvurularında yükseköğretim kurumları başvuru formunu doldurup, Diploma Eki örneklerini (önlisans, lisans, yüksek lisans ve doktora programları için doldurulmuş onaylı birer örnek), Diploma Eki tanıtım materyallerini (online ve basılı dökümanların tamamından örnekler) ve mezunlarına ücretsiz olarak verebildiğini teyit eden bir belge ile doğrudan EU Komisyonu'na başvurur.<sup>76</sup> Diploma eki etiketi için başvuru tarihi 1 Kasım olarak belirlenmiştir.

Türkiye'de Bologna Süreci unsurlarının gerçekleştirme tarihlerine bakıldığında ilk sırada diploma eki ile Avrupa Kredi Transfer Sistemi uygulaması yer almaktadır. 11 Mart 2005 YÖK Genel Kurulu kararı ile 2005- 2006 eğitim- öğretim yılı sonundan itibaren diploma eki ve Avrupa Kredi Transfer Sistemi Uygulaması Türkiye'de yüksek öğretim kurumlarının uygulamaları için zorunlu hale gelmiştir. Türkiye için zorunlu hale gelen diploma eki uygulaması **Türkiye'nin Strateji Raporu'nda**; "Avrupa Kredi Transfer Sistemi kredilerini de içerecek olan ve YÖK tarafından onaylanan ulusal standart modelin asgari koşullarına uygun Diploma Eki, tüm mezunlara, diplomalarına ek olarak, talep üzerine, ilk nüshası ücretsiz olarak ve İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinin birinde düzenlenecektir." biçiminde belirtilmektedir. Bologna Süreci kapsamında gerçekleştirilen **Berlin Deklarasyonu'nda** ise diploma ekine ilişkin 2005 yılı itibariyle mezun olacak her

<sup>75</sup> **Yüksek Öğretimde Yeniden Yapılanma: 66. Soruda Bologna Süreci**, s. 25.

<sup>76</sup> ENQA, "Study on the Diploma Supplement As Seen By Its Users", Guy Aelterman, Bruno Curvale, Armağan Erdoğan, [http://www.ciep.fr/publi\\_educ/docs/diploma-supplement-as-seen-by-its-users.pdf](http://www.ciep.fr/publi_educ/docs/diploma-supplement-as-seen-by-its-users.pdf)(26.10.2008)

öğrencinin otomatik olarak Diploma Eki alması ve ücretsiz olması hedeflenmiştir. Deklarasyonda Diploma Eki'nin yaygın olarak konuşulan Avrupa dillerinde hazırlanması kararlaştırılmıştır.

Türkiye'deki diploma eki uygulamaları değerlendirildiğinde Bologna Süreci'nin önemli unsurlarından olan diploma eki projesinde henüz hedef gerçekleştirilememiştir. Diploma ekinin öğrencilere yeterince tanıtılmamasından ötürü Türkiye'de yaygınlaşmamaktadır. Öğrenciler bu haklarını bilmedikleri için kullanamamaktadırlar. Yükseköğretim kurumlarında bu konuya ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir.

Türkiye'de 11 üniversite EU Komisyonu onayı ile bilgilerin güvenilir olduğu anlamını taşıyan 'Diploma Eki Etiket (DS Label)' almaya hak kazanmıştır. Bu üniversiteler; Sakarya Üniversitesi (SAÜ), Bilkent Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, ODTÜ, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sabancı Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, İzmir Ekonomi Üniversitesi ve İzmir İleri Teknoloji Üniversitesi'dir. Türkiye'deki diğer üniversiteler etiketi almak için çalışmalarını sürdürmektedirler.

#### **2.2.5. Avrupa Yükseköğretim Alanı Kapsamında Derece Yapısı: İki Aşamalı Yükseköğretim Sistemi**

Bologna Süreci üç yıl süren lisans aşaması ve iki yıl süren yüksek lisans aşamasını kapsayan “iki aşamalı yükseköğretim sistemini” ana faaliyetleri arasına almaktadır. Bu sistem yüksek lisans yapmaya gerek kalmadan doktora yapabilmeyi öngören bir sistemdir. Bologna Süreci'nde bu sistem Avrupa Yükseköğretim Alanı ile Avrupa Araştırma Alanı'nın ayrı tutulmamasını istemektedir. İki aşamalı derece sisteminde birinci aşamayı bitirmiş olan kişilerin (lisans aşaması) bilgi, beceri ve yetkinlikleri iş piyasasının ihtiyaçlarına cevap vermek için yeterli olmaktadır. Lisans süresini 4 yıldan 3 yıla düşürdüğü için bu sistem kişilerin istihdam edilebilir hale gelme sürecini kısaltmaktadır. Ayrıca bu sistem doktora yapanların sayısını artırdığı için hareketlilik programındaki öğrencilerden araştırmacı olarak yararlanma imkânını ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla beşeri sermayenin artmasında iki aşamalı sistemin yararlı olacağı düşünülmektedir.



Türkiye’de iki aşamalı sistemin karne notu diğer unsurlara göre daha yüksektir.(4.67’lik ortalama) 2005 yılından beri geniş kapsamda uygulanan bu sistemde ortalamanın yükseltilerek mükemmel seviyeye getirilmesi için ikinci aşamaya geçiş için başvuru tüm öğrencilere en az bir yüksek lisans programına başvuru hakkının olması gerekmektedir.

#### **2.2.6.Avrupa Yükseköğretim Alanı Kapsamında Ortak Dereceler**

Avrupa Yükseköğretim Alanı’nda Avrupa kimliği oluşturmak için bütünleştirilmiş programlara dayanan ortak derece programları en önemli önceliklerden biri olarak kabul edilmektedir.<sup>77</sup>

Ortak derece programı uygulanırken Öğrenme ürünleri ve yeterlikler, ECTS dikkate alınmalıdır. Ortak derece programları ortak kalite güvencesi ile niteliklerin ve akademik derecelerin tanınması işbirliği ile gittikçe güçlendirilmektedir. 2002 yılında EUA öncülüğünde Ortak Dereceler Pilot Projesi ve Erasmus Mundus Programı Avrupa çapında gerçekleştirilen faaliyetlerdir.

Ortak derece programı uygulanan yükseköğretim kurumlarında öğretim elemanları müfredatın hazırlanması, programlara kabul şartlarını ve sınavların şeklini birlikte belirlemektedir. Çalışmaların tamamlanması halinde kişilere diplomaları iki kurum tarafından ortaklaşa verilmektedir ya da kişi ait olduğu yükseköğretim kurumundan aldığı diplomanın yanı sıra diğer yükseköğretim kurumundan aldığı eğitime ilişkin bir belge verilmektedir. Bu belgelerin tanınması için yasalara ihtiyaç duyulmamaktadır. Belgelerin tanınırlığı yükseköğretim kurumlarının takdirine bırakılmıştır. Ortak derecelerin, hareketliliği artırarak Avrupa yükseköğretiminin çekiciliğinin artırılması ve istihdam edilebilirliğe katkısı da büyük olmaktadır.

Türkiye’de 20 Aralık 2006 tarihinde yükseköğretim kurumlarının yurtdışındaki yükseköğretim kurumları ile Ortak Derece Programları Oluşturması için yönetmelik kabul edilmiştir.

---

<sup>77</sup> Mehmet Ali Kısakürek, Ankara Üniversitesi, “Üçlü Sistem”  
[http://www.ankara.edu.tr/dosya/Ankara\\_Bologna/ucly\\_Sistem\\_1.pdf](http://www.ankara.edu.tr/dosya/Ankara_Bologna/ucly_Sistem_1.pdf), (25.02.2010)



## SONUÇ

Tarihin her döneminde “bilgi” unsuru insanın varlığı için önemli olmuştur. Özellikle de 20. yüzyıldan itibaren “bilginin” ekonomik üretim girdisi olarak kullanılmaya başlanması bilginin önemini daha da artırmaktadır.

Bilgi toplumu çağında diğer ekonomik üretim faktörlerinin verimliliğini artırarak ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı sağlamak üzere beşeri sermayenin sürekli gelişmesi gerekmektedir. Dolayısıyla ülkeler kaynaklarının büyük kısmını beşeri sermayeye aktarmaktadırlar. Beşeri sermayenin gelişmesi için eğitim alanına büyük oranda yatırımlar yapılmaktadır. Son yıllarda üniversiteler ile sanayinin işbirliğinin güçlenmesi bu yatırımların bir sonucudur.

Günümüzde sanayinin üniversitelerle işbirliği yapmasını gerektiren sanayinin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünü üniversitelerde bulmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca işbirliği kapsamında öğrencilerin ve öğretim elemanlarının akademik çalışmaları boyunca sanayi için araştırmalar yapması ve üretim yapması ile birlikte beşeri sermayenin gelişmesini de sağlaması ekonominin gelişmesi açısından yararlı olmaktadır. Bu konuda üniversitelerin Ar-Ge ve teknoloji çalışmalarında ilerliyor olması ise nitelikli iş gücünün niceliklerini artırmasını sağlayarak üretime faydasını artırmaktadır.

Son yıllarda üniversitelerde nitelikli iş gücü yetişmesinin esas alınmasından kaynaklanarak yükseköğretim kurumlarının uygulamalarında staj programları önem kazanmaktadır. Bu konuya tezde yer verilmemekle birlikte hareketlilik açısından önem kazanması gerektiği düşünüldüğünden biraz ayrıntılı bakmakta yarar vardır.

Staj programları üretimin ihtiyaçlarına yönelik istihdam edilebilecek standartlarda kişilerin mezun olduklarında hazır hale gelmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla staj programları öğrenci merkezli anlayışın bir uygulama örneği olmaktadır. Aynı zamanda staj programları yaşam boyu öğrenmenin gerçekleşmesini öngörmektedir.

Staj programları uluslar arası boyutta incelendiğinde ise bu programların Bologna Süreci'nin bir uygulaması olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Bologna Süreci'nin Avrupa Yükseköğretim Alanı Oluşumu hedefi çerçevesinde ise öğrenci ve öğretim elemanlarının akademik hareketliliği, iki aşamalı sistem, kalite güvencesi, diploma ve niteliklerin tanınması, Avrupa Kredi Transfer Sistemi faaliyetleri ile aynı amacı taşımaktadır. Staj hareketliliğinde yükseköğrenim kurumunda öğrenim gören bir öğrenci mesleki eğitim alma ve çalışma amacıyla belirli bir süre için yurtdışına giderek yurtdışındaki bir işletmede ya da organizasyonda yer aldıktan sonra ülkesine mesleki açıdan niteliklerini artırmış olarak döneceği için ekonomik üretimin verimliliğinin artmasına büyük ölçüde katkı sağlamaktadır.

Sanayi üniversite işbirliği ile doğrudan ilişkisi olan staj hareketliliğinin artırılabilmesi için çoğu ülkede sanayi ile üniversite işbirliğinin geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle de Türkiye gibi ülkelerin teknolojinin üretilmesini ve kullanılmasını geliştirebilmesi için staj hareketliliğini artırması önemli olmaktadır.

Türkiye'de öğrenci ve öğretim elemanlarının hareketliliği sürecinde beyin göçünün önlenemiyor olmasından dolayı da Türkiye'de nitelikli iş gücü oluşturulmaya çalışırken gerçekleştirilen hareketlilik yoğun olarak staj hareketliliği olmalıdır.

Türkiye'de staj hareketliliğini artırabilmek için öğrenim gören öğrencilerin staj hareketliliği konusunda yeterince bilgilendirilmesi gerekmektedir. Özellikle de Türkiye'de ekonomik rekabet edilebilen sektörlerle ilgili alanlarda öğrenim gören öğrencilerin staj hareketliliğinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu öğrencilerin ülkelerine döndüklerinde üretim alanlarının da olması öğrencileri öğrendikleri bilgilerini kullanmalarını sağlayacak böylece üretimin gelişmesini sağlayacaktır.

Bologna Süreci'nde hareketliliğin diğer yönü olan ülkelerde ve yükseköğretim kurumlarında öğrenci ve öğretim elemanlarının akademik hareketliliği incelendiğinde ise genellikle Avrupa'da gelir düzeyi yüksek olan ülkelerin beşeri sermayelerini artırdıkları anlaşılmaktadır. Bu ülkeler gelirinin sağlamış olduğu avantajla yurtdışından gelen nitelikli iş gücünün öğrenimini tamamladıktan sonra ülkesinde kalmasını sağlamaktadır. Özellikle de rekabet



edilebilecekleri sektörlerle ilgili alanlarda öğrenim görmek üzere gelen öğrenci ve öğretim elemanları bu ülkeler için önemli bir üretim faktörü olmaktadır. Böylece ülkeler hazır yetişmiş nitelikli işgücü ile ekonomik büyüme ve kalkınmalarını hızlandırmaktadırlar. Gelir düzeyi daha düşük ülkelerin bilgi kaynaklarından yoksun kalarak beşeri sermayelerinin azalmaması için tersine beyin göçü politikaları izlemeleri yararlı olmaktadır.

Türkiye'nin de hareketliliğe katılan ülkelerden biri olarak tersine beyin göçünde gerçekleştirebileceği bazı yöntemler bulunmaktadır. İncelenecek olunursa "Beyin Havuzu" envanterinin geribildirimi çok olumlu olmaktadır. Güney Kore'de bu yöntem aracılığıyla yurtdışında çalışan nitelikli işgücünün uzmanlık alanları ve bulunduğu yer tespit edilerek nitelikli işgücü açığı öncelikli olarak buradan karşılandığı bilinmektedir. Ayrıca yurtdışındaki kişilere döndüklerinde fikirlerini uygulamaları için mevzuat, patent, fikri mülkiyet gibi konularda yardım edilmesi ve bilim adamlarına ayrıcalıklar verilmesi de tersine beyin göçü olarak uygulanmaktadır.

Bologna Süreci'nde hedefe ulaşma sürecinin en önemli unsuru sosyal boyut olmaktadır. Sosyal boyut Bologna Süreci'nde yükseköğretim kurumlarındaki öğrencilerin öğrenimlerini tamamlamaları için sosyal ve ekonomik imkanların sağlanmasını gerektirmektedir. Farklı ülkelerden öğrencilerin de yükseköğretimden faydalanması unsurunu içeren sosyal boyut ile beşeri sermaye artırılmış olmaktadır. Ayrıca sosyal boyutun kapsamında yer alan katılımcılık unsuru ise Bologna Süreci'nin işleyişini etkilemektedir. Türkiye başta olmak üzere birçok ülkede Bologna Süreci'nin yeterince bilinmemesi sürecin işleyişini zorlaştırmaktadır. Ayrıca sürecin işleyişini başlangıçta uygulanması taahhüt edilen katılımcılıktaki aksamalar da geciktirmektedir.

Bologna Süreci'nde yükseköğretimde üretime yönelik nitelikli işgücü olarak yetişen öğrencilerin yükseköğretim sisteminin yönetilmesine katılımının sağlanması hem demokratik açıdan önemli olmaktadır hem de bilgi toplumu çağında ekonominin verimliliğini artıran bir unsur olmaktadır. Böylece yönetime katılan kişilerin işbirliği becerileri de artmış olmaktadır. Ayrıca yönetimde yer almaktan dolayı



motivasyonlarının da artmasından kaynaklanarak verimliliği artmış olmaktadır. Beşeri sermayeyi artıran bu durum diğer üretim faktörlerinin de etkin kullanılmasını sağlayarak ekonominin büyümesini ve kalkınmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla beşeri sermayenin hızlı gelişebilmesi için Bologna Süreci'nde katılımcılığa uygulamada daha fazla yer verilmesi gerekmektedir.

Bologna Süreci'nde Avrupa'nın dünyada en rekabetçi bilgiye dayanan ekonomik gücü olmayı hedeflemesi “yaşam boyu öğrenme” unsurunu da beraberinde getirmektedir. Bireyselciliğin ön plana çıkartan Bologna Süreci öğretmen merkezli yaklaşımı öğrenci merkezli yaklaşıma dönüştürürken kalite güvence sistemi uygulamasını esas almaktadır.

Kalite güvence sistemi öğrenim çıktısını esas alan akreditasyon ve yeterlilik uygulamalarından yararlanarak uygulanmaktadır. Bu sistem ile yükseköğretim müfredatlarının her yıl güncellenmesi sağlanmaktadır. Dolayısıyla kalite güvence sistemi ihtiyaç duyulan nitelikteki kişinin yetişmesine yardımcı olmaktadır. Öğretim elemanları öğrenim gören bir öğrencinin mezun olduğunda kazanmış olduğu bilgi, beceri ve yetkinliğin çerçevesini çizmektedir. Öğrenciler ise rakipleri arasından seçilerek istihdam sağlamak için yeterliklerin üstüne çıkmaya çalışmaktadırlar. Nitelikli işgücünün verimliliğini artıran bu durum ülkelerin rekabet gücüne de olumlu yansımaktadır.

Bilgi toplumu çağında yükseköğretim kurumlarında üretimin ihtiyacı olan nitelikli işgücünün yetişmesi istenildiği için Bologna Süreci ülkeleri iki aşamalı yükseköğretim sistemine destek vermektedirler. İki aşamalı sistemde lisans aşamasının 3 yıl ve yüksek lisans aşamasının 2 yıl olarak belirlenmesindeki amaç eğitim sürecinin kısaltılmasına bağlı olarak işgücünün eğitime olan talebinin artmasını sağlamaktır. Böylece beşeri sermayenin de artması sağlanmış olunacaktır. Ayrıca öğrencilerin nitelikli işgücü haline gelme süresi de kısalmış olmaktadır. Üç yılın sonunda ise istihdam edilen kişilerin çalıştıkları alanda yüksek lisans yaptıkları takdirde üretimin verimliliğini daha da artıracaklardır. Aynı zamanda yüksek lisans programına gerek kalmaksızın doktora yapmayı da öngören bu sistem ülkelerin araştırmalarının gelişmesine büyük katkı sağlamaktadır. Böylece ülkeler geliştirmiş

oldukları beşeri sermayeleri ile üretimlerini artırdıkları için ekonomik büyümelerini de sağlamış olacaktırlar.

Bologna Süreci'nde beşeri sermayenin geliştirilebilmesi için niteliklerin tanınması unsuru en başta geldiğinden süreçte diploma ekinin geliştirilebilmesi de büyük önem taşımaktadır. Ancak diploma ekinin mezuniyeti sırasında öğrencilerin talebi üzerine verilmesi yerine diploma ekinden yararlananların oranını artırmak için diploma ile birlikte verilmesi istenen bir durumdur. Türkiye'nin durumu incelendiğinde Türkiye'de bu belgenin kullanımında yetersiz kalınması öğrencilerin bu konuda bilgilendirilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca diploma ekinin sadece ilk nüshasının ücretsiz olması diploma ekinin uygulanmasının aksayan bir yönünü oluşturmaktadır. Diploma eki istenildiğinde her seferinde ücretsiz alınan bir belge olduğu takdirde öğrencilerin bu belgeyi daha fazla alanda kullanmasını sağlayacaktır. Böylece bu belge niteliklerin tanınmasını kolaylaştırması özelliğine bağlı olarak üretim için yeterliliği olan kişinin seçimini sağlayacaktır. Böylece üretimin artması sağlanmış olacaktır.

Diploma ekinin etkinlik kazandırılması için hangi değişikliklerin yapılması kadar diploma ekinin içeriğini oluşturabilmek için süreç boyunca gerçekleşmekte olan hareketlilikler sırasındaki öğrenim kazanımlarının nasıl tanındığı da önemlidir. Diploma ekindeki niteliklerin Lizbon Tanınma Konvansiyonu ile tanınması kararlaştırılmaktadır. Diploma eki cv niteliği taşımadığı düşünülse de yaşam boyu öğrenmeyi içselleştiren ECTS sistemindeki nitelikleri kapsadığı için kişilerin sürekli niteliklerini artıran çalışmalar yapmalarına teşvik etmektedir. Böylece diploma ekinin uygulanması bir ülkenin beşeri sermayesini geliştirmiş olmaktadır.

Bologna Süreci'nin son olarak uygulama alanında ise ortak derece programı yer almaktadır. Bu programdan yararlanan öğrenciler başka bir yükseköğretim kurumunda eğitimlerini tamamlayabilmektedirler. Ancak bu programın doğru işleyebilmesi için niteliklerin tanınması gerekmektedir. Sosyal bilimlerde müfredatların uyumunun zor olmasından dolayı niteliklerin tanınması yönünden ortak derece programı mühendislik ve tıp bilimleri için daha uygun olmaktadır.

Niteliklerin tanınması için ise diploma ekinin ve ECTS'nin güvenilirliği çok önemli olmaktadır.

Ortak derece programından faydalanan öğrenci elde etmiş olduğu belgenin de aracı olması ile istihdam edilebilirliğini artırmaktadır. Bu nedenle ortak derece programından faydalanan öğrenciler öğrenim çıktılarını azami düzeye çıkarmaya çalışmaktadırlar. Böylece beşeri sermayeyi de artırmış olmaktadır.

Sonuç olarak bilgi toplumu çağında Avrupa ülkeleri bilgi temelli üretimi artırmak böylece ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı sağlamak için beşeri sermayelerini sürekli artırmaktadırlar. Bologna Süreci Avrupa ülkelerinin yükseköğretim yoluyla beşeri sermayelerini artırmalarını sağlamaktadır.



## KAYNAKÇA

AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı. **Bologna Süreci'nin Türkiye'de Uygulanması Projesi 2004- 2005 Sonuç Raporu**, Punto Tasarım, Ankara, Haziran, 2005.

AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Ulusal Ajans, **Bologna Süreci Temel Belgeleri**, Punto Tasarım, Ankara, 2005.

AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Ulusal Ajans, **Bologna Süreci'nin Türkiye'de Uygulanması Projesi 2004- 2005 Sonuç Raporu**, Punto Tasarım, Ankara, 2005.

AKSARAYLI, Mehmet, Haluk Egeli, Kamil Tüğen ve diğerleri. "Stratejik Planlamaya Dayalı Performans Esaslı Bütçeleme Sisteminin Etkinliğinin Belirleyicileri: Türkiye'deki Kamu Kurumlarının Analizi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 3, 2007.

ATALAY, Süheyda. "Bologna Süreci'nin Türkiye 'de Uygulanma Projesi 2005-2006", 17 Ekim 2006.

Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü. **Saydamlığın Artırılması ve Kamuda Etkin Yönetimin Geliştirilmesi Eylem Planı**, (12.02.2002).

Bologna Süreci Ulusal Toplantısı, **Kalite Güvencesi- Temel Kavramlar Çalıştayı**, 8 Kasım 2008, Sakarya, (18.12.2009).

Bologna Süreci'nin Türkiye'de Uygulanması, **Bologna Uzmanları Ulusal Takımı Projesi, 6. Bölgesel Toplantısı**, Gazi Üniversitesi, Ankara, 30 Kasım 2007.

BOZKURT, Veysel. **Enformasyon Toplumu ve Türkiye**, Sistem Yayıncılık ve Man.San Tic.A.Ş., Kurtiş Matbaacılık, 2000.

DEMİREL, Özcan. **Karşılaştırmalı Eğitim**, Pegem Yayıncılık, 1.Baskı, Ankara, Nisan 2000.

GEDİKOĞLU, TOKAY. “Avrupa Birliği Sürecinde Türk Eğitim Sistemi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Haziran 2005, Cilt.1, Sayı.1, s.s. 66-80.

GOASTELLEC, Gaele. **Changes in Access to Higher Education :From Worldwide Constraints to Common Patterns of Reform**, Volume 9, 2008 Emerald Group Publishing Limited.

GOASTELLEC, Gale. “Changes in Access to Higher Education: From Worldwide Constraints to Common Patterns of Reform”, Volume 9, 2008 Emerald Group Publishing Limited.

GÜMÜŞ, Sevdâ. “Beşeri Sermaye ve Kalkınma Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz(1960-2002)” Doktora Tezi, İktisadi Araştırmalar Vakfı Ünal Aysal Tez Değerlendirme Yarışması 2005/4, Ofset Hazırlık ve Baskı, Promat Basım Yayın Sanayi ve Tic Aş, İstanbul 2005.

KARAGÜL, Mehmet. **Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Anıt Matbaa Temmuz 2002, Yayın No:37, Afyon 2002.

KISAKÜREK Mehmet Ali. “Yükseköğretimde Performans Kalite ve Akreditasyon”, **Türkiye’de Yükseköğretimin 2023 Vizyonu(02-03 Kasım 2006)**, Editör: İsmail Bircan, Atılım Üniversitesi Yayınları, Desen Ofset, Ankara 2007.

KORKUT, Hüseyin. **Sorgulanan Yükseköğretim**, Anı Yayıncılık, 2.Baskı, Mayıs 2002.

KUTLU Erol, Sami Taban. **Bilgi Toplumu ve Türkiye-Politikalar ve Stratejiler**, Nisan Kitabevi, Feryat Matbaacılık San ve Tic Ltd Ştd. Pelikan Tıp ve Teknik Kitapçılık Tic Ltd. Şti, Eskişehir, Eylül 2007.

KUZU İbrahim. “Avrupa Sosyal Fonu ve Üyelik Sürecinde Türkiye’nin Hazırlıkları”, DPT Uzmanlık Tezi, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ağustos 2008, Yayın No DPT:2780.

KÜÇÜKCAN Talip ve Bekir Gür. **Türkiye’de Yükseköğretim Karşılaştırmalı Bir Analiz**, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Yayınları, 1.Baskı, Pelin Ofset, Ankara, Haziran 2009.

MATTELART, Armand. **Bilgi Toplumunun Tarihi**, çev. Halime Yücel Altınel, İletişim Yayıncılık A.Ş, 1. Baskı, Sena Ofset, İstanbul, 2004.

OĞUZ Ebru, Ayfer Yakar. **Küreselleşme ve Eğitim**, Dipnot Yayınları, Ankara, Mattek Matbaacılık Tic Ltd Şti.

ÖZEN, Ahmet. **Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği**, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara 2008.

ÖZER Mahmut, Bekir S.Gür ve Talip Küçükcan, **Yükseköğretimde Kalite Güvencesi**, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Ankara 2010.

SAĞLAMER, Gülsün. “Küreselleşen Dünya’da Türk Yükseköğretimi”, **Akdeniz Üniversitesi Üniversitelerde Stratejik Planlama Sempozyumu**, Antalya, 3 Ekim 2005, s.13.

T.C Yükseköğretim Kurulu. **Türkiye’nin Yükseköğretim Stratejisi**, Yayın No:2007-1, Meteksan A.Ş, Ankara, Şubat 2007.

TEKELİ İlhan. **Eğitim Üzerine Düşünmek**, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Tübitak Matbaası, Birinci Basım, Ankara Eylül 2003.

TOSUN, Hikmet ve Uğur Cebeci. **5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu(Açıklamalı ve Karşılaştırmalı)**, Muhasebat Kontrolörleri Derneği Yayını, Ümit Ofset, 2. Baskı, Haziran 2008.

Trends in Learning Structures in Higher Education, **The Bologna Conference** 18-19 June 1999, Notex- Tryk&Design a-s, August 1999.

TÜĞEN, Kamil. **Devlet Bütçesi**, Bassaray Matbaası, 4.Basım, İzmir 2005.



Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği. “İstihdam, Ekonomik Reformlar ve Toplumsallaşma”, **Lizbon Avrupa Konseyi AB Başkanlar Konseyi Belgesi**, (23-24 Mart 2000), Yayın No: Tüsiad- T/2003/1-346, Tepebaşı İstanbul, Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri, Ocak 2003.

**Üniversitelerde Stratejik Planlama Sempozyumu**, 3-4 Ekim 2005, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

YÖK, “**Bologna Süreci Temel Belgeleri**”, “Lizbon Deklarasyonu, Avrupa Birliği Konseyi’ nin Portekiz Dönemi Başkanlığı Leonardo da Vinci II, Socrates II ve Gençlikle İlgili Topluluk Programlarının Başlatılması ve Tüm Yaşam Boyu Öğretim Konferansı”, 17-18 Mart 2000, Punto Tasarım, Ankara, 2005, s.14.

YÖK, “Yükseköğretimde Yeniden Yapılanma:66 Soruda Bologna Süreci Uygulamaları”, Editör: Armağan Erdoğan, 2. Baskı, Grafik Tasarım ve Baskı, Kasım Ankara, 2010.

YÖK, **Bologna Süreci Temel Belgeleri**, ( Bologna Process Main, Documents), “Sorbonne Ortak Bildirgesi”, “Avrupa Yükseköğretim Sisteminin Uyumlu Hale Getirilmesi için Ortak Bildirge”, Paris, Sorbonne, 25 Mayıs 1998, Punto Tasarım, Ankara, 2005, s. 5.

### **İnternet Kaynakları**

“2005 / 2006 - 2006 / 2007 Erasmus Programı: Değişim İstatistikleri Öğrenci Değişimi Öğretim Elemanı Değişimi”, <http://www.ua.gov.tr/uploads/erasmus/Erasmus%20Istatistik%202005%20ve%202006.pdf>, (19.12.2010).

Avrupa Bölgesinde Yükseköğretimle İlgili Belgelerin Tanınmasına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5463.html>, (20.11.20010).

AB Eğitim ve Gençlik Programı Merkezi Başkanlığı, “Erasmus Programı ve Bologna Süreci”,<http://www.ua.gov.tr/index.cfm?action=detay&yayinid=5734B9F61254242D134EA3568063CF336C2F&CFID=814638&CFTOKEN=40600715>,(20.02.2010).

AB Eğitim ve Gençlik Programları Başkanlığı, Erasmus Programı ve Bologna Süreci,<http://www.ua.gov.tr/index.cfm?action=detay&yayinid=5734B9F61254242D134EA3568063CF336C2F&CFID=814638&CFTOKEN=40600715>,(20.02.2010).

AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı, “Bologna Süreci’nin Türkiye’de Uygulanması Projesi 2004 2005 Sonuç Raporu”,<http://www.tsprm.org/UserFiles/File/BOPR%20CALISMA%20RAPORU%202004-05.pdf>, (28.11.2008).

ACAR, Ozan. PISA Sonuçları Işığında Türkiye’ nin Rekabet Gücünün Değerlendirilmesi, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, [http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271251457r2163.PISA\\_Sonuclari\\_Isiginda\\_Turkiye\\_nin\\_Rekabet\\_Gucunun\\_Degerlendirilmesi.pdf](http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271251457r2163.PISA_Sonuclari_Isiginda_Turkiye_nin_Rekabet_Gucunun_Degerlendirilmesi.pdf), (14.01.2011).

Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Kurulu. “Bologna Üyelik Kriterleri-Bologna Süreci’ne Katılım için Gerekli Koşullar ve İşlemler”, Adnan Menderes Üniversitesi, [www.idari.adu.edu.tr/adek/topics.asp?path=313937](http://www.idari.adu.edu.tr/adek/topics.asp?path=313937) (24.03.2010)

Akkoyunlu, Buket, Sibel Aksu Yıldırım. “Avrupa Kredi Transfer Sistemi ( ECTS/ECTS- European Credit Transfer System) Öğrenme Çıktıları Hazırlama ve Öğrenci İş Yükü hesaplama Kılavuzu”, [www.abofisi.hacettepe.edu.tr/ects\\_yonergesi\\_220410.doc](http://www.abofisi.hacettepe.edu.tr/ects_yonergesi_220410.doc)

AKTAN, Coşkun Can. “Sorbon’dan Bologna’ya, Berlin’den Bergen’e; Avrupa’da Yükseköğretim Sistemlerinin Harmonizasyonu ve Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Reform Çalışmaları”, Değişim Çağında Yükseköğretim, Yaşar Üniversitesi Yayını, İzmir, 2007, <http://www.canaktan.org/egitim/bolonya/aktan-bolonya.pdf>, (15.12.2009).

AKTAN, Coşkun Can. “Akademik Özerklik”, <http://www.canaktan.org/egitim/universite-reform/aka-ozerklik.htm>, (10.03.2010).

ALEXANDRE, Fernando, Ana Rute Cardoso, Miguel Portela, Carla Sa. “Implementing the Bologna Process”, 18.12.2008, <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/2708> (12.05.2009).

ALTAY, ASUMAN, M.Vedat Pazarlıoğlu. “Uluslar arası Rekabet Gücünde Beşeri Sermaye: Ekonometrik Yaklaşım, Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F Dergisi, SAYI 12, Yıl 9, Haziran 2007, s.96-108.  
<http://iibfdergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/haziran2007/7.pdf> (20.01.2011)

ARSLAN Mehmet Metin, Harun Bahadır. “Bologna Süreci ve Türkiye”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Y.2007, C.2, S.222- 229, <http://sosyalb.gop.edu.tr/4.sayi/bologna.pdf> (17.03.2009).

Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı “Ulusal Ajans Merkezli Faaliyetler Öğrenim Hareketliliği” <http://www.ua.gov.tr/index.cfm?action=detay&yayinid=95005237167356C7CB9CE1E93C0456E029C23&CFID=3200056&CFTOKEN=70097777> (28.04.2008).

Avrupa Eğitim ve Gençlik Merkezi, “Ulusal Ajans”, <http://mmf.balikesir.edu.tr/sp/sokrates2.ppt> (15.02.2010).

Avrupa’da Ortak Yükseköğretim Alanı 10 Yaşında, **Almanya’da Kuzeyin Sesi Siyasi Kültürel Gazete** 12.03. 2010, [http://www.kuzeyinsesigazetesi.com/haber\\_detay.asp?haberID=162](http://www.kuzeyinsesigazetesi.com/haber_detay.asp?haberID=162) (10.04.2010).

BAHÇE, Serdal. “Talebeden Eğitim Çıktısına Üniversite”, [http://www.kongrekaraburun.org/tam\\_metinler\\_2010/acilis/01\\_Serdal\\_Bahce.pdf](http://www.kongrekaraburun.org/tam_metinler_2010/acilis/01_Serdal_Bahce.pdf), (20.01.2011).

BALAY, Refik. “Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Y.2004, C.37, S.2, 61-82, [http://www.education.ankara.edu.tr/ebfdergi/pdfler/2004\\_2/61-82.pdf](http://www.education.ankara.edu.tr/ebfdergi/pdfler/2004_2/61-82.pdf), (03.03.2009).



BENHABIB, Jess, Mark M. Spiegel. “The role of Human Capital and Political Instability in Economic Development”, Economic Research Reports, New York University, May, 1992, <http://econ.as.nyu.edu/docs/IO/9391/RR92-24.pdf>,

Bergen Bildirgesi, Avrupa Yükseköğretim Alanı Yükseköğretimden Sorumlu Eğitim Bakanları Konferansı Bildirgesi 19-20 Mayıs 2005, Bergen, <http://bologna.yok.gov.tr/?page=yazi&c=2&i=53>, (05.01.2010).

Berlin Bildirgesi Yükseköğretimden Sorumlu Bakanlar Konferansı Bildirgesi, “Avrupa Yüksek Öğretim Alanını Gerçekleştirmek”, Berlin 2003, <http://yogm.meb.gov.tr/BolonyaDeklarasyonu.htm>, (10.12.2009).

Berlin Bildirgesi, “Yükseköğretimden Sorumlu Bakanlar Konferansı Bildirgesi, Avrupa Yüksek Öğretim Alanını Gerçekleştirmek”, Berlin 2003, <http://yogm.meb.gov.tr/BolonyaDeklarasyonu.htm>, (10.12.2009).

Berlin Bildirgesi, <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=2&i=11>, (10.12.2009).

“Bologna Süreci Ana Faaliyet Alanları”, <http://bologna.nku.edu.tr/index.php?go=%2014>, (12.04.2010).

Bologna Süreci’nin Sosyal Boyutu ve Yükseköğretim Yönetimine Öğrencilerin Katılımı, Bologna Süreci Ana Faaliyet Alanları, <http://bologna.yok.gov.tr/?page=yazi&i=72> (20.02.2010).

Bologna Uzmanları Ulusal Takımı, Bologna Süreci’nin Türkiye’de Uygulanması Bologna Uzmanları Ulusal Takımı Projesi 2007-2008 Sonuç Raporu, Editör: Kerim Edinsel, <http://w3.gazi.edu.tr/~gyavuzcan/documents/1.pdf>, (10.01.2011).

Budapeşte-Viyana Deklarasyonu Avrupa Yükseköğretim Alanı Oluşturulmasına Dönük 12 Mart 2010, <http://bologna.yok.gov.tr/?page=yazi&c=2&i=96> (23.06.2010)

COHEN, Daniel, Marcelo Solo. **Growth and Human Capital: Good Data, Good Results**, J Econ Growth, Springer Science+Business Media, 27 March 2007, <http://www.springerlink.com/content/75037u7l8u4w6t31/fulltext.pdf>, (28.01.2011)

“Convention on the Recognition of Qualification Concerning Higher Education in the European Region”, Lisbon, 11.4.1997, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/165.htm> (19.05.2008).

“**Council of Europe**”, [http://www.coe.int/t/dg4/highereducation/EHEA2010/BolognaPedestrians\\_en.asp](http://www.coe.int/t/dg4/highereducation/EHEA2010/BolognaPedestrians_en.asp) (07.01.2010).

CÖMERT, Ahmet Cenk. “Bologna Süreci Bilgilendirme Projesi 2005-2006”, [http://www.bologna.gov.tr/dokumanlar/9\\_Aralik\\_2006\\_Bologna\\_Projesi\\_ogrenci\\_Gorusu\\_Ahmet\\_Cenk\\_COMERT.ppt](http://www.bologna.gov.tr/dokumanlar/9_Aralik_2006_Bologna_Projesi_ogrenci_Gorusu_Ahmet_Cenk_COMERT.ppt) , (10.03.2010).

ÇAKMAK Osman. “Erasmus ve Bologna’ nın Sunduğu Fırsatlar”, <http://www.tumgazeteler.com/?a=4988945>, (30.04.2010).

ÇOLAK, Murat. “Eğitim ve Beşeri Sermayenin Kalkınma Üzerine Etkisi”, Kamu-İş, cilt:11, Sayı:3, 2010, s.109-125, <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/1135.pdf> , (10.01.2011).

Derece Ve Öğrenim Sürelerinin Tanınması, Bologna Süreci Ana Faaliyet Alanları, <http://bologna.yok.gov.tr/?page=yazi&i=69> (20.02.2010) .

Devlet Planlama Teşkilatı, “**Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007- 2013)**”, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2007, <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3044/oik665.pdf> (07.06.2009).

DURMAN. Mehmet “Bologna Süreci ve Ülkemizdeki Gelişmeler”, **Ankara Üniversitesi**, 24.12.2008, [http://www.ankara.edu.tr/dosya/Ankara\\_Bologna/AU-Bologna.ppt](http://www.ankara.edu.tr/dosya/Ankara_Bologna/AU-Bologna.ppt), (31.03.2010).

Dünya Yükseköğretim Konferansı, “Yükseköğretimin Yeni Dinamikleri ve Toplumsal Değişim ve Kalkınma İçin Araştırmalar, UNESCO, Paris. 05-08 Temmuz 2009, Sonuç Bildirgesi, <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=12&i=87>, (16.02.2010).

EDİNSEL Kerim, Emin Köktaş, Ramazan Gözen. “Kalite Güvencesi Temel Kavramlar Çalıştayı”, **Bologna Süreci Ulusal Toplantısı** (8 Kasım 2008), Sakarya, [http://bologna.kocaeli.edu.tr/dosyalar/kg\\_temel\\_kavramlar\\_calistayi.ppt#287,5](http://bologna.kocaeli.edu.tr/dosyalar/kg_temel_kavramlar_calistayi.ppt#287,5), (21.02.2009).

ENQA, “Study on the Diploma Supplement as seen by its users”, [http://www.ciep.fr/publi\\_educ/docs/diploma-supplement-as-seen-by-its-users.pdf](http://www.ciep.fr/publi_educ/docs/diploma-supplement-as-seen-by-its-users.pdf), (26.10.2008).

ENQA, **Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area**, 12 Mart 2010, [http://www.enqa.eu/files/Budapest-Vienna\\_Declaration.pdf](http://www.enqa.eu/files/Budapest-Vienna_Declaration.pdf), (23.06.2010).

ENQA, Towards the European Higher Education Area, Prag Declaration, 19 Mayıs 2001, [http://www.eurashe.eu/FileLib/maindocs/bologna/Prague\\_communique.pdf](http://www.eurashe.eu/FileLib/maindocs/bologna/Prague_communique.pdf), (10.05.2008).

ENQA, The European Higher Education Area -Achieving the Goals, 19-20 Mayıs 2005, [http://www.bologna.bergen2005.no/Docs/00\\_Main\\_doc/050520\\_Bergen\\_Communique.pdf](http://www.bologna.bergen2005.no/Docs/00_Main_doc/050520_Bergen_Communique.pdf), (09.06.2008).

ERDAL, Mehmet Ali, Barış Yoluç, Murat Karaağaç ve Nurgül Ayhan. **Yükseköğretim Kurumlarımızda Stratejik Plan ve Performans Programı, PEB Parametreleri, Başarı Ölçütleri Tespiti, Öngörü Modelleri, Veri Standardizasyonu ve Yönetim Bilgi Sistemi**, Akademik Bilişim 2008, [http://ab.org.tr/ab08/kitap/Bildiriler/43,1\\_201\\_AB08.pdf](http://ab.org.tr/ab08/kitap/Bildiriler/43,1_201_AB08.pdf), (14.04.2010).

ERDOĞAN, Armağan. “BEK Raporlarının İşlevi”, <http://bologna.yok.gov.tr/?page=downloads&uid=1d14a35547da7837c34739caea2f16b.ppt>

ESER, Kadir, Çisel Ekiz Gökmen. “Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri: Dünya Deneyimi ve Türkiye Üzerine gözlemler”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2009, s.41- 56, ISSN: 1309 -8012 (Online) [http://www.sobiad.org/eJOURNALS/dergi\\_SBD/arsiv/sbd-2009/04kadir\\_eser.pdf](http://www.sobiad.org/eJOURNALS/dergi_SBD/arsiv/sbd-2009/04kadir_eser.pdf), (25.12.2010).



European Commission, “Focus on Higher Education in Europe 2010: The Impact of the Bologna Process”, [http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic\\_reports/122EN.pdf](http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/122EN.pdf), (28.08.2009).

European Higher Education Area. “Bologna, 1999-2010 Achievements, Challenges and Perspectives” [http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cach e:cC1SmYbmX0kJ:www.duz.de/docs/downloads/duz\\_spec\\_Bologna.pdf+bologna+a chievement,+cahlenges&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cach e:cC1SmYbmX0kJ:www.duz.de/docs/downloads/duz_spec_Bologna.pdf+bologna+a chievement,+cahlenges&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr), (10.04.2010).

European Students Union, Bologna At the Finish Line, An Account of Ten Years of European Higher Education Reform, [http://www.esib.org/documents/publications/ESU\\_BAFL\\_publication.pdf](http://www.esib.org/documents/publications/ESU_BAFL_publication.pdf), (19.12.2010).

European Unit. [http://www.europeunit.ac.uk/bologna\\_process/index.cfm](http://www.europeunit.ac.uk/bologna_process/index.cfm). (10.06.2009).

European University Association, Bologna Process, The official Bologna Process website July 2007 June 2010 <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/>, (08.01.2011)

European Commission, [http://ec.europa.eu/education/highereducation/doc1290\\_en.htm](http://ec.europa.eu/education/highereducation/doc1290_en.htm), (04.02.2011).

European Unit. Decision Making within the Process [http://www.europeunit.ac.uk/sites/europe\\_unit2/bologna\\_process/decision\\_making.cfm](http://www.europeunit.ac.uk/sites/europe_unit2/bologna_process/decision_making.cfm), (18.06.2009)

Eurydice Avrupa Eğitim Bilgi Ağı, “Avrupa’da Öğretmenlik Eğitiminde Kalite Güvencesi”, Belçika,2006, [http://eacea.ec.europa.eu/eurydice/ressources/eurydice/pdf/0\\_integral/062TR.pdf](http://eacea.ec.europa.eu/eurydice/ressources/eurydice/pdf/0_integral/062TR.pdf), (21.10.2008)

**Glasgow Deklarasyonu**, “Güçlü Bir Avrupa için Güçlü Üniversiteler” <http://bologna.yok.gov.tr/?page=yazi&c=12&i=56>, (24.01.2010)

**Göteborg Öğrenci Bildirgesi**, 25 Mart 2001, <http://bologna.yok.gov.tr/?page=yazi&c=12&i=57> (27.01.2010)

Graz Deklarasyonu, Berlin'den İleri:2010 ve Ötesinde Üniversitelerin Rolü, <http://eua.eu.edu.tr/Files/GrazDeklarasyonu.doc> (13.12.2010).

GÜMRÜKÇÜ, Harun “Bolonya Süreci ve Türk Yükseköğretim Sistemi'nin Karşılaştırılması”, **Bolonya Süreci Türkiye Projesi Değerlendirme Konferansı Tebliği**, İstanbul, 6 Haziran 2005. [http://www.ua.gov.tr/uploads/erasmus/Gumrukcu\\_Metin.doc](http://www.ua.gov.tr/uploads/erasmus/Gumrukcu_Metin.doc) , (24.03.2010).

GÜMRÜKÇÜ, Harun. “Avrupa Yükseköğretim Alanı ve Berlin Toplantısı”, <http://www.ites-europa.de/avrupa%20yuksekoegretim%20alani.pdf> , (27.03.2009).

GÜMRÜKÇÜ, Harun. “Üniversitelerin ve Yüksekokulların Uluslararasılaştırılması, AB Vizyonu”, <http://www.abvizyonu.com/egitim/prof-dr-harun-gumrukcuuniversitelerin-ve-yuksekokullarin-uluslar-arasilasmasi.html> , (24.03.2010).

GÜR, Bekir S. “Yükseköğretimde Avrupalılaştırmanın Ötesi” **Mostar Dergisi**, Sayı:53, Temmuz 2009, ss.40-43 <http://pedagojik.net/articles/bologna.htm> 1, (19.01.2010).

GÜVEN Nezih. “Üç Kademeli Akademik Derecelendirme (Three Cycle System)”, <http://web.firat.edu.tr/international/page/BOLOGNA%20SUNU/nezih-sunu2.ppt> , (13.01.2009)

GÜVEN, İsmail. “Yeni Gelişmeler Işığında Yükseköğretimde Dönüşümler”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 2002, Cilt: 35, Sayı:1-2 [http://www.ankara.edu.tr/dosya/Ankara\\_Bologna/uclu\\_Sistem\\_1.pdf](http://www.ankara.edu.tr/dosya/Ankara_Bologna/uclu_Sistem_1.pdf) , (16.06.2009)

HANTAL, Ömer. “Bologna Süreci Avrupa'yı Eğitecek”, **Arıyorum.İTÜ Gazetesi**, Mayıs 2006 <http://www.gazete.itu.edu.tr/mayis2006/20-21bologna.pdf> (29.04.2008)

“**Higher Education and Research**”, <http://www.ei-ie.org/highereducation/en/bologna.php> , (19.08.2009).

ILGAZ, Deniz. “Bilgi Avrupası ve Türkiye” **Türkiye Sanal Eğitim Bilimleri Kütüphanesi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi <http://www.egitim.aku.edu.tr/ilgaz.htm> (14.09.2009)..

Kalite Güvencesi, Bologna Süreci Ana Faaliyet Alanları, <http://bologna.yok.gov.tr/?page=yazi&i=70> (20.02.2010).

KAYLAN, Ali L. “Topluma Katma Değer Yaratmakta Üniversitenin Rolü”, [http://www.arege.ege.edu.tr/sunumlar/1.gun/3.oturum/Ali\\_Riza\\_Kaylan.pdf](http://www.arege.ege.edu.tr/sunumlar/1.gun/3.oturum/Ali_Riza_Kaylan.pdf), (23.12.2010).

KESKİN, Nuray. “Eğitimde Reform”, 18-19 Aralık 2003 Kamu Yönetimi 1.Ulusal Kurultayı, İnönü Üniversitesi, Malatya <http://www.antimai.org/gr/nurayegitref.htm>, (14.03.2008).

Kırıkkale Üniversitesi Dış İlişkiler ve Ab Koordinasyon Birimi Başkanlığı. “Bologna Süreci <http://www.kku.edu.tr/abofisi/detay.php?git=bologna>, (13.06.2008).

KISAKÜREK, Mehmet A. “Üçlü Sistem”, Ankara Üniversitesi 2006, [http://www.ankara.edu.tr/dosya/Ankara\\_Bologna/uclu\\_Sistem\\_1.pdf](http://www.ankara.edu.tr/dosya/Ankara_Bologna/uclu_Sistem_1.pdf), (22.05.2010).

Leuven Bildirgesi, “Avrupa Yükseköğretimden Sorumlu Bakanlar Bildirgesi, Bologna Süreci 2020”, Leuven ve Louvain-la-Neuve, 28-29 Nisan 2009, <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=2&i=85>, (11.01.2010)

Lizbon Deklarasyonu, “Avrupa Birliği Konseyi’ nin Portekiz Dönemi Başkanlığı Leonardo da Vinci II, Socrates II ve Gençlikle İlgili Topluluk Programlarının Başlatılması ve Tüm Yaşam Boyu Öğretim Konferansı”, 17- 18 Mart 2000, <http://www.bologna.gov.tr/documents/files/TemelBelgeler/LizbonDeklarasyonu.doc>, (17.03.2009).

Londra Bildirgesi 18 Mayıs 2007, <http://bologna.yok.gov.tr/?page=yazi&c=2&i=81>, (16.06.2008)

Lüksemburg Bildirgesi, Avrupa Ulusal Öğrenci Birlikleri Lüksembourg Öğrenci Bildirisi, Avrupa 9. Öğrenci Kongresi, Lüksembourg, Mart 2005, <http://bologna.yok.gov.tr/?page=yazi&c=12&i=58>, (29.01.2010). (20.06.2008).



MİSER, Rıfat. “ ‘Küreselleşen’ Dünyada Yetişkin Eğitimi”,**Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Yıl 2002, Cilt 35,Sayı:1-2.,S.55-60. (15.01.2011).

Namık Kemal Üniversitesi, “Bologna Süreci- Bologna Süreci Ana Faaliyet Alanları”, <http://bologna.nku.edu.tr/index.php?go=%2014>, (12.04.2010).

NARİN, Özgür. “Kapitalizm ve Bilimin Üretimi, Bilimsel Emek Sürecindeki Dönüşüm”, **İktisat Dergisi**, Sayı:494- 495, Mart-Nisan 2008, <http://www2.omu.edu.tr/docs/bcalismalar/944.pdf> ,(05.01.2011).

Nelson, Richar R, Rand Corporation and Edmund s. Phelps “Investment in Humans, TEchnological Diffusion and Economic Growth”, Cowles Foundation Paper 236 Reprinted from American Economic Review,56(2),1966, <http://cowles.econ.yale.edu/P/cp/p02a/p0236.pdf> (20.10.2010).

Observatory Magna Charta Universitatum. **Statutes**, <http://www.magna-charta.org/cms/cmspage.aspx?pageUid={94a4a75c-cc27-4196-a1a5-dd111a0920f0}> (30.12.2010).

ÖMÜR, Selahattin. “Avrupa Yüksek Öğretim Alanı – Bologna Süreci: Avrupa Mimarlık Yüksek Öğretim Alanını Şekillendirme Çalışmaları”, <http://www.mimarist.org/yayindocs/Avrupa%20Yuksek%20Ogretim%20Alani.doc>, (26.07.2009).

ÖNDEROĞLU, Selda “Avrupa Birliği’nde Yükseköğretimle İlgili Çalışmalar: Bologna Süreci”, [http://www.anatomidernegi.org/belge/bologna\\_sureci.pdf](http://www.anatomidernegi.org/belge/bologna_sureci.pdf), (02.05.2009)

ÖNDEROĞLU, Selda. “Avrupa Birliği’nde Yükseköğretimle İlgili Çalışmalar”, [http://www.anatomidernegi.org/belge/bologna\\_sureci.pdf](http://www.anatomidernegi.org/belge/bologna_sureci.pdf) (02.05.2009).

ÖNDEROĞLU, Selda. “Bologna Process in Turkey”[http://www.elia-artschools.org/artesnet/\\_downloads/Ankara\\_Onderoglu.pdf](http://www.elia-artschools.org/artesnet/_downloads/Ankara_Onderoglu.pdf) ,26.03.2009, (04.08.2009).

ÖZBEK, Sinan. “Krizden Hareketle Savaş ve Bologna Süreci Üzerine Notlar”, **Radikal Gazetesi**, 21.08.2009, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&Date=21.08.2009&ArticleID=950732>, (19.09.2009).

ÖZENÇ, Bengisu, Selin Arslanhan. “PISA 2009 Sonuçlarına İlişkin Bir Değerlendirme”, **TEPAV Değerlendirme Notu**, Aralık 2009, [http://www.tepav.org.tr/upload/files/1292255907-8.PISA\\_2009\\_Sonucularina\\_Iliskin\\_Bir\\_Degerlendirme.pdf](http://www.tepav.org.tr/upload/files/1292255907-8.PISA_2009_Sonucularina_Iliskin_Bir_Degerlendirme.pdf) (14.01.2011).

ÖZENÇ, Bengisu, Selin Arslanhan. “Rekabetçilik İçin Kaliteli Eğitim Şart”, **TEPAV Politika Notu**, Aralık 2010, [http://www.tepav.org.tr/upload/files/12937963662.Rekabetcilik\\_Icin\\_Kaliteli\\_Egitim\\_Sart.pdf](http://www.tepav.org.tr/upload/files/12937963662.Rekabetcilik_Icin_Kaliteli_Egitim_Sart.pdf), (19.01.2011)

ÖZTÜRK, Nazım. “İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü”, **Sosyo- Ekonomi**, Ocak Haziran 2005 -1, <http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/050102.pdf>, (23.12.2010).

Prag Deklarasyonu, “Avrupa Yükseköğretim Alanına Doğru Avrupa’ da Yükseköğretimden Sorumlu Bakanlar Bildirgesi”, Prag, 19 Mayıs 2001, <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=2&i=7>, (17.03.2009).

SADLAK, Jan. “The Bologna Process: A Regional Response to Global Challenges” **UNU/UNESCO International Conference on Pathways Towards a Shared Future: Changing Roles of Higher Education in a Globalized World**, 29-30 August, Tokyo, Japan. Proceedings forthcoming. Copyright UNU Press. **Issue 29: January 2008**, <http://www.pantaneto.co.uk/issue29/sadlak.htm>, (11.01.2011)

Salamanca Bildirgesi, “Avrupa Yükseköğretim Alanı’nın Şekillendirilmesi”, <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=12&i=54>, (20.01.2010)

SARI, Nebahat. “Yükseköğretim Sistemlerinin Uluslararasılaşması”, <http://bologna.yok.gov.tr/?page=downloads&uid=4f6373a6e89cea7620905bd5a389184d.ppt>, (31.11.2010).

SAYILAN, Fevziye. “Küresel Aktörler (DB ve GATS) Ve Eğitimde Neoliberal Dönüşüm”, [http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/1e03cc77d4bbd6b\\_ek.pdf?dergi=HABER%20B%DCLTEN%DD](http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/1e03cc77d4bbd6b_ek.pdf?dergi=HABER%20B%DCLTEN%DD) , (18.05.2010).

Sektörel Dernekler Federasyonu. “Avrupa Birliği Lizbon Stratejisi”,01.07.2008, <http://www.sedefed.org/default.aspx?pid=56854&nid=47910> (20.02.2010).

SONGÜLEN Zeynep, Ömer Fazlıoğlu. (Derya Sevinç Başkanlığında) TEPAVEPRI, AB Çalışma Grubu, “Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Eğitim ve Kültür”, s.1–14 Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü, Politika Notları, 13 Mayıs, 2006.

Sorbonne Joint Declaration-Joint Declaration on Harmonisation of the Architecture of the European Higher Education System, [http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main\\_doc/980525SORBONNE\\_DECLARATION.pdf](http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/980525SORBONNE_DECLARATION.pdf) ,25 Mayıs 1998, (10.06.2008).

Sorbonne Ortak Bildirgesi Avrupa Yükseköğretim Sistemi’nin Uyumlu Hale Getirilmesi İçin Ortak Bildirge, Paris, Sorbonne,25 Mayıs 1998, <http://bologna.yok.gov.tr/?page=yazi&c=2&i=5>, (17.06.2008)

Study on the Diploma Supplement As Seen By Its Users [http://www.ciep.fr/publi\\_educ/docs/diploma-supplement-as-seen-by-its-users.pdf](http://www.ciep.fr/publi_educ/docs/diploma-supplement-as-seen-by-its-users.pdf)(26.10.2008)

ŞİMŞEK, Muammer, Cem Kadılar, “Türkiye’ de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi”, C.Ü. **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:11, Sayı:1, 2010, s. 122-140 - <http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/2121.pdf> (24.01.2011)

T.C Yükseköğretim Kurulu. “**Türkiye’nin Yükseköğretim Stratejisi Taslak Raporu**”, Ankara 2006 <http://eua.cu.edu.tr/files/turkiyeninyuksekogretimstratejisi.pdf>. (20.12.2009).

TANYILDIZ, Zeynep Esra, Selin Arslanhan ve Yaprak Kurtal. “Tersine Beyin Göçü Politikalarının Sanayi Politikalarına Entegrasyonu: Ülke Örnekleri ve Türkiye İçin Dersler”, **TEPAV Politika Notu**, Ocak 2011, <http://www.tepav.org.tr/u>



pload/files/12948217192.Tersine Beyin Gocu Politikalarinin Sanayi Politikalarina Entegrasyonu.pdf, (24.01.2011)

The Official Bologna Process, <http://www.ehea.info/> (10.02.2011).

TOUCH Christian, Andrejs Rauchvargers. “Survey on Master Degrees in Europe”, **European University Association**, September 2002, [www.eua.be/.../Survey Master Joint degrees en.1068806054837.pdf](http://www.eua.be/.../Survey Master Joint degrees en.1068806054837.pdf), (15.10.2010)

TOUCH Christian, Andrejs Rauchvargers. “Survey on Master Degrees in Europe”, **European University Association**, September 2002, [www.eua.be/.../Survey Master Joint degrees en.1068806054837.pdf](http://www.eua.be/.../Survey Master Joint degrees en.1068806054837.pdf), (15.10.2010)

TÜĞEN, Kamil, Haluk Egeli ve Ahmet Özen. “Gelişmiş Ülkelerde Performans Esaslı Bütçeleme Sistemine Yönelik Reform Arayışları ve Bütçe Uygulamaları”, [http://www.ekonomikorumlar.com.tr/dergiler/makaleler/509/Sayi\\_5\\_09\\_Makale\\_03.pdf](http://www.ekonomikorumlar.com.tr/dergiler/makaleler/509/Sayi_5_09_Makale_03.pdf), (29.05.2010).

“Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi”. <http://tyyc.yok.gov.tr/>, (19.02.2011).

Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü. “Avrupa Kredi Transfer ve Biriktirme Sistemi” **Muğla Üniversitesi**, <http://idari.mu.edu.tr/sayfa.aspx?skod=220&bkod=01030004>, (21.07.2008).

ULUSOY, Ahmet, Tekin Akdemir, “Yerel Yönetimler ve Mali Özerklik: Türkiye ve OECD Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi”, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c12s21/makale/c12s21m17.pdf>, (29.05.2010).

YALOVA, Osman. “Eğitime Erasmus Programı ve Bologna Süreci Katkısı”, <http://www.tumgazeteler.com/?a=5086439> (17.05.2009).

“Yükseköğretim Kurulu Bologna Süreci”, <http://bologna.yok.gov.tr/index.php> (15.02.2011)

YÖK Bologna Süreci, “**Bolonya Süreci’ne Üye Olan Ülkeler**”, <http://bologna.yok.gov.tr/?page=yazi&c=1&i=51>, (05.06.2008).

“Yükseköğretimdeki Küreselleşme Rüzgarı Karşısında Öğrenci”, **Cumhuriyet Bilim Teknoloji Eki, İstanbul Kültür Üniversitesi Sayfası**, 8.05.2009, <http://web.iku.edu.tr/courses/ee/ee310/Y%C3%BCksek%20%C3%B6%C4%9Fretim/y%C3%BCksek%20%C3%B6%C4%9Fretim%20k%C3%BCreselle%C5%9Fme.doc> , (19.12.2009).

### **Katılınan Konferans**

ÇAKAR, Yasemin Özgün. (Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi) “**Bologna Süreci Konferansı**”, Mersin Üniversitesi, 14 Aralık 2009.